

กรรมวิธีการสร้างกลองแขกของครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่อง

นายภูมิใจ รื่นเรือง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

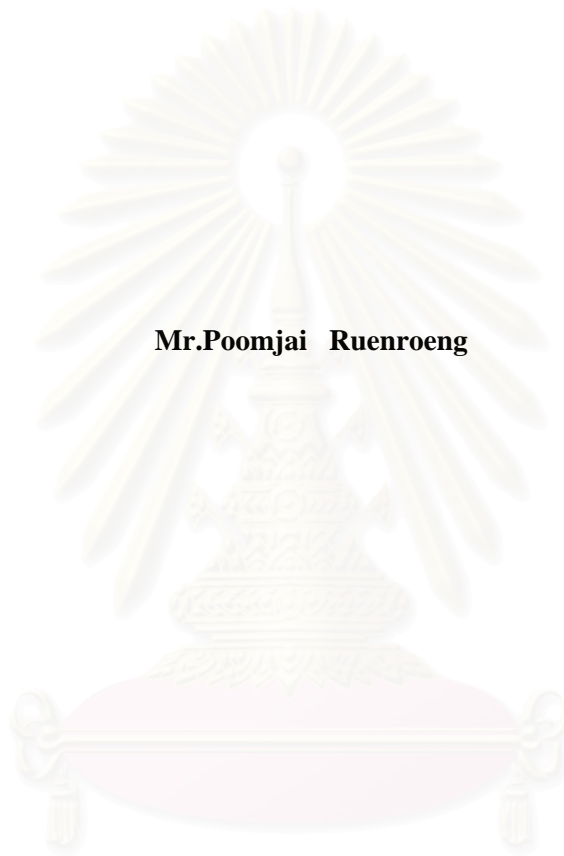
สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2551

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

MAKING PROCEDURES OF KLONGKHAEK BY KHRU SANAE PHAKPHONG

Mr.Poomjai Ruenroeng

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Thai Music**

Department of Thai Music

Faculty of Fine and Applied Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2008

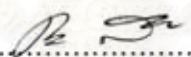
Copyright of Chulalongkorn University

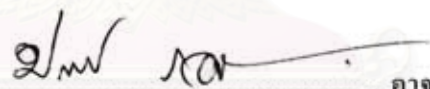
หัวข้อวิทยานิพนธ์ กรรมวิธีการสร้างกลองแขกของครูเสนต์ ภัคศรีผ่อง
โดย นายภูมิใจ รื่นเริง
สาขาวิชา ดุริยางค์ไทย
อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยรับนี้เป็นส่วน
หนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ชุลนรงค์ พรุ่งโรจน์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.นุชกร ลำโรงทอง)

.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผื่อน)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์พิชิต ชัยเสรี)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภัทรวดี กุชฎาภิรมย์)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร.พรประพิศร์ เผ่าสวัสดิ์)

ภูมิใจ รื่นเริง : กรรมวิธีการสร้างกลองแขกของครูเสน่ห์ ภักตร์ผ่อง (MAKING PROCEDURES OF KLONGKHAEK BY KHRU SANAE PHAKPHONG) อ.ที่ปรึกษา : รศ.ปรกรณ์ รอดช้างเผื่อน , 133 หน้า.

กลองแขก เป็นเครื่องดนตรีที่สำคัญและมีบทบาทในวงดนตรีไทยเป็นอย่างมาก ทำหน้าที่เป็นเครื่องกำกับจังหวะหน้าทับต่างๆ มีเสียงที่ไพเราะช่วยเพิ่มความสุขสนานในการบรรเลง เป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศและได้รับความนิยมสูงตราบนานปัจจุบัน

ผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันท่วงทำนองการบรรเลง รูปลักษณ์และคุณภาพทางเสียงของกลองแขก ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมไปเป็นอันมาก อันเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นเหตุให้การผลิตกลองแขกหันไปสู่ระบบโรงงานเพื่อเพิ่มผลผลิตให้ทันกับความต้องการของตลาด หากแต่กลับเป็นปัญหาให้คุณภาพของกลองแขกเสื่อมด้อยลงอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับการผลิตในอดีต

งานวิจัยเชิงคุณภาพนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับกรรมวิธีการสร้างกลองแขกของครูเสน่ห์ ภักตร์ผ่อง ช่างผู้มีฝีมือ และเป็นบุคคลผู้ยังคงอนุรักษ์งานภูมิปัญญาทำมือแบบโบราณไว้อย่างครบถ้วน ทั้งรูปลักษณ์และคุณลักษณะทางเสียง

ผลการวิจัย ผู้วิจัยพบว่าขั้นตอนการประดิษฐ์กลองแขกของครูเสน่ห์ ภักตร์ผ่อง เป็นงานที่ยากและซับซ้อน รวมทั้งการคัดสรรวัสดุที่มีคุณภาพโดยมีกระบวนการอันละเอียดในการทำกลองแขก ภูมิปัญญาด้านการทำกลองแขกให้เสียงดีและใช้งานได้นานกำลังจะเลือนหายไปเนื่องจากไม่มีผู้สืบทอดที่ดีและมีความสามารถพอ

The research reveals the complicated and unusual process of making

so selecting materials for producing Klongkhaek.

This type of folk wisdom, the acquisition for good quality of sounds and

glbaek longevity of usage, is gradually becoming extinct because very few people can

good and acceptable products anymore.

สถาบันวิจัยและพัฒนา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา.....ดุริยางคศิลป์.....ลายมือชื่อนิสิต..... 1216 รื่นเริง.....
สาขาวิชา.....ดุริยางค์ไทย.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก..... a/w/ na.....
ปีการศึกษา..2551.....

##5086736935: MAJOR THAI MUSIC

KEYWORDS : MAKING PROCEDURES OF KLONKHAEK

POOMJAI RUENROENG : MAKING PROCEDURES OF KLONKHAEK
 BY KHRU SANAE PHAKPHONG THESIS ADVISOR : ASSOCIATE
 PROFESSOR PAKORN RODCHANGPUAN 133 pp.

Klongkhaek is a rhythmic instrument and plays a very important role in Thai classical music for it creates the sound that enhances the feeling of joyfulness in the orchestra. This instrument was under the influence of foreign culture and has been popular ever since.

Nowadays, the pattern of playing, the features and the quality of sound of Klongkhaek have been much changed by globalization. The instrument is produced through a factory assembly line to meet the market demand. However, this apparently decreases the quality of Klongkhaek, especially when compared with that of the production in the past.

This qualitative study aims to investigate the making procedures of Klongkhaek by Khru Sanae Phakphong, a skilled master who still preserves the traditional methods of hand-crafting, which will result in the perfection of both appearance and the quality of sound of the Klongkhaek.

The results of the research reveal the complicated and unusual process of making and also selecting materials for producing Klongkhaek.

This type of folk wisdom, the acquisition for good quality of sounds and Klongkhaek longevity of usage, is gradually becoming extinct because very few people can be good and acceptable music ancestors.

Department:.....Music.....Student's Signature: *Poomjai Ruenroeng*
 Field of Study:.....Thai Music.....Advisor's Signature: *Khru Sanae Phakphong*
 Academic Year:.....2008.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความอนุเคราะห์จากคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ให้ความเมตตา ให้ข้อมูล ตอบข้อสัมภาษณ์ ให้คำปรึกษา แนะนำ อำนวยความสะดวก ตลอดจนให้การสนับสนุนแก่ผู้วิจัยในการทำงานวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์สาขาครุศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่กรุณาให้คำปรึกษา โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ปกรณ์ รอดช้างเผือก อาจารย์ที่ปรึกษา ที่กรุณาอธิบาย ชี้แจง ตรวจสอบ และให้คำแนะนำ แก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทำให้งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลง อันจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้ที่จะทำการศึกษาต่อไป

ขอกราบขอบพระคุณคุณครูเสนีย์ ภักตร์พอ้ง ศิลปินต้นแบบและช่างฝีมือที่ดำรงไว้ซึ่งศิลปะประจำชาติด้านดนตรีไทยในเรื่องของการผลิตงานศิลปะและอุปกรณ์ดนตรี โดยให้การอบรมสั่งสอน ให้ความรู้ความเข้าใจ และประสบการณ์ในการประดิษฐ์กลองแขก รวมถึงแนวคิดของช่างทำเครื่องดนตรีชนิดอื่นๆ ทำให้เข้าใจถึงงานที่ช่างโบราณบรรจงสร้างสรรค์ไว้ เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ช่างรุ่นหลัง

ขอขอบพระคุณพันโทเสนาะ หลวงสุนทร อาจารย์ผู้ถ่ายทอดวิชาดนตรีไทยซึ่งได้ให้ความรู้และความเมตตา ระหว่างที่ข้าพเจ้ากำลังศึกษาในระดับปริญญาตรี รวมทั้งคอยตามไต่ถึงการศึกษาในระดับปริญญาโทด้วยบ่อยครั้ง นอกจากนี้ยังต้องขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิและคณาจารย์ทุกท่านที่กรุณาเสียสละเวลาให้ข้อมูลในการตอบข้อสัมภาษณ์ต่างๆ อันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัยด้วย

ขอขอบพระคุณสมาชิกในครอบครัววันเรียงทุกท่านที่เป็นกำลังใจ และอำนวยความสะดวกให้ งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ท้ายที่สุดนี้ผู้วิจัยขอประโยชน์อันอาจจะมีจากงานวิจัยนี้ เพื่อเป็นกุศลปัจจัยบูชาอดีตครูอาจารย์ผู้ล่วงลับ ท่านทั้งหลายเหล่านั้นคือผู้คล้อยตามให้การดนตรีไทยพัฒนาก้าวหน้าตราบเท่าทุกวันนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฅ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 บริบทที่เกี่ยวข้องกับกรรมวิธีในการสร้างกลองแขก.....	7
2.1 ประเภทของเครื่องหนังไทย.....	7
2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย.....	19
2.3 ประวัติการทำกลองและสายสกุลช่างของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง.....	21
2.4 บทสัมภาษณ์นักดนตรีที่ได้ใช้กลองแขกของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง.....	34
2.5 พิธีกรรมและความเชื่อก่อนทำกลอง.....	41
2.6 พันธุ์ไม้ที่ทำกลอง.....	42
2.7 สัดส่วน ขนาดและเสียงของกลองแขก.....	51
2.8 ช่างกลองแขก.....	57

บทที่ 3 การเตรียมอุปกรณ์.....	65
3.1 อุปกรณ์ทางช่างที่ใช้ในการทำกลอง.....	65
3.2 หุ่นกลอง,วิธีการกลึงหุ่นกลอง, การคว้านหุ่นกลอง.....	78
3.3 การเตรียมไม้ไฟเพื่อทำขอบ.....	93
3.4 การเตรียมทำหนังเรียด, การเตรียมและแต่งหนังม้วนหน้ากลอง.....	98
บทที่ 4 เอกลักษณะกรรมวิธีและขั้นตอนในการทำกลองแขกครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง.....	103
4.1 การทำขอบกลองด้วยไม้ไฟ.....	103
4.2 การม้วนหน้ากลอง.....	112
4.3 การตัดหนังเรียดด้วยมือ.....	115
4.4 การขึ้นกลองแขก.....	117
4.5 การสาวกลองแขก.....	125
4.6 เอกลักษณะของกลองแขกครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง.....	129
บทที่ 5 บทสรุปวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ.....	131
รายการอ้างอิง.....	134
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	135

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	กลองแขก.....	7
2	ตะโพน.....	8
3	ตะโพนมอญ.....	9
4	กลองตะโพน.....	9
5	โตนชาติรี.....	10
6	โตนมโหรี.....	11
7	รำมะนาลำตัด.....	11
8	กลองแขก.....	12
9	กลองมลายู.....	13
10	กลองชนะ.....	13
11	กลองสองหน้า.....	14
12	เปิงมาง.....	14
13	ด้านในของเปิงมางคอก.....	15
14	ด้านนอกของเปิงมางคอก.....	15
15	บัณเฑาะว์.....	16
16	กลองยาว.....	17
17	รำมะนามโหรี.....	17
18	กลองทัด.....	18
19	กลองชาติรี.....	19
20	ครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง.....	21
21	คุณแม่แจ่มกับครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง.....	22
22	บริเวณบ้านเก่าของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง.....	22
23	ภาพกลองแขก สกุลช่างของคุณครูหม้อย ภัคตร์พ่อง.....	25
24	ภาพกลองทัดของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง.....	25
25	บ้านปัจจุบันของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง.....	27
26	ครูเสนต์ ภัคตร์พ่องกับบุตรสาว.....	28
27	ครูเสนต์ ภัคตร์พ่องขึ้นตะโพนมอญ.....	28

ภาพที่		หน้า
28	ครูเสนนี ภักตร์ผ่องรับรางวัล.....	29
29	ครูเสนนี ภักตร์ผ่องรับโล่.....	30
30	ครูแจ่ม คล้ายสีทองขับเสภา.....	30
31	ครูเสนนี ภักตร์ผ่องสาธิตการทำหนังกลอง.....	31
32	คุณแม่แจ่มทำบุญถวายกลอง.....	32
33	ครูเสนนี ภักตร์ผ่องกำลังพักผ่อน.....	33
34	ครูบุญช่วย แสงอนันต์.....	35
35	ครูสมชาย คุริยประณีต.....	36
36	ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายสุรพงศ์ โรหิตาจด.....	37
37	นายนิเวศน์ ฤาวิชา.....	38
38	ครูเทิม สมานมิตร.....	39
39	ครูสังเวียน พงษ์คนตรี.....	40
40	กลองแขกครูเสนนี ภักตร์ผ่องที่บ้านครูสังเวียน.....	40
41	การบูชาตะโพน.....	41
42	ไม้ชิงชัน.....	43
43	ไม้พะยุง.....	44
44	ไม้มะริด.....	45
45	ไม้สาธ.....	46
46	ไม้ประคู้.....	47
47	ไม้จู้เหล็ก.....	48
48	ไม้สะเดา.....	49
49	ไม้จามจู้.....	50
50	หุ่นกลอง.....	51
51	ขอบกลอง.....	52
52	หนังเรียด.....	52
53	หูซ้อง.....	53
54	การเปรียบเทียบคลื่นเสียงหน้าदानตัวผู้.....	55
55	การเปรียบเทียบคลื่นเสียงหน้าदानตัวเมีย.....	55

ภาพที่		หน้า
56	การเปรียบเทียบคลื่นเสียงหน้ารู่ตัวผู้.....	56
57	การเปรียบเทียบคลื่นเสียงหน้ารู่ตัวเมีย.....	56
58	นายสุวรรณ โทธิปิน.....	58
59	นายเพิ่ม ภูประดิษฐ์.....	59
60	หน้าदानกลองแขกของช่างสุวรรณ โทธิปิน.....	60
61	หน้ารู่กลองแขกของช่างสุวรรณ โทธิปิน.....	60
62	เครื่องตัดหนังเรียดของช่างสุวรรณ โทธิปิน.....	61
63	เฟืองทดรอบส่วนประกอบของเครื่องชักเรียด.....	61
64	หนังเรียดที่ตัดด้วยเครื่อง.....	62
65	กลองแขกของช่างสุวรรณ โทธิปิน.....	63
66	หุ่นกลองแขกทำสีสมัยใหม่.....	63
67	กระดานตากหนัง.....	65
68	มีดจักตอก.....	66
69	มีดตัดหนัง.....	66
70	มีดอีโต้.....	67
71	นึ่ง.....	67
72	ตะไบ.....	68
73	เหล็กทำขอบ.....	68
74	เหล็กม้วนหนัง.....	69
75	เหล็กตอกกู.....	69
76	ค้อนเล็ก.....	70
77	ค้อนใหญ่.....	70
78	หัวค้อนปอนด์.....	71
79	ตะปู 1 นิ้ว.....	71
80	ปากกาบีบไม้.....	72
81	กาวรื้อน.....	72
82	ยางรัก.....	73
83	ไม้ปากเบ็ด.....	73

ภาพที่		หน้า
84	ไม้ยัดลิ้ม.....	74
85	ไม้เบ็กรู.....	74
86	ไม้ประกบหัวท้าย.....	75
87	กระดาดทราย.....	75
88	เชือกฟาง.....	76
89	กบไสหนัง.....	76
90	ลิ้วเล็บมือ.....	77
91	เทียน.....	77
92	ท่อนไม้ทำกลอง.....	78
93	เลื่อยยนต์.....	79
94	การตัดท่อนไม้ทำกลองด้วยเลื่อยยนต์.....	79
95	การใช้วงเวียนวัดจุดศูนย์กลาง.....	80
96	การใช้เหล็กตอกจุดศูนย์กลาง.....	80
97	การนำท่อนไม้ขึ้นแทนกลึง.....	81
98	การนำไม้ยัดกับแทนกลึง.....	81
99	การให้หัวครูก่อนกลึง.....	82
100	มีดกลึง.....	82
101	การใช้มีดกลึงหยาบเปิดผิวไม้.....	83
102	การกลึงไม้ให้ได้ขนาดที่ต้องการ.....	83
103	การวัดหุ่นกลองกับไม้กระสวนแบบของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง.....	84
104	การนำไม้กระสวนวัดแบบ.....	84
105	การใช้เหล็กวัดปากกลอง.....	85
106	การวัดขนาดเมื่อกลึงแล้ว.....	85
107	การทำปากนกแก้วหุ่นกลอง.....	86
108	การใช้กบมือขูดผิว.....	86
109	การขัดมันด้วยกระดาดทราย.....	87
110	หุ่นกลองที่กลึงเสร็จแล้ว.....	87
111	เครื่องคว้านกลอง.....	88

ภาพที่		หน้า
112	การจับหุ่นกลองกับหัวจับสามขา.....	89
113	เหล็กกันสะท้อน.....	89
114	มีดเจาะ.....	90
115	การเจาะหุ่นกลอง.....	90
116	มีดคว้าน.....	91
117	การคว้านหุ่นกลอง.....	91
118	หุ่นกลองที่คว้านแล้ว.....	92
119	การนำหุ่นกลองซึ่งน้ำหนัก.....	92
120	ขอบกลองทำด้วยหวาย.....	93
121	ผู้วิจัยตัดไม้ไผ่.....	94
122	ไม้ไผ่ป่า.....	94
123	การผ่าไม้ไผ่.....	95
124	เส้นไม้ไผ่ที่ผ่าแล้ว.....	95
125	การแต่งเส้นไม้ไผ่ด้านใน.....	96
126	การตกแต่งผิวไม้ไผ่.....	96
127	การแต่งข้างไม้ไผ่.....	96
128	การขุดไม้ไผ่.....	97
129	ไม้ไผ่ที่ขุดแล้ว.....	97
130	การแช่ล้างหนัง.....	98
131	การนำหนังมาขูดคราบ.....	99
132	ผู้วิจัยสังเกตการขูดหนัง.....	99
133	การตากหนัง.....	100
134	การเก็บหนังในร่ม.....	100
135	การชิงหนังตากแดดบนกระดาน.....	101
136	การใช้กบไสหนัง.....	102
137	การแต่งหรือไว้ใจให้หนังหนาตรงกลางเพื่อเสียงดังกังวาน.....	102
138	การนำไม้ไผ่ที่ขุดไว้มาแช่น้ำก่อนทำขอบ.....	103

ภาพที่		หน้า
139	การจักไม้ไผ่ด้วยมีดจักตอก.....	104
140	การใช้บั้งแทงข้อไม้ไผ่.....	104
141	การตัดไม้ไผ่ด้วยเข่า.....	105
142	การตัดไม้ก่อนขบขอบ.....	105
143	การนำเหล็กวัดกับปากกลอง.....	106
144	การพันเส้นหนังยึดกับเหล็ก.....	106
145	การขุดไม้ไผ่เข้าขอบ.....	107
146	ขุดไม้ไผ่ซ้อนกันสี่ชั้น.....	107
147	การนำขอบมาวัดปากกลอง.....	108
148	การตอกตะปูด้านในขอบ.....	108
149	การตอกตะปูด้านนอก.....	109
150	การหยอดกาวให้ขอบสนิทแน่น.....	109
151	การเหลาแต่งทรงขอบกลอง.....	110
152	การแทงบั้งแต่งทรงขอบกลอง.....	110
153	การพันหุ้มขอบด้วยเส้นพลาสติก.....	111
154	ขอบกลองไม้ไผ่ที่ทำเสร็จแล้ว.....	111
155	การนำขอบไม้ไผ่มาวางบนหนังที่แช่น้ำแล้ว.....	112
156	การนำขอบหุ้มหนังที่แช่น้ำแล้วกดเหล็กทับไว้.....	113
157	การใช้มีดตัดชายหนังออก.....	113
158	การยัดชายหนังเข้าขอบด้วยไม้ปากเปิด.....	114
159	หน้ากลองที่ม้วนเสร็จแล้ว.....	114
160	การทายางรักบนหน้ากลองที่แห้งแล้ว.....	115
161	การตัดหนังเรียดด้วยมือ.....	115
162	การขัดหนังเรียดด้วยกระดาษทราย.....	116
163	หนังเรียดที่เสร็จแล้ว.....	116
164	การใช้สิ่วเล็มมือปากช่องไม้ปากหุนกลอง.....	117
165	การประกบไม้ก่อนขึ้นหน้ากลอง.....	118
166	นำหน้ากลองด้านใหญ่วางด้านบน.....	118

ภาพที่		หน้า
167	การนำไม้ประกบหน้ากลองด้านบน.....	119
168	การร้อยเชือกเพื่อขันชะเนาะ.....	119
169	การใช้ไม้ขันชะเนาะ.....	120
170	การใช้ก้อนตอกหน้ากลองให้ตั้งตรง.....	120
171	การตอกเหล็กเพื่อร้อยหนังเรียด.....	121
172	การตอกไม้บึกให้รูกว้าง.....	121
173	การร้อยหนังเพื่อผูกปม.....	122
174	การผูกปมหรือหูห้อย.....	122
175	การกลับหน้ากลองเพื่อร้อยหนังให้รอบกลอง.....	123
176	การผูกเก็บหนังเรียด.....	123
177	การใช้หัวค้อนปอนด์ปรับหน้ากลอง.....	124
178	การใช้กระดาษทรายขัดหน้ากลอง.....	124
179	กลองแขกที่ขึ้นเสร็จแล้วรอการสาวให้ตั้ง.....	125
180	การสาวกลองแขก.....	126
181	การผูกรัดดอก.....	126
182	อุปกรณ์ที่ใช้ในการยึดลิ้ม.....	127
183	การตอกลิ้มหน้ารู่ของกลองแขกตัวเมีย.....	127
184	กลองแขกที่ยึดลิ้มแล้ว.....	128
185	กลองแขกที่ทำเสร็จสมบูรณ์แล้ว.....	128

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เครื่องดนตรีไทยเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ อันแสดงออกถึงภูมิปัญญาตั้งแต่อดีตของบรรพบุรุษไทยที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ได้มีการกล่าวถึงการบรรเลงดนตรี และเครื่องดนตรีไว้ในศิลาจารึก ให้เราทราบได้ถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีตกาลว่าการร้องรำทำเพลงหรือความเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน มีสำนวนโวหารเป็นนิสัยที่คนไทยซึมซับอยู่ในสายเลือด เป็นความละเมียดละไม เสน่ห์แห่งวิถีชีวิตแบบไทย ที่เป็นเอกลักษณ์ซึ่งชาวไทยสามารถกล่าวอ้างได้อย่างภาคภูมิใจ

“เครื่องดนตรีที่น่าจะถือกำเนิดเป็นครั้งแรกสุดของมนุษย์น่าจะเป็นเครื่องตี โดยที่มนุษย์ใช้อวัยวะของตนเองสร้างความรื่นเริงให้กับตัวเอง เช่น การปรบมือซึ่งอาจจะเป็นพื้นฐานขั้นแรกที่ทำให้เกิดจังหวะและพัฒนาจากความไร้ระเบียบ ไปสู่ความเป็นระเบียบในที่สุด แต่เมื่อปรบมือไปนานๆ มนุษย์ก็เริ่มเบื่อเสียงที่ซ้ำซากก็อาจใช้วัสดุอื่นมาแทนการปรบมือ เช่น กิ่งไม้ กระดุกสัตว์ ทำให้เสียงที่ได้เปล่งออกไปจากเดิม เช่น การเกิดของกรับไม้ การที่เรียกว่ากรับนั้นอาจเป็นเพราะจากการฟัง การสังเกตเสียงที่กระทบกันของไม้นั่นเอง” (มนตรี ตราโมท, 2523:3)

“อันชาติใดไร้ช่างชำนาญศิลป์ เหมือนนารินไร้โฉมบรรโลมสง่า ใครใครเห็นไม่เป็นที่จำเริญดา เขาจะพากันเยื่อให้อับอาย” เป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บทพระราชนิพนธ์นี้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของช่างหรือผู้ผลิตงานศิลปะทุกสาขาว่าเป็นผู้มีความสำคัญ เป็นหน้าเป็นตา เป็นความหยิ่งผยองภาคภูมิใจในชาตินิยม และเป็นตัวจักรสำคัญในการสืบสานวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นต่อไป ไม่ว่าจะป็นวิธีแบบใด พ่อสอนลูก ครูสอนศิษย์ หรือครูพักลักจำต่างๆ เป็นต้น

คนโบราณให้ความสำคัญกับศิลปะและเห็นถึงคุณค่าที่มีต่อจิตใจ ศิลปะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจให้มนุษย์ให้สงบเย็นและเป็นสุข ทำให้มนุษย์มีความเป็นอยู่ที่แตกต่างจากสัตว์ ตามคำกล่าวของพระยาอนุমানราชชนได้รจนาไว้ในบทความทางศิลปะของท่าน ความว่า “ถ้าปฏิเสธความมีประโยชน์ของศิลปะก็เท่ากับปฏิเสธสิ่งสูง สิ่งที่ดีงามเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เท่ากับปฏิเสธศาสนา ความศรัทธา ความรัก ความเมตตา เท่ากับปิดตาของตนเองต่อความงามของธรรมชาติ ลดระดับฐานะของตนเองให้เท่ากับสัตว์ที่ต่ำกว่าตน” (พระยาอนุমানราชชน, 2531:181)

“ชนใดไม่มีดนตรีการ ในสันดานเป็นคนชอบกลนัก” บทพระราชนิพนธ์ ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งให้เห็นถึงความสำคัญของดนตรีซึ่งเป็นศิลปะ ที่เข้าถึงจิตใจและเป็นนามธรรมที่สูงสุดในบรรดาศิลปะทั้งหมด

ดนตรีจึงถูกจัดให้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และมีอิทธิพลกับชีวิตจิตใจของมนุษย์ทุก ลำดับชั้นตอนตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่าจะพื้นที่อาณาเขตใดในโลก ทุกคนเผ่าล้วนมีดนตรีอยู่ในอารย ธรรมทั้งสิ้น

อาชีพช่างทำเครื่องดนตรีเป็นศาสตร์ที่กล่าวได้ว่ารวมเอาความเป็นสุนทรีย์ของศิลปะทั้งสอง แขนงคือ ความไพเราะของเสียงดนตรีกับความงามด้วยสัดส่วน รูปลักษณะของงานที่ผลิตโดย ช่างฝีมือ หรืองานช่างศิลปะเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว

ช่างทำเครื่องดนตรี เปรียบเสมือนผู้ปิดทองหลังพระ คือผู้อยู่เบื้องหลังความสุขของผู้ฟัง ดนตรี ความสำเร็จมีชื่อเสียงของนักดนตรีผู้บรรเลง ยามใดที่เราเห็นผู้บรรเลงดนตรีเราชื่นชมว่า ไพเราะ ว่าดีงาม ส่วนมากคุณความดีนั้นจะได้แก่ผู้บรรเลง น้อยคนนักที่จะมองย้อนลึกไปถึงเครื่อง ดนตรีที่เขาผู้นั้นบรรเลงอยู่ ว่าเป็นเครื่องก่อกำเนิดเสียงอันไพเราะนั้น

“การที่นักดนตรีจะสามารถบรรเลงเพลงให้ได้ไพเราะที่สุดนั้น นอกจากผู้บรรเลงจะมีฝีมือ ที่เป็นเยี่ยมแล้ว ยังต้องอาศัยอาศัยคุณลักษณะของเครื่องดนตรีที่ดีเยี่ยม เมื่อ 2 สิ่งนี้รวมกันจึงจะ สามารถเข้าถึงความปลั่งจำเพาะของเสียง (Tonal Timbre) ของเสียงดนตรีได้อย่างแท้จริง” (พิชิต ชัยเสรี, บรรยาย , 10 กุมภาพันธ์ 2551)

“เครื่องดนตรีไทยแบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ เครื่องดนตรีประเภทดำเนินทำนอง มีเสียงครบทั้ง 7 เสียงในบันไดเสียงไทย และมีหน้าที่ดำเนินทำนองเพลงโดยแปลจากทางฆ้องเป็น หลัก และประเภทเครื่องกำกับจังหวะโดยแบ่งเป็น เครื่องกำกับจังหวะย่อย คือ ฉิ่ง และเครื่อง กำกับจังหวะหน้าทับ คือกลองทุชนิด กลองนับว่ามีบทบาทสำคัญ ทำให้เพลงมีรสชาติ สนุกสนาน” (สมาน น้อยนิษฐ์ , บรรยาย , 9 กุมภาพันธ์ 2551)

กลองแขก เป็นเครื่องกำกับจังหวะที่สำคัญและมีบทบาทในวงดนตรีไทยอย่างมาก คือมี เสียงที่ไพเราะ ช่วยเพิ่มความสนุกสนานในการบรรเลง และประกอบจังหวะหน้าทับต่างๆ เป็น เครื่องดนตรีที่ได้รับอิทธิพลมาจากต่างประเทศ เช่นเดียวกับกลองมลายู ต่างกันตรงลักษณะ ดังที่ อธิบายไว้ในหนังสือ งานพระราชทานเพลิงศพ หลวงไพเราะเสียงซอ (อุน่ ดุริยชีวิน) ความว่า

“กลองแขก รูปร่างยาวเป็นกระบอก แต่หน้าหนึ่งใหญ่ เรียกว่า หน้า รุ่ย กว้างประมาณ 20 เซนติเมตร อีกหน้าหนึ่งเล็ก เรียกว่า หน้าด่าน กว้างประมาณ 17 เซนติเมตร ทุ่นกลองยาวประมาณ 57 เซนติเมตร ทำ ด้วยไม้จริง หรือไม้แก่น เช่น ไม้ชิงชัน หรือไม้มะริด ขึ้นหนัง 2 หน้า ด้วยหนังลูกวัวหรือหนังแพะ ใช้เส้นหวายผ่าซีกเป็นสายโยงเร่งเสียง โยง

เส้นห่างๆ แต่ต่อมาในระยะหลังนี้คงจะเนื่องจากหายใจไม่สะดวก ในบางคราวจึงใช้สายหนังโยงก็มี สำหรับหนึ่งมี 2 ลูก ลูกเสียงสูงเรียกว่า ตัวผู้ ลูกเสียงต่ำเรียกว่า ตัวเมีย ตีด้วยฝ่ามือทั้งสองหน้าให้เสียงสอคล้ายกัน ทั้งสองลูก กลองแบบนี้เรียกกันอีกอย่างหนึ่งว่า กลองชวา เพราะเข้าใจว่าเราได้แบบอย่างมาจากชวา ในวงปี่พาทย์ของชาวชวาก็มีกลอง 2 ชนิด คล้ายกันนี้ เป็นแต่ของเขารูปกลองตอนกลางป่องโตมากกว่า ไทยเราคงจะนำกลองชนิดนี้มาใช้ในวงดนตรีของไทยมาแต่โบราณ.....กลองมลายูรูปร่างอย่างเดียวกับกลองแขก แต่ตัวกลองสั้นกว่าและอ้วนกว่า หน้ากลองก็กว้างกว่า หน้าด้านใหญ่ กว้างประมาณ 20 เซนติเมตร หน้าด้านเล็ก กว้างประมาณ 18 เซนติเมตร ตัวกลองหรือหุ่นยาวประมาณ 54 เซนติเมตร สายโยงเร่งเสียงทำด้วยหนัง หน้าใหญ่ใช้ตีด้วยไม้แงอๆ ส่วนหน้าเล็กตีด้วยฝ่ามือ” (ธนิต อยู่โพธิ์, 2510:53)

กลองแขก นิยมใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์ หรืออนุโลมใช้ในวงมโหรีก็ได้ ส่วนกลองมลายูจะใช้บรรเลงกับวงปี่พาทย์นางหงส์ ซึ่งปัจจุบันหาชมได้ยากยิ่ง บรรเลงในงานอวมงคล ดังความว่า “นางหงส์ คุณเป็นชื่อเครื่องประโคม แต่เห็นจะไม่ใช่ ที่จะเป็นชื่อเพลงประโคม ต่อลงมาเปลี่ยนเป็นกลองมลายูแต่สองใบ เรียกกันว่า กลองคู่ ปี่พาทย์นางหงส์ อันมีผู้คิดกลองคู่บัวลอยเข้าประสมวงปี่พาทย์ พวกปี่พาทย์เห็นว่าเพลงนางหงส์เข้ากับกลองคู่ดีจึงใช้เพลงนั้น เลยกลายเป็นชื่อเครื่องประโคมอย่างนั้น ดังเช่นท่านทรงพระดำริในงานศพของหม่อมเฉื่อย เจ้าพระยาเทเวศทรงจัดปี่พาทย์นางหงส์อย่างประณีตไปช่วยที่สุสานหลวง” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2483:223-237)

อาจารย์สมาน น้อยนิษฐ์ ศิลปินผู้ชำนาญการบรรเลงเครื่องหนัง ได้บรรยายเสริมเรื่องความแตกต่างระหว่างเสียงของกลองแขก กับกลองมลายูว่า ทั้ง ดิง หน่ง หน่ง คือเสียงกลองแขก ส่วน ทั้ง ดิง โฉ๊ะ ฉ๊ะ คือเสียงกลองมลายู ซึ่งตีด้วยไม้ ส่วนกลองแขกตีด้วยมือบางที่ก็ใช้นิ้วตี หน้าต่าวจึงดั่งไสก้งวานและไม่ต้อตีแรง

ปัจจุบันวัฒนธรรมการบรรเลงดนตรีไทย และรูปลักษณะของเครื่องดนตรีและเสียงดนตรีไทย มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก เครื่องดนตรีประเภทกลองต่างๆ โดยเฉพาะกลองแขก สมัยก่อน ผู้บรรเลง จะนั่งข้างๆ ด้านหลังของวงดนตรี แต่ในปัจจุบันนิยมนั่งคู่กันด้านหน้าข้างระนาดเอกและหันหน้าชนกัน กรรมวิธีในการบรรเลงก็รุนแรงหนักหน่วง ศิลปะและรสชาติจากกรรมวิธีการตีนี้ก็จะเชื่อมความนิยม ต้องตีแบบฟาดฟันทั้งฝ่ามือและท่อนแขนอย่างเต็มแรงเพื่อให้เสียงดัง จนดุคล้ายประชันแข่งขันกัน จนเสียงกลองแขกที่ออกมาดังกว่าระนาดเอกซึ่งเป็นผู้นำวงเลยก็มี

ความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมายังมิได้ยุติเพียงเท่านั้น แต่ในทางช่าง วิธีการทำกลองแขก ต้องเปลี่ยนแปลงตามความนิยมของผู้บรรเลงไปด้วย เมื่อต้องการให้เสียงสูงมากๆ หน้าตาดันจะต้องทำขอบเล็ก เพื่อให้เสียงสูงและสั้นที่สุด เพราะคนตีตีแบบฟาดมือไม่ได้ตีคั่นว่ ช่างผู้ทำก็คิดวิธีการเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บรรเลง จนทำให้ลักษณะรูปร่างและเสียงของกลองแขกเปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นอันมาก

ปัญหาอีกประการก็คือ ความจำเป็นในวิถีชีวิตประจำวันของคนปัจจุบัน ทำให้แนวคิดในการผลิตเครื่องดนตรีเปลี่ยนแปลงไป จากแต่เดิมเป็นงานฝีมือที่ทำเองในครอบครัว หรือเป็นการทำมือแบบโบราณ กลับกลายเป็นสู่การผลิตเป็นอาชีพใหญ่โตเป็นระบบโรงงาน มีเครื่องจักรทุ่นแรง เพื่อเพิ่มปริมาณการผลิตให้รวดเร็วทันใจ โดยแทบทุกแห่งจะมองข้ามคุณลักษณะความดีงามแบบโบราณ ไปเสียหมด การผลิตงานแบบเก่าจึงค่อยๆ สูญหายไปจากวงการช่างทำเครื่องดนตรีในปัจจุบัน

ครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง เป็นนักดนตรีไทย และเป็นผู้มีความสามารถในทางช่างทำเครื่องดนตรีไทย ท่านเป็นผู้มีอุดมการณ์สูง และมีความซาบซึ้งในสุนทรียรสทางเสียง รวมถึงมีความชำนาญในงานช่าง กล่าวคือ ท่านเป็นปัจเจกบุคคลที่รวมเอาความสามารถในศิลปะทั้งการบรรเลงและฝีมือทางช่างเป็นหนึ่งเดียว ความสามารถดังกล่าว ทำให้ท่านได้ผลิตชิ้นงานที่ประณีตสวยงาม และมีเสียงที่เป็นเลิศ ได้แก่ ระนาด และกลองทุกชนิด

กลองแขกฝีมือครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง เป็นกรรมวิธีแบบโบราณที่มีเอกลักษณ์ต่างจากช่างคนอื่นๆ กล่าวคือ เป็นขั้นตอนการทำมือทุกอย่าง โดยไม่ใช้เครื่องทุ่นแรงสมัยใหม่ อีกทั้งรูปลักษณ์ของกลอง ก็สวยงามพิถีพิถันในรูปร่างสัดส่วนและมีเสียงเหมาะสมพอดีทุกเสียง คือไม่ดังจนหนวกหู แต่ดังชัดเจนได้รส เพราะวัสดุที่นำมาใช้ล้วนเลือกสรรมาจากธรรมชาติ เช่น ขอบกลองทำจากไม้ไผ่ขุด ต่างกับปัจจุบันที่ใช้พลาสติก หรือไม้กึ่งสังเคราะห์ ทำให้มีผลต่อคุณภาพของเสียง

ผลงานและฝีมือของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง เป็นที่ประจักษ์ในวงการดนตรีไทยอย่างแพร่หลาย มีผู้นิยมใช้ผลิตภัณฑ์ของท่านเป็นอันมาก โดยเฉพาะกลองแขกฝีมือของครูเสนห์ ท่านเคยได้รับรางวัลผู้มีผลงานทางวัฒนธรรมดีเด่นของกรุงเทพมหานคร และได้รับโล่จากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต เคยได้รับเชิญให้ไปบรรยายสาธิตในสถาบันการศึกษาต่างๆ ตลอดจนมีผู้สนใจเข้าเยี่ยมชม และนักศึกษาจากสถาบันต่างๆ เข้าขอคู่มือเป็นอันมาก จากการสัมภาษณ์คุณครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง และการสืบค้นข้อมูลพบว่า มีงานวิจัย ที่ศึกษาผลงานทางช่างทำเครื่องดนตรีของท่านคือ งานวิจัยของ นายนิทัศน์ แผลงรัตน์ เป็นงานวิจัยเกี่ยวกับกรรมวิธีในการทำกลองแขก เป็นงานวิจัยระดับปริญญาตรี อันจะได้กล่าวถึงในบทที่ ๖ ด้วยเรื่องวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยต่อไป

งานวิจัยเกี่ยวกับกลองแขกที่กล่าวมา ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสังเกต สัมภาษณ์ ถ่ายภาพ และบันทึกข้อมูล ต่อจากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เพื่อสรุปข้อเสนอแนะ จากการ พินิจข้อมูลของงานวิจัยดังกล่าว พบว่าผู้วิจัยท่านนั้นเป็นนักดนตรีผู้มีความนิยมในฝีมือของครูเสนต์ห มีได้เป็นช่างทำเครื่องดนตรี อันเป็นข้อจำกัดซึ่งคุณครูเสนต์หได้ปรารภกับผู้วิจัยอยู่เสมอว่า งานช่าง ทำเครื่องดนตรีเป็นเรื่องละเอียด มีขั้นตอนมาก คนเป็นช่างเท่านั้นที่จะเข้าใจในแง่มุมต่างๆ ได้อย่าง ถ่องแท้ เป็นเหตุให้ผู้วิจัยซึ่งเป็นศิษย์ของท่านและเป็นช่างเกิดแรงบันดาลใจ ที่จะค้นคว้าและบันทึก ข้อมูลเพิ่มเติมต่อยอด เกี่ยวกับการทำกลองแขกอย่างละเอียด เพื่อชี้ให้เห็นถึงเอกลักษณ์ ความปลั่ง ของงานฝีมือ โดยเฉพาะเรื่องการทำขอบกลองด้วยไม้ไผ่สด ซึ่งเป็นเคล็ดลับเฉพาะแบบกรรมวิธี โบราณ อันเป็นเอกลักษณ์ของสกุลช่างที่ได้สืบทอดมาจากบิดาของท่าน ที่ยังมีได้กล่าวถึงอย่าง ละเอียดในงานวิจัยอื่นใดมาก่อน อันเป็นประเด็นสำคัญที่มีผลกระทบต่อระบบเสียงของกลองแขก รวมถึง การศึกษาข้อมูลอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยการทำกลองแขก เช่น พันธุ์ไม้ทำกลองแขก แหล่งที่มาของวัสดุส่วนประกอบ เช่น หุ่นกลอง หน้าที่ใช้ทำกลอง เป็นต้น

ครูเสนต์ห ภัคตร์พ่อง อายุ 75 ปี อยู่บ้านเลขที่ 68/10 ซอยลาซาล 22 ถนนสุขุมวิท แขวงบาง นา เขต บางนา กรุงเทพมหานคร ท่านมีแนวคิดอันมั่นคงต่อการอนุรักษ์วิถีการช่างแบบโบราณ ในขณะที่กระแสโลกาภิวัตน์อันรุนแรง ทำให้วงจรวิถีชีวิตของนักดนตรีไทย และช่างผู้ผลิตเครื่อง ดนตรีส่วนใหญ่ดิ้นรนเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอด แต่ท่านยังคงยึดมั่นในแนวทางที่สืบทอดมาจาก คุณพ่อคือนายชาญ ภัคตร์พ่อง ช่างทำระนาด และกลองที่มีชื่อเสียง โดยมุ่งที่จะสร้างเครื่องดนตรี คุณภาพ คงไว้ซึ่งสุนทรียแห่งเสียง

ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นถึงปัญหาคุณภาพของกลองแขกในปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นศิษย์ที่ครูเสนต์ห ภัคตร์พ่อง ได้กรุณาถ่ายทอดวิชาการผลิตระนาดและกลองเพื่อเป็นผู้สืบทอด จึงถือเป็นหน้าที่ใน การสานต่อมรดกทางวัฒนธรรมนี้ เพื่อให้ตกทอดสู่ชนรุ่นหลังต่อไปอย่างครบถ้วนให้มากที่สุด เท่าที่จะทำได้ งานวิจัยนี้ได้รับอนุญาตจากครูเสนต์ห ภัคตร์พ่องเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แสดงถึงความ เป็นผู้มองการณ์ไกลของท่าน ที่ต้องการคงไว้ซึ่งภูมิปัญญาไทยเช่นเดียวกัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติการสร้างกลองแขกของครูเสนต์ห ภัคตร์พ่อง
2. ศึกษากรรมวิธีการสร้างกลองแขกของครูเสนต์ห ภัคตร์พ่อง
3. ศึกษาวิเคราะห์เอกลักษณ์กลองแขกของครูเสนต์ห ภัคตร์พ่อง

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยโดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยเข้าฝักตัวเป็นศิษย์ เพื่อศึกษาและลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเอง เป็นเวลา 8 ปีก่อนทำการวิจัย รวมทั้งมีการสัมภาษณ์ผู้ชำนาญการด้านดนตรีไทยหลายท่านที่ได้เคยพบเห็นและเคยใช้เครื่องดนตรีของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง ได้แก่

- อาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์ ครูยางคศิลป์นาฏโศกแห่งกองการสังคีต กรมศิลปากร ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษวิชาปฏิบัติเครื่องหนังที่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

- อาจารย์สมชาย คุริยประณีต ข้าราชการบำนาญ สังกัดกองดุริยางค์ทหารบก ศิลปินผู้ชำนาญการด้านเครื่องหนังไทยแห่งบ้านคุริยประณีต บางลำพู

- นายสุรพงศ์ โรหิตาจล ครูยางคศิลป์นาฏโศกแห่งกองการสังคีต กรมศิลปากร

- นายนิเวศน์ ฤาวิชา ครูยางคศิลป์นาฏโศกแห่งกองการสังคีต กรมศิลปากร

- อาจารย์เทิม สมานมิตร อาจารย์พิเศษสอนวิชาปฏิบัติเครื่องหนังไทย ภาควิชาศิลปนิเทศ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

- ครูสังเวียน พงษ์ดนตรี เจ้าของคณะปี่พาทย์ประจำที่วัดสะแก อ่างอุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แหล่งข้อมูลสำหรับค้นคว้าศึกษาได้แก่

- ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ กรุงเทพฯ

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบประวัติและผลงานของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง
2. ทราบกรรมวิธีการสร้างกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง
3. ทราบเอกลักษณ์กลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง

บทที่ 2

บริบทที่เกี่ยวข้องกับกรรมวิธีในการสร้างกลองแขก

ภาพที่ 1 กลองแขก

ในบทนี้จะกล่าวถึงลักษณะและข้อมูลเบื้องต้น อันเป็นรายละเอียดที่ควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับกลองแขก ก่อนอื่นเราควรทำความรู้จักกับเครื่องหนังไทยคือกลองชนิดต่างๆ อันเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตีที่ใช้บรรเลงประกอบจังหวะและเป็นรสชาติความสนุกสนานในวงดนตรีไทยเสียก่อน เพื่อความเข้าใจอันเป็นประโยชน์ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์การสร้างกลองแขกทางเชิงลึกในบทต่อไป

2.1 ประเภทของเครื่องหนังไทย

เครื่องหนังไทยสามารถแบ่งตามลักษณะทางกายภาพโดยจำแนกตามวัสดุ มี 2 ประเภทด้วยกัน ได้แก่

ก. ประเภทที่ใช้สายโยงเร่งเสียง มีทั้งที่ขึ้นหนังหน้าเดียว เช่น โทน กลองยาว และที่ขึ้นหนังทั้งสองหน้า เช่น กลองแขก ตะโพน เป็นต้น สายสำหรับโยงเร่งเสียงนั้นอาจเป็นเชือกในระยะแรกๆ ต่อมาจึงรู้จักตัดแปลงเป็นวัสดุอื่นๆ เช่น หวายหรือ หนังซึ่งมีความถี่แตกต่างกันออกไปตามประเภทของกลองแต่ละชนิด

1. ตะโพน

ตะโพน เป็นเครื่องดนตรีที่ขึงด้วยหนัง ตัวตะโพนทำด้วยไม้สักหรือไม้ขนุน เรียกว่า “หุ่น” มีลักษณะกลมมีกระพุ้งป้องตรงกลางและขุดแต่งให้เป็นโพรงภายใน ขึ้นหนัง 2 หน้าด้วยหนังวัว ดึงด้วยหนังควายหรือหนังวัวตัดเป็นเส้นกว้างประมาณ 3 หุนทำเป็นสายโยงแรงเสียดเรียกว่า “หนังเรียด” หน้าใหญ่มีความกว้างประมาณ 10 นิ้วเรียกว่าหน้า “เท่ง” ตรงกลางหน้าทั้งสองข้างทาร์กเป็นวงกลมเพื่อรักษาหนัง บริเวณที่ทาร์กหน้าเท่ง ดัดหน้าด้วยข้าวสุกบดผสมกับขี้เถ้าเพื่อถ่วงเสียง อีกหน้าหนึ่งเล็กกว่ามีขนาดประมาณ 9 นิ้ว เรียกว่า “หน้ามัด” ตัวกลองยาวประมาณ 17 นิ้ว รอบๆ ขอบหนังที่ขึ้นหน้า ถักด้วยหนังที่ตีเกลียวเป็นเส้นเล็กๆ เรียกว่า “ไส้ละมาน” แล้วจึงเอาหนังเรียดร้อยในช่วงของไส้ละมานทั้งสองข้าง โยงเรียงไปโดยรอบจนมองไม่เห็นไม้หุ่น มีหนังพันตรงกลาง เรียกว่า “รัดอก” ข้างบนรัดอกทำเป็นหูหิ้วและมีเท้ารองให้ตัวตะโพนวางนอนอยู่บนเท้า ใช้ฝ่ามือซ้ายขวาตีได้ทั้งสองหน้า ใช้สำหรับบรรเลงผสมอยู่ในวงปี่พาทย์ ทำหน้าที่กำกับจังหวะหน้าทับต่างๆ

ตะโพนนี้ ถือเป็นบรมครูทางดุริยางคศิลป์ นับว่าพระประโคนธรรพ เป็นครูตะโพน เมื่อจะเริ่มการบรรเลง จะต้องนำดอกไม้ธูปเทียน บูชาตะโพนก่อนทุกครั้ง และถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมา เหตุที่ต้องกราบไหว้บูชาก็เพราะ ตะโพนเป็นเครื่องดนตรีที่บรรเลงร่วมกับ สังข์ บัณเฑาะว์ และ มโหระทึก ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประจำองค์ของเทพเจ้า และสมมุติเทพ ดังนี้คือ สังข์ประจำพระองค์พระนารายณ์ บัณเฑาะว์ ประจำองค์พระอินทร์ มโหระทึกประจำองค์พระอิศวร และทั้งสามเป็นเครื่องดนตรีบรรเลงประกอบพระอิศริยยศองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งถือเป็นสมมุติเทพ ส่วนตะโพนนั้น เป็นกลองที่พระคเณศได้เป็นผู้ตีเป็นคนแรก ดังนั้น ตะโพนเมื่อนำมาร่วมบรรเลงในวงปี่พาทย์ จึงถือเป็นบรมครู และทำหน้าที่กำกับหน้าทับต่างๆ ทั้งหมด

ภาพที่ 2 ตะโพน

2. ตะโพนมอญ

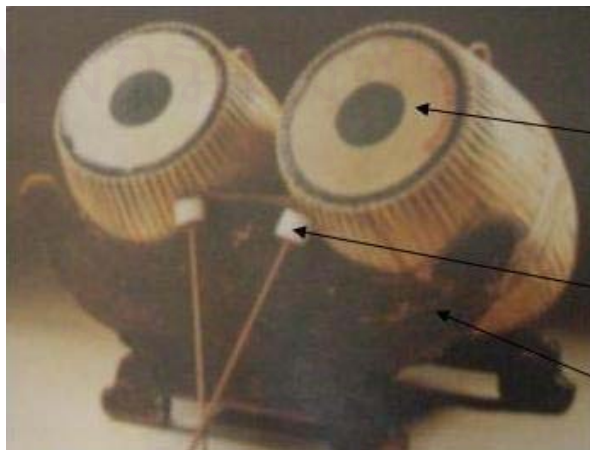
มีรูปร่างคล้ายตะโพนไทย หากแต่มีขนาดใหญ่กว่าและมีกระพุ้งป้องกันมาทางหน้าใหญ่ คล้ายทรงหัวปี่และไม่มีรัดอก ตัวกลองยาวประมาณ 28 นิ้ว มีเสียงดังกังวาลลึกกว่าตะโพนไทย หน้าใหญ่เรียกว่า "เม็กโนด" เส้นผ่านศูนย์กลาง 17 นิ้ว หน้าเล็กเรียกว่า "เม็กโด้ด" เส้นผ่านศูนย์กลาง 14 นิ้ว คำเรียกนี้เป็นภาษามอญ ตะโพนมอญใช้บรรเลงผสมในวงปี่พาทย์มอญ มีหน้าที่บรรเลงหน้าทับ ใช้ตีกำกับจังหวะในวงปี่พาทย์มอญ

ภาพที่ 3 ตะโพนมอญ

3. กลองตะโพน

คือกลองลักษณะเหมือนตะโพน แต่ทำหน้าที่ให้หน้าให้หนักกว่า ตะโพน เพื่อนำเอามาวางตีแบบกลอง ทัดใช้ไม้ฉาบตี ไม่ได้ใช้ฝ่ามือตีอย่างตะโพน กลองตะโพนนี้ได้ปรับปรุงใช้สำหรับวงปี่พาทย์คีตกวี บรรพ์ ซึ่งได้ปรับปรุงขึ้นมา ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครดึกดำบรรพ์ โดยเฉพาะ กลองชนิดนี้ใช้ตะโพน 2 ลูก เสียงสูงต่ำต่างกัน แล้วนำมาตั้งเอาหน้าทั้งขึ้นตีแบบกลอง ทัด โดยให้หน้ากลองข้างหนึ่งตะแคงมาทางผู้ตี เหมือนกับกลองทัด นิยมนำมาใช้กับวงปี่พาทย์ไม้นวมแทนกลองทัด บรรเลงภายในอาคารบ้านเรือน เพื่อมิให้เสียงดังเกินไป

ภาพที่ 4 กลองตะโพน

4. โทนหรือทับ

เป็นเครื่องดนตรีประเภทกลอง เดิมเรียกว่า ทับ หุ่นทำด้วยไม้แก่นหรือ ดินเผารูปร่างคล้ายกรวย ปลายบานออกเป็นดอกกล่าโพง จึงด้วยหนังหน้าเดียว มีสายโยงเร่งเสียงจากขอบหนังคอ ตีด้วยมือข้างหนึ่ง มืออีกข้างหนึ่งคอยปิด-เปิดปากกล่าโพง เพื่อช่วยให้เป็นเสียงต่าง ๆ กัน ใช้ตีเป็นจังหวะกำกับทำนองเพลงมาแต่โบราณ ปัจจุบันนิยมบรรเลงในวงเครื่องสาย ใช้ตีกำกับจังหวะในวงดนตรีไทย มี 2 ชนิด คือ โทนชาตรี และ โทนมโหรี

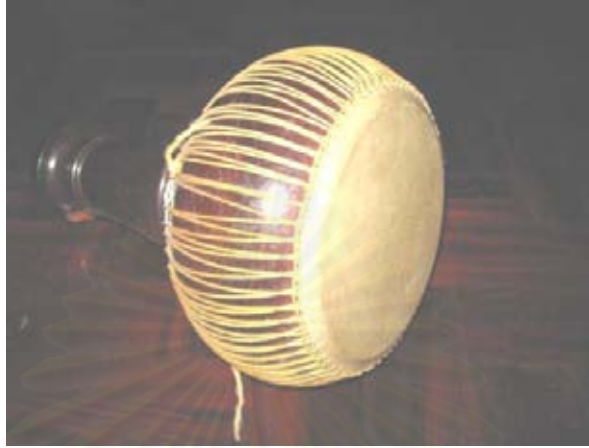
โทนชาตรี ตัวกลองทำด้วยไม้แก่นเช่น สัก ขนุน หน้ากลองใช้หนังวัว กว้าง 8 นิ้ว ร้อยขอบด้วยไส้ละมาน และใช้หนังเรียดโยงเร่งเสียงคล้ายตะโพนแต่เล็กกว่า เวลาตีใช้มือหนึ่งตีมือหนึ่งปิดเปิดท้ายเพื่อช่วยให้เกิดเสียงตามต้องการใช้ในวงปี่พาทย์ชาตรี ประกอบการแสดงละครโนราชาตรี ตีประกอบการเล่นหนังตะลุง ใช้ตีกำกับจังหวะในวงปี่พาทย์ วงมโหรี เมื่อเล่นเพลงภาษาเขมร และเพลงตะลุง

ภาพที่ 5 โทนชาตรี

โทนมโหรี ตัวกลองทำด้วยดินเผา หรือไม้แก่นที่มีน้ำหนักเช่น พะยูง ชิงชัน หน้ากลองใช้หนังวัวกว้าง 8 นิ้ว ไส้ละมานถักด้วยเชือก หรือเอ็น ใช้เชือกหรือไหมโยงเร่งเสียง วิธีตีเช่นเดียวกับ โทนชาตรีด้วยเหตุที่กลองชนิดนี้ใช้ตีเฉพาะในวงเครื่องสายและวงมโหรี จึงเรียกว่า “โทนมโหรี” เวลาตีใช้คู่กับระฆังนามโหรี โทนทั้งสองชนิดนี้ นอกจากใช้ตีกำกับจังหวะในวงดนตรีไทยดังกล่าวแล้ว ยังใช้ตีประกอบการเล่นพื้นเมืองของไทยอย่างหนึ่ง โดยนำไปตีประกอบการขับร้อง และใช้เป็นจังหวะในการฟ้อนรำซึ่งเรียกว่า “รำโทน” การรำโตนั้นนิยมเล่นกันแพร่หลายในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลได้มอบให้กรมศิลปากร ปรับปรุงทำรำและบทร้องและเครื่องดนตรีเสียใหม่ เปลี่ยนชื่อเป็น “รำวง” ปรากฏกันว่าเป็นที่นิยมกันโดยทั่วไป “การรำวง” ตามแบบที่กรมศิลปากรปรับปรุง

นั้นมีแบบแผนเป็นแบบมาตรฐาน คอสวยงาม จึงเรียกว่า “ราวมาตรฐาน” ผู้ที่ฝึกหัดราวมาตรฐาน ทั่วๆ ไปไม่จำเป็นต้องทำให้สวยงามอ่อนช้อยก็ได้ เพราะโดยเจตนาแล้วมุ่งให้รำเพื่อความสนุกสนาน

ภาพที่ 6 โทนมโหรี

5. รำมะนา

เป็นกลองชิงหนังหน้าเดียว หน้ากลองบานผายออก หุ่นกลองนั้น รูปร่างคล้ายขามกะละมัง หรือชามอ่าง เข้าใจว่าได้แบบอย่างจากเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งของมลายู ที่เรียกว่า เรบานา รำมะนามีสองชนิด คือรำมะนาสำหรับวงมโหรี และรำมะนาสำหรับวงลำตัด

รำมะนาลำตัด เป็นรำมะนาขนาดใหญ่มาก หน้ากลองใช้หนังวัวกว้างประมาณ 15 นิ้วขึ้นไป ใช้หวายหรือเชือกโยงเร่งเสียง หุ่นทำจากไม้แก่นที่มีขนาดใหญ่ เช่นขนุน จามจู้รี มะม่วง รำมะนาชนิดนี้ เดิมใช้ประกอบการร้องชนิดที่เรียกว่า “บันคน” ซึ่งได้รับแบบอย่างมาจากชาว ในสมัยรัชกาลที่ 5 ต่อมาใช้เล่นประกอบการแสดงลำตัดซึ่งเป็นการละเล่นชนิดหนึ่งของไทย ที่นิยมกันอย่างแพร่หลายมาก (รำมะนามโหรีเป็นกลองประเภท ใช้หมุดตรึงหนังในหัวข้อถัดไป)

ภาพที่ 7 รำมะนาลำตัด

6. กลองแขก

กลองแขกเป็นเครื่องดนตรีประเภทตีที่มีรูปร่างยาวเป็นรูปทรงกระบอก มีกระพุ้งป่องเล็กน้อยเรียกว่าเอวกลองได้หน้ากลองด้านใหญ่ลงมาประมาณ 8 นิ้ว ขึ้นหนังสองข้างด้วยหนังวัวหนังควายหรือหนังแพะหน้าใหญ่ กว้างประมาณ 8 นิ้วครึ่ง เรียกว่า หน้ารุ่ม ส่วนหน้าเล็กกว้างประมาณ 7 นิ้วครึ่ง เรียกว่า หน้าต่าน ตัวกลองแขกทำด้วยไม้แก่น เช่น ไม้ชิงชัน พะยูงหรือไม้มะริด การขึ้นหนังใช้เส้นหวายผ่าซีกเป็นสายโยงเร่งเสียง โยงเส้นห่าง ๆ ในปัจจุบันอาจใช้เส้นหนังควายหรือวัวตัดเป็นเส้นกว้างประมาณ 4 หุนแทนเนื่องจากหาหวายได้ยาก กลองแขกสำหรับหนึ่งมี 2 ลูก ลูกเสียงสูงเรียก ตัวผู้ ลูกเสียงต่ำเรียก ตัวเมีย ตีด้วยฝ่ามือทั้งสองข้างให้สอดคล้องกันทั้งสองลูก กลองชนิดนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กลองชวา” ไทยนำกลองชนิดนี้มาใช้แต่โบราณ เดิมนำมาใช้ในขบวนแห่ นำเสด็จพระราชดำเนิน ภายหลังได้นำมาใช้ในวงปี่พาทย์ โดยนำมากำกับจังหวะแทนตะโพนและใช้แทนโทนและรามะนาในวงมโหรีด้วย

ภาพที่ 8 กลองแขก

7. กลองมลายู

มีรูปร่างลักษณะเหมือนกลองแขก แต่สั้นและอ้วนกว่า หน้าหนึ่งใหญ่ อีกหน้าหนึ่งเล็กขึ้นหนังสองหน้า เร่งให้ตึงด้วยรัดอกทำจากหนังเป็นวงรูปดอให้แน่น แต่ปัจจุบันมักใช้หนังเส้นรัดอกเช่นเดียวกับกลองแขกแทนหนังรูปดอ สายโยงเร่งเสียงทำด้วยหนัง หน้าใหญ่อยู่ทางขวาไปตีด้วยไม้จอหน้าเล็กตีด้วยฝ่ามือ สำหรับหนึ่งมีสี่ลูก ต่อมาลดเหลือสองลูก ใช้บรรเลงคู่ อย่างกลองแขกลูกเสียงสูงเรียกว่า "ตัวผู้" ลูกเสียงต่ำเรียกว่า "ตัวเมีย" ใช้บรรเลงในวงบัวลอยในงานศพ และใช้บรรเลงในวงปี่พาทย์นางหงส์

ภาพที่ 9 กลองมลายู

8. กลองชนะ

รูปร่างเหมือนกลองมลายู แต่ตัวกลองสั้นกว่า ใช้ตีด้วยไม้จ้อ ๆ หรือหวาย แต่เดิมใช้ตีเป็นจังหวะในการฝึกหัดเพลงอาวูธ จึงเรียกกลองชนิดนี้ เพื่อเป็นมงคล ว่า “กลองชนะ” สมัยต่อมา ใช้เป็นเครื่องประโคมในขบวนเสด็จพยุหยาตรา และใช้ประโคมศพเจ้านาย

ภาพที่ 10 กลองชนะ

9. กลองสองหน้า

มีลักษณะคล้ายกับเปิงมางคอก กลองชนิดนี้สร้างเลียนแบบเปิงมาง แต่มีขนาดยาวกว่าคือ 22 นิ้ว ขึ้นหน้าด้วยหนังวัว หน้าใหญ่กว้าง 8 นิ้ว ครึ่ง หน้าเล็กกว้าง 7 นิ้วครึ่ง หุ่นเป็นทรงกระบอก ป่องตรงกลางเล็กน้อย สายโยงเร่งเสียงทำด้วยหนังวัวหรือควายกว้าง 3 หุน และมีหนังรัดคอกตรงกลางคล้ายตะโพน ตีสองมือและใช้ตีเพียงใบเดียว เพื่อกำกับจังหวะในวงปี่พาทย์ที่บรรเลงใน

การขับเสภา แทนตะโพนและกลองทัดเนื่องจากปีพาทย์เสภาไม่ต้องการเสียงที่ดังจนเกินไป เมื่อบรรเลงสลับการขับเสภาและร้องส่งและมักแสดงในอาคาร เพื่อใช้ประกอบการขับเสภาซึ่งเริ่มใช้มาแต่สมัยรัชกาลที่ 2

ภาพที่ 11 กลองสองหน้า

10. เปิงมาง

เป็นคำมอญที่ใช้เรียกเครื่องหนังชนิดหนึ่งซึ่ง เปิงมาง เป็นกลองใช้ตีขัดจังหวะหอยก่อกับ ตะโพนมอญ เปิงมางเป็นภาษามอญ เดิมคงเป็นเครื่องดนตรีของมอญ มีรูปร่างยาวเหมือนกระบอกตรงกลางป่องเล็กน้อย หุ่นกลองทำด้วยไม้ขนุน หรือจามจุรี ขึ้นหนังสองหน้า สายโยงเร่งเสียงทำด้วยหนังเรียด กว้าง 3 หุน ไม่มีรัดอก ร้อยจากหนังไส้ละมานเรียงถี่จนคลุมหุ่นไว้หมด มีห่วงหนังผูกโยงสายสำหรับคล้องคอ ใช้เดินตีได้ เช่น ใช้ตีนำกลองชนะในกระบวนพยุหยาตรา หรือตีประกอบประจำพระบรมศพ พระศพ และศพ คนตีเปิงมางนำกลองชนะเรียกว่า "จ่ากลอง" คู่กับคนเป่าปี่เรียกว่า "จ่าปี่"

ภาพที่ 12 เปิงมาง

เปิงมางคอก ใช้ในวงปี่พาทย์มอญ ใช้เปิงมางจำนวน 7 ลูก ความยาวของตัวกลอง 18 นิ้ว ใบเล็กสุดหน้ากว้าง 7 นิ้ว ใบใหญ่สุดหน้ากว้าง 9 นิ้ว มีขนาดและเสียงลดหลั่นกัน หน้ากลองเวลาตี จะถ่วงเสียงด้วยข้าวสุกบดกับขี้เถ้า ตีเพียงคนเดียวด้วยสองมือ โดยตัวกลองผูกเรียงลำดับตามขนาด จากใหญ่ไปหาเล็ก แขนงเรียงลำดับไว้เป็นราวรอบตัวคนตี โดยทำเป็นวงมีลักษณะเป็นคอก จึง เรียกว่า “เปิงมางคอก” ใช้ตีประสานคู่กับตะโพนมอญในวงปี่พาทย์มอญ

ภาพที่ 13 ด้านในของเปิงมางคอก

ภาพที่ 14 ด้านหน้าของเปิงมางคอก

11. บัณเฑาะว์

เป็นกลองสองหน้าขนาดเล็ก ไทยคงได้เครื่องดนตรีชนิดนี้มาจากอินเดีย ตัวกลองทำด้วยไม้ ขนาดเล็กพอมือถือ หัวและท้ายใหญ่ ตรงกลางคอด มีสายโยงเร่งเสียงใช้เชือกร้อยโยงห่าง ๆ มีสายรัด ออกตรงคอดที่ตรงสายรัดคอก มีหลักยาวอันหนึ่งรูปเหมือนหัวเม็ดทรงมันท์ ทำด้วยไม้หรืองาที่ปลายหลักมีเชือกผูก ปลายเชือกอีกด้านหนึ่งผูกลูกตุ้ม ในการบรรเลงใช้มือไกวบัณเฑาะว์ คือพลิกข้อมือ กลับไปกลับมา ให้ลูกตุ้มที่ปลายเชือกเหวี่ยงตัวไปกระทบที่หนังหน้ากลองทั้งสองด้าน บางครั้งใช้

บัณเฑาะว์ลูกเดียว บางครั้งใช้สองลูก โกวพร้อมกันทั้งสองมือ มือละลูก เป็นจังหวะในการบรรเลง ประกอบขับไม้ในงานพระราชพิธี เช่น ขับกล่อมสมโภช พระมหาเศวตฉัตร สมโภชพระยาช้างเผือก และช้างสำคัญ เป็นต้น

ภาพที่ 15 บัณเฑาะว์

12. กลองยาว

เป็นกลองหน้าเดียว มีสายสำหรับสะพายที่ไว้คล้องบ่า หุ่นกลองทำด้วยไม้ ใช้หนังหรือเชือกเป็นสายโยงเร่งเสียง ตอนหน้าใหญ่ ตอนท้ายเรียวแล้วบานปลายเป็นรูปดอกคำโพงมีหลายขนาด ตัวกลองนิยมตบแต่งให้สวยงามด้วยผ้าสี หรือผ้าดอกเย็บจีบย่น ปล่อยเชิงเป็นระบายห้อยมาปกด้วยกลอง ใช้ตีด้วยฝ่ามือ หรืออาจเล่น โลด โผนเพื่อความสนุกสนานโดยใช้กำปั้น สอก เข่า ศีรษะ และส้นเท้ากระทั่งได้ไทยเราได้แบบอย่างการตีกลองยาวมาจากพม่า สมัยที่พม่าเข้ามาตั้งค่าย เพื่อสงครามกับไทย ขณะนั้นกรบพม่าได้เล่นสนุกสนานโดยการตีกลองยาว ไทยได้แบบอย่างมาตั้งแต่นั้น มีการเล่นแพร่หลายทั่วไปตามหมู่บ้าน นิยมเล่นในขบวนแห่ต่าง ๆ เช่น แห่นาค ทอดกฐิน เป็นต้น กลองชนิดนี้เรียกชื่อตามเสียงที่ตีได้อีกชื่อหนึ่งว่า "กลองเถิดเทิง"

ภาพที่ 16 กลองยาว

ข. ประเภทที่ใช้หมุดตริงหนัง มีทั้งที่ตริงหนังหน้าเดียวและตริงหนังสองหน้า เช่น รำมะนา กลองทัด กลองชาตรี เป็นต้น กลองทัดนั้นนับว่าเป็นกลองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในกลองประเภทที่ใช้หมุดตริง และมีประวัติที่น่าสนใจซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับประเทศจีนด้วยว่า มีกลองชนิดหนึ่งรูปร่างหน้าตาเหมือนกลองทัดของเรา แต่คนจีนเรียกว่า “น่านตั้งกู่” ซึ่งแปลว่ากลองชาวใต้ ใช้กันอยู่ในประเทศจีน แต่ในปัจจุบันเชื่อได้ว่ารับไปจากชนชาวไทย

1. รำมะนามโหรี

รำมะนามโหรี มีขนาดเล็ก หน้ากลองกว้าง 8 นิ้ว หุ่นกลองสูง หนักที่ขึ้น ตริงด้วยหมุด โดยรอบ มีเชือกที่เรียกว่า "สนับ" สำหรับใช้หนุนข้างใน โดยรอบหน้ากลาง เมื่อหน้ากลองหย่อน เพื่อช่วยให้เสียงสูงใช้มือตีบรรเลงในวงมโหรีและวงเครื่องสายคู่กับโทนมโหรี

ภาพที่ 17 รำมะนามโหรี

2. กลองทัด

เป็นกลองที่ชาวไทยทำขึ้นใช้แต่เดิม มีขนาดใหญ่ที่สุดในวงปี่พาทย์ กลองทัดเป็นกลองสองหน้าขนาดใหญ่ขึ้นหน้าทั้งสองข้างด้วยหนังวัวหรือหนังควาย ตรึงด้วยหมุด หุ่นกลองทำจากไม้เนื้อแข็ง กลึงคว้านข้างในจนเป็นโพรง ป่องตรงกลางนิดหน่อยหมุดที่ตรึงหนังเรียกว่า“เส้”ทำด้วยไม้หรืองาหรือกระดูกสัตว์ตรงกลางหุ่น กลองมีห่วงสำหรับแขวน เรียกว่า “หุระวัง”กลองทัด มีขนาดหน้ากว้างเท่ากันทั้งสองข้าง วัดเส้นผ่าศูนย์กลางของหน้ากลอง 16 นิ้ว ตัวกลองยาว 22 นิ้ว ตัวกลองทำด้วยไม้แก่นเนื้อแข็ง กลึงคว้านข้างในเป็นโพรง ตรงกลางป่องเป็นทรงคล้ายลูกมะนาวตัด มีห่วงสำหรับแขวน ตั้งขาหยั่ง 1 ห่วง เวลาตีใช้ตีเพียงหน้าเดียว โดยวางพิงขาหยั่ง ให้น้ำกลองด้านหนึ่งเอียงลาดไปทางผู้ตี กลองทัดชุดหนึ่งมี 2 ลูก มีระดับเสียงต่างกันเล็กน้อย สำหรับไม้ตี ใช้ไม้รวก 2 ท่อน มือถือข้างละ 1 ท่อน กลองทัดมี 2 ลูก ลูกที่มีเสียงสูง คัง “ตุม” เรียกว่าตัวผู้ และ ลูกที่มีเสียงต่ำตี คัง “ต้อม” เรียกว่าตัวเมีย ใช้ไม้ตี 1 คู่ มีขนาดยาวประมาณ 16 นิ้ว

ภาพที่ 18 กลองทัด

3. กลองชาตรี

รูปร่างและลักษณะการตีเช่นเดียวกับกลองทัด แต่มีขนาดเล็กกว่ากลองทัดมากคือหน้ากว้าง 8 - 10 นิ้ว ใช้บรรเลงร่วมในวงปี่พาทย์ในการแสดงละครชาตรีที่เรียกว่า "ปี่พาทย์ชาตรี" ใช้เล่นคู่กับ โทนชาตรี กลองชนิดนี้ มีชื่อเรียกตามเสียงที่ได้ยินว่า “กลองตุ๊ก” เพราะเวลาตีจะมีเสียงดัง ตุ๊ก ๆ วงปี่พาทย์ชาตรี เป็นวงสำหรับละครชาตรี ละครชนิดนี้เป็นละครเร่ ฉะนั้น กลองชาตรีจึงทำขนาดเล็กเพื่อสะดวกในการขนย้าย ละครชนิดนี้แต่ก่อนมีแพร่หลายทางภาคใต้ ปัจจุบันก็ยังคงมีอยู่ แต่ได้เปลี่ยนวิธีการเล่นไปบ้างแล้ว

ภาพที่ 19 กลองชาตรี

2.2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

งานวิจัยเรื่องกรรมวิธีการทำกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง เล่มนี้เป็นงานวิจัยที่ศึกษากรรมวิธีการทางช่าง โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการที่ผู้วิจัยได้ฝากตัวเป็นศิษย์ของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง และลงมือฝึกหัดการทำกลองแขกด้วยตนเองเป็นเวลา 8 ปี โดยในขั้นตอนแรกได้หัดทำฝักระนาดก่อนจนเมื่อมีความเข้าใจและมีทักษะฝีมือในงานช่างแล้ว ครูเสนต์ ภัคตร์พ่องได้ปรารถนาต้องการให้ผู้วิจัยหัดทำกลองด้วย เนื่องจากท่านเป็นผู้มีความสามารถและมีชื่อเสียงในการทำกลองทุกชนิด โดยเฉพาะกลองแขก ซึ่งได้รับการถ่ายทอดภูมิความรู้มาจากบิดา คือครูชายู ภัคตร์พ่อง ช่างทำกลองแขกผู้มีชื่อเสียงในอดีต

กรรมวิธีการทำกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์พ่องเป็นงานทำมือที่มีขั้นตอนละเอียดซับซ้อน จากการที่ผู้วิจัยได้ลงมือหัดทำด้วยตนเอง พบว่าเป็นงานที่ยาก ใช้ฝีมือสูง และเป็นวิธีการทางช่างที่กำลังจะสูญหายไป เนื่องจากช่างทำกลองในปัจจุบัน มักพัฒนากรรมวิธีและอุปกรณ์ไปใช้เครื่องทุ่นแรง อันเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งได้มีการเก็บข้อมูลเปรียบเทียบในบทสัมภาษณ์ช่างทำกลองแขกที่ผ่านมาแล้ว

จากเหตุดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเลือกทำวิทยานิพนธ์หัวข้อกรรมวิธีการทำกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง จากนั้นจึงทำการค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทำกลองแขก พบว่ามีงานวิจัยระดับปริญญาตรีของนายนิทัศน์ แผลงรัตน์ นิสิตของภาควิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำไว้เมื่อปีพุทธศักราช 2533 เนื้อหาของงานวิจัยมี 30 หน้าแบ่งเป็น 5 บท งานวิจัยของนายนิทัศน์ แผลงรัตน์มีข้อมูลและบริบทที่น่าสนใจ และเมื่อผู้วิจัยได้อ่านแล้วสามารถสรุปเนื้อหาได้ดังต่อไปนี้

บทที่ 1 บทนำและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย นายนิทัศน์ แปลงรัตน์เป็นนักดนตรีที่มีความสนใจ ศึกษาข้อมูลการผลิตกลองแขก และได้รับคำแนะนำจาก ม.ล.สุรภัย์ สวัสดิ์กุล และอาจารย์พิชิต ชัยเสรี ให้ไปสัมภาษณ์ครูเสนห์ ภัคตร์พ่อง ผู้เป็นช่างทำกลองที่มีชื่อเสียงในขณะนั้น

บทที่ 2 กล่าวถึงประวัติโดยย่อของกลองแขกโดยอ้างอิงจากงานเขียนของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพและอาจารย์มนตรี ตราโมท เนื้อหาอธิบายบทบาทการใช้กลองแขกบรรเลงในอดีตและนายนิทัศน์ได้อธิบายลักษณะทางกายภาพของกลองแขกโดยย่อพอสังเขป โดยแสดงรูปกลองอีก 3 ชนิดที่ใช้บรรเลงประกอบในวงปี่พาทย์มาประกอบคือ ตะโพน ตะโพนมอญ และกลองทัด

บทที่ 3 กล่าวถึงวิธีการดำเนินงานวิจัยและลำดับขั้นตอนในการหาข้อมูลโดยนายนิทัศน์ได้ทำการสัมภาษณ์ศิลปินผู้ชำนาญเครื่องหนัง หากแต่ไม่ได้บันทึกเป็นข้อมูลโดยกล่าวเพียงศิลปินผู้นั้นคือ ม.ล.สุรภัย์ สวัสดิ์กุล ท่านได้แนะนำให้ไปสัมภาษณ์และบันทึกภาพครูเสนห์ ภัคตร์พ่อง ซึ่งเป็นช่างทำกลองแขกที่มีชื่อเสียงในยุคนั้น

บทที่ 4 ผลการวิจัยกล่าวถึงประวัติของครูเสนห์ ภัคตร์พ่องและกรรมวิธีการทำกลอง ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์และบันทึกภาพถ่ายอุปกรณ์บางชิ้นแต่ไม่ได้ศึกษาข้อมูลในชั้นวิเคราะห์และพบความคลาดเคลื่อนของข้อมูลบางส่วน คืออุปกรณ์ทางช่างที่ใช้ทำกลอง เนื่องจากนายนิทัศน์มิได้เป็นช่างทำเครื่องดนตรี การเก็บข้อมูลสัมภาษณ์และบันทึกภาพ จะทำได้ในขอบเขตจำกัด อนึ่งการทำกลองแขกมีขั้นตอนมาก ทำให้เกิดปัญหาและเป็นอุปสรรคที่ยากในการทำวิจัย ซึ่งครูเสนห์ได้ปรารภกับผู้วิจัยเสมอว่างานวิจัยลักษณะนี้ผู้ที่ทำวิจัยควรเป็นช่างจึงจะเข้าใจได้อย่างถ่องแท้ และอธิบายความได้อย่างครบถ้วน

บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยเป็นการสรุปเนื้อหาโดยย่อของแต่ละบทข้อเสนอแนะคือให้ศึกษาวิธีการทำกลองของช่างผู้อื่นเพิ่มเติม

งานวิจัยเล่มนี้นับว่าเป็นงานวิจัยที่มีคุณค่า หากเพียงยังไม่ละเอียดพอที่จะสามารถชี้ให้เห็นถึงความปลั่งของกลองแขกสกุลช่างครูเสนห์ ภัคตร์พ่อง ได้อย่างเต็มที่ และยังไม่ได้บ่งบอกเอกลักษณ์ภูมิปัญญาที่ว่ากลองแขกของครูเสนห์ ภัคตร์พ่อง โดดเด่นกว่าช่างผู้อื่นอย่างไร ตลอดจนมิได้เสนอข้อมูลที่แสดงถึงปัญหา และแนวทางในการพัฒนาแก้ไขปัญหาลักษณะดังกล่าว ดังนั้นผู้วิจัยซึ่งเป็นช่างทำกลองแขกคนหนึ่งอีกทั้งยังเป็นศิษย์ที่ได้รับการสืบทอดกรรมวิธีช่างจากครูเสนห์โดยตรง จึงเกิดแรงบันดาลใจที่จะสานต่องานวิจัยเรื่องการทำกลองแขกให้เป็นงานวิจัยระดับปริญญาโทที่ละเอียดและมีคุณภาพในบทต่อไป

2.3 ประวัติการทำลงและสายสกุลข้างของครูเสน่ห์

ภาพที่ 20 ครูเสน่ห์ ภัคตร์ฟ่อง

ชีวิตวัยเด็ก

คุณครูเสน่ห์ ภัคตร์ฟ่อง เป็นลูกของคุณพ่อชาญ (เดิมชื่อ ชม้อย)คุณแม่แจ่ม ภัคตร์ฟ่อง ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลบางกะปิ อำเภอห้วยขวาง จังหวัดกรุงเทพมหานคร ท่านเกิดเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2477 ปัจจุบันอายุ 75 ปี มีพี่น้องด้วยกัน 8 คน คือ

1. นายประจวบ ภัคตร์ฟ่อง (เสียชีวิต)
2. นายประเสริฐ ภัคตร์ฟ่อง (เสียชีวิต)
3. นางประกอบ ไม่ทราบนามสกุล (ภัคตร์ฟ่อง) (เสียชีวิต)
4. นายประดิษฐ์ ภัคตร์ฟ่อง (เสียชีวิต)
5. นางประดับ ชื่นล้ำ (ภัคตร์ฟ่อง)
6. นางละออง ไม่ทราบนามสกุล (ภัคตร์ฟ่อง) (เสียชีวิต)
7. ครูเสน่ห์ ภัคตร์ฟ่อง
8. นางอารมณั์ ไม่ทราบนามสกุล (ภัคตร์ฟ่อง)

ภาพที่ 21 คุณแม่แจ่ม และคุณครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่อง

คุณครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่อง เป็นบุตรชายคนที่ 4 ในบรรดาพี่น้องทั้งหมด 8 คน พี่ชายคนโตอายุมากกว่าคุณลุงถึง 18 ปี ครูเล่าว่า บิดามารดาของท่าน เป็นคนในตำบลเดียวกัน สมัยก่อนที่บ้านเดิมอยู่ฝั่งคลองแสนแสบด้านขวา แล้วภายหลังย้ายเข้ามาอยู่อีกฝั่งคลองตรงกลางระหว่างถนนเพชรบุรีกับคลองแสนแสบซึ่งมีบ้านของครูและญาติพี่น้องอยู่ด้วยกันหลายครัวเรือน โดยที่ท่านได้กล่าวถึงสภาพที่ดินบริเวณบ้านว่าเป็นคันนา มีการขุดคูเพื่อนำน้ำจากคลองแสนแสบมาเข้าในบ่อ แล้วนำดินจากบ่อมาถม เพื่อปลูกบ้านไม้สองชั้น บ่อน้ำนี้ยังใช้เป็นที่สำหรับแช่ไม้ไผ่ทำฝืนระนาดอีกด้วย แต่เดิมคุณพ่อของครูเป็นช่างไม้ มีฝีมือในการปลูกบ้าน และงานหัตถกรรมต่างๆ เช่นสานกระบุง ถักแหอวน ทำได้สารพัดอย่าง ต่อมาเมื่อได้รู้จักชอบพอกันกับคุณแม่ของครูแล้ว เห็นว่าที่บ้านของคุณตามีวงปีพาทย์โดยรับงานเป็นอาชีพ มีชื่อเสียงในละแวกนั้น คุณพ่อของครูจึงหัดเล่นดนตรีไทย จนได้เป็นคนปีประจำวงบ้านคุณตา และได้แต่งงานกับคุณแม่ในเวลาต่อมา มีบุตรชายหญิงถึงแปดคน พี่ชายคนโตอายุแก่กว่าครูสิบแปดปี และพี่น้องของครูมีอายุไล่เรียงกันมาห่างกันคนละสองปี ในวัยเด็กครูเป็นคนช่างสังเกต มักจะชอบดูคุณพ่อทำงานช่างต่างๆ เป็นประจำ ช่วยหยิบจับเป็นลูกมือคุณพ่อ ทำให้มีความนิยมและสนใจวิชาช่างเป็นพิเศษ

ภาพที่ 22 บริเวณบ้านเก่าและญาติพี่น้องของคุณครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่อง

ชีวิตการศึกษา

ครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่องเคยเรียนชั้นประถมปีที่ 4 ที่โรงเรียนวัดคูทัยธาราม ตั้งอยู่ที่บ้านตำบลบางกะปิ อำเภอห้วยขวาง จังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ใกล้บ้าน เมื่อจบแล้วคุณครูก็ไม่ได้เรียนต่อที่ไหน เพราะบิดาของท่านมีวงปี่พาทย์ จึงเล่นดนตรีและผลิตเครื่องดนตรีออกจำหน่ายด้วย เป็นเหตุให้มีงานตลอดเวลา พี่น้องของท่านทุกคนมีความสามารถในการบรรเลงดนตรีไทย

ชีวิตนักดนตรี

ครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่อง เริ่มหัดดนตรีไทยอย่างจริงจังกับพี่ชายหลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนแล้ว โดยเครื่องดนตรีชนิดแรกที่คุณครูเริ่มเรียนได้แก่ ฆ้องวงใหญ่ จากคำบอกเล่าของท่าน เนื่องจากคุณพ่อมีวงดนตรีและเป็นช่างทำกลองที่มีชื่อเสียง จึงมีครูดนตรีที่เป็นเพื่อนกับคุณพ่อมาเยี่ยมที่บ้านเสมอ โดยเฉพาะครูสาตี มาลัยมาลัย ได้กรุณามาหัดดนตรีให้กับพี่ชายของคุณครู คือพี่ประจวบและพี่ประเสริฐ หลังจากตีฆ้องวงใหญ่จนเกิดความชำนาญแล้ว คุณครูจึงให้ความสนใจและหัดเล่นเครื่องดนตรีชนิดอื่นๆ ด้วยจนมีความสามารถในการบรรเลงเครื่องดนตรีได้รอบวง ยกเว้น ปี่ คุณครูเล่าว่า

“เด็กๆ ลุงได้หัดตีฆ้องกับพี่จวบ จนลุงได้ออกงานและเล่นรวมวงที่บ้านประจำ พ่อลุงเขาเป็นคนปี่ มีงานเยอะ สมัยก่อนคนปี่หายาก ไปงานต่อกันบางทีหลายวันกว่าจะกลับบ้าน”

ในขณะเดียวกันนั้น ตัวท่านและพี่ชายทุกคนก็รับสืบทอดความสามารถในเชิงช่างจากคุณพ่อไปด้วย เมื่อคุณครูโตเป็นหนุ่ม ท่านกับพี่ชายเคยรับงานปลุกบ้าน จนเป็นช่างที่มีความชำนาญทุกคน คุณครูเล่าว่า

“สมัยก่อนพี่ชายลุงเขารับเหมาปลุกบ้าน มาตามลุงไปช่วยทำเฟอร์นิเจอร์ ลุงก็ทำได้หมดแหละแต่โดยมากจะเป็นงานช่างไม้ลุงจะถนัดกว่าอย่างอื่น”

สายสกุลช่างของครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่อง

ครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่องได้เล่าถึงจุดต้นกำเนิดการทำกลองจากเหตุการณ์ที่ทำให้คุณพ่อของท่านผันชีวิตจากการเป็นนักดนตรีมาเป็นช่างทำเครื่องดนตรี คุณครูได้กล่าวถึงคุณพ่อว่า

“เดิมทีเดียวพ่อลุงยังไม่ได้ทำเครื่องดนตรีหรอก แต่ด้วยความจำเป็นบังคับ คือ ครั้งหนึ่งกลองแขกที่บ้านลุงเกิดชำรุดหน้าหน้าขาด คุณพ่อลุงจึงนำไปซ่อมกับช่างผู้หนึ่งแต่ช่างผู้นั้นก็ไม่ยอมซ่อม ทำเฉยอยู่หลายวัน คุณพ่อตามถามหลายครั้ง จนเกิดความคิดมานะขึ้น ตัดสินใจนำกลองกลับมา แล้วถอดออกดูช่างใน

อย่างละเอียด ความที่ท่านเป็นช่างที่มีความสามารถอยู่แล้ว จึงทำตามอย่างที่
สังเกตโดยไม่ได้เรียนกับใคร”

คุณพ่อของคุณครูซ่อมกลองคุณนั้นจนสำเร็จใช้งานในวงดนตรีของตน ต่อมาภายหลังจึงทำ
กลองออกจำหน่ายจนกลายเป็นผู้มีชื่อเสียงโดยไม่ได้หัดกับใคร ครูเล่าต่อว่า

“ขั้นซื้อลู่ม้อยขึ้นกลองใครๆ ก็รู้จัก เป็นที่นิยมในวงการนักดนตรีไทย
ยุคนั้น จนถึงขั้นมีคนเอาไปแอบอ้างชื่อว่าคุณพ่อลูงเคยทำขายตามร้านเครื่อง
ดนตรีอื่น ทั้งที่ท่านไม่เคยทำส่งให้ใคร”

การสืบทอด

คุณครูเสน่ห์ ภัคศรีพ่องได้รับสืบทอดความสามารถในงานช่าง กลองจากคุณพ่อ ตั้งแต่
เยาว์วัย โดยเริ่มช่วยงานเป็นลูกมือก่อน คุณครูเล่าว่า

“ตอนเด็กชอบนั่งดูพ่อทำงาน ดูแล้วเพลิน พ่อลูงเป็นคนละเอียดแล้วก็
ขยัน ทำงานสารพัดอย่าง ทำดีกว่าสมัยนี้ อย่างขอบกลองแบบนี้ เวลาขุดไม้
ขึ้นรูปจะไม่ใช้ตะปูตอกเลย พ่อลูงจะเหลาไม้ไผ่ทำเป็นเคียวตอก เวลาตะไบ
เข้าโค้งจะสวยเนียนกว่า อย่างตะโพนก่อนจะขึ้นหน้า พ่อจะเขียนยันต์ข้างใน
หน้าแท่งด้วย เสียคายที่ลูงไม่ได้ลอกไว้ สมัยนี้ไม่มีใครเขียนแล้ว ลูงเสียคายฝีมือ
จึงต้องสืบทอดมา สมัยก่อนครุมี ทรัพย์เย็น เคยมาที่บ้านลูงกำลังขึ้นกลองสอง
หน้าลองเสียงอยู่ ท่านก็ชอบและขอซื้อไปใช้ ชมว่าเสียงดี งานขึ้นกลองนี้ลูง
เรียนและจำจากพ่อมา แล้วก็ไม่เคยสอนใคร ก่อนนี้เคยชวนหลานๆ ลูกของ
พี่ชายให้หัดทำ แต่เขาสายหน้ากันหมด คงเห็นเป็นงานลำบาก เขาไปทำงาน
บริษัทกันหมด ตอนนั้นก็มาได้หมู่นี้แหละสืบทอดจากลูง”

คุณครูมักพูดถึงผู้วิจัยให้ผู้อื่นฟังอยู่เสมอ คล้ายจะเป็นการบอกกล่าวว่าคุณนั้นมีลูกศิษย์สืบทอด
ฝีมือแล้ว โดยท่านจะกล่าวชมให้ผู้อื่นฟัง แต่ท่านจะบอกให้เราไม่ประมาทและขยันฝึกปรืออยู่
เสมอ เพื่อพัฒนาทักษะฝีมือให้สวยงามและมีคุณภาพ คุณครูพูดว่า

“ จะทำสวยไม่สวยขึ้นอยู่กับตัวเราเองว่ามีความละเอียดแค่ไหน วิธีการ
ทำของแต่ละช่างก็คล้ายๆกัน แต่ใครจะประณีตกว่ากัน เราต้องพยายามทำให้
เหนือกว่าคนอื่นเขา คนถึงจะชื่นชม อย่าคิดแค่ทำพอให้เสร็จรีบขายๆไป แล้ว
สินค้ามันจะขายตัวเอง เราไม่ต้องไปเที่ยวโฆษณา”

กรรมวิธีทางช่างของคุณครูเสน่ห์ ภัคศรีพ่องเป็นแบบทำมือโบราณ อันมีเอกลักษณ์
เฉพาะตัวที่ไม่ใช้เครื่องมือสมัยใหม่ เป็นงานที่ทำยากและใช้เวลานาน จึงไม่แปลกที่หลานๆของท่าน
ไม่ยอมหัดทำ อันที่จริงท่านมิได้ปกปิดหวงวิชา แต่เป็นเรื่องยากที่จะหาผู้สืบทอดนั่นเอง

คุณครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่องเล่าถึงกรรมวิธีในการทำกลองของคุณพ่อว่า ทำอย่างประณีตและทำมือทุกขั้นตอน เพราะในสมัยนั้นจะไม่มีเครื่องทุ่นแรงที่ใช้สะดวกแบบปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่นการกลึงหุ่นกลองแขก จะต้องใช้คนสองคนช่วยกัน โดยคุณพ่อนำเอาเฟืองท้ายของรถสามล้อถีบสมัยนั้นมาดัดแปลงทำเป็นแท่นกลึง คุณครูเป็นคนตีปั่นให้แทนหมุน คุณพ่อเป็นคนกลึง กว่าจะทำได้แต่ละใบต้องใช้เวลาและความพยายามอย่างมาก ถ้าเป็นกลองทัดแล้วยิ่งลำบากใหญ่ ต้องใช้ขวานถากไม้ซุงต้นใหญ่ขึ้นรูปหุ่นกลองทัด เอาสว่านมือเจาะรูตรงกลาง ให้ทะลุแล้วจึงใช้ไฟสุมนจนเป็นโพรง แล้วจึงเอาสั้วแต่ง กรรมวิธีต่างๆ เหล่านี้คุณครูเรียนรู้โดยการสังเกตจากคุณพ่อ มิได้หัดกันเป็นเรื่องเป็นราว ท่านจะคอยช่วยงานตามที่พ่อใช้ให้ทำ แต่คุณพ่อของคุณครูก็จะไม่เรียกให้พี่ชายคนอื่นช่วยเลย คุณครูเสนห์ จึงเป็นผู้สืบทอดสกุลช่างต่อจากคุณพ่อแต่เพียงผู้เดียว และปัจจุบันได้สืบทอดต่อให้ผู้วิจัยเพียงผู้เดียวเช่นกัน

ภาพที่ 23 ภาพกลองแขก สกุลช่างของคุณครูชม้อย ภัคตร์ฟ่อง

ภาพที่ 24 ภาพกลองทัดของครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่อง ที่ขูดด้วยมือแบบโบราณ

คุณครูเล่าว่า

“พ่อลุงบอกว่า พี่น้องลุงทุกคน ลุงจะเป็นคนที่มี ความจำและความรอบคอบมากที่สุด ลุงเลยถูกพ่อใช้เป็นประจำ ลุงก็ไม่เคยท้อ ถือเป็นหน้าที่ที่ปฏิบัติอยู่เสมอ คนที่เป็นลูกต้องกตัญญูต่อพ่อแม่ ทุกครั้งที่มีโอกาสและต้องตอบแทนคุณให้มากที่สุด ในยามที่ท่านยังมีชีวิตอยู่และความกตัญญูนั้นเองจะนำความเจริญรุ่งเรืองให้บังเกิดแก่เรา”

นับเป็นความภาคภูมิใจของคุณพ่อ ภายหลังเมื่อคุณพ่อสูงอายุขึ้นและเริ่มเจ็บป่วย คุณครูเสนห์ ภักตร์ผ่องจึงได้ทำกลองต่อจากคุณพ่อ จนครุมีความชำนาญ สมัยนั้นกองดุริยางค์ทหารเรือได้ว่าจ้างให้คุณพ่อขึ้นเครื่องหนังทั้งชุด ทั้งเครื่องไทย และเครื่องมอญ คุณพ่อก็รับทำโดยมีการทำสัญญาผูกมัดกันไว้ ทำให้ได้สักระยะ คุณพ่อเริ่มป่วยไม่สามารถทำงาน คุณครูจึงต้องรับทำต่อจากคุณพ่อให้เสร็จ ตอนนั้นครุอายุเกือบ 40 ปีแล้ว เริ่มเบื่อในชีวิตนักดนตรีที่ต้องกินต้องนอนในงานแสดง ซึ่งไม่ดีต่อสุขภาพ ท่านจึงตัดสินใจบอกเลิกรับงานบรรเลงอย่างเด็ดขาดและมุ่งมั่นทำเครื่องดนตรีเท่านั้น

คุณครูเล่าว่า

“พวกโด้โฝมาตามลุงไปตีฆ้อง พุดอยู่นาน บอกว่าไม่มีคน แต่ลุงตั้งใจแล้วว่า จะ เลิก คำไหนก็ต้องคำนั้น”

จึงนับเป็นจุดเปลี่ยนชีวิตของท่าน จากนักดนตรีมาสู่ความเป็นช่างอย่างเต็มตัว แม้ใครมาตามไปบรรเลงดนตรี อ่อนวอนอย่างไรท่านก็ไม่ไป คุณครูทุ่มเทกำลังความสามารถและความคิดอย่างเต็มที่ เพื่อพัฒนาผลงานของท่านจนเป็นที่นิยมแพร่หลายในแวดวงดนตรีไทย แต่คุณครูมักพุดถ่อมตนอยู่เสมอ คุณครูพุดว่า

“เราเป็นช่างต้องถ่อมตัวและมีจรรยาบรรณ อย่าไปกล่าวอวดตัวหรือตำหนิผู้อื่น ให้คนเขาเห็นเปรียบเทียบเอาเอง งานใครดีกว่าคนเขาก็ไปทำกับช่างผู้นั้น ไม่ ต้องไปโฆษณาผลงานมันขายตัวเองในที่สุด”

ความคิดข้อนี้ทำให้คุณครูเสนห์ ภักตร์ผ่องเป็นช่างที่มีคนนิยมทั้งในหมู่นักดนตรีไทยและเป็นที่ยอมรับนับถือในหมู่ช่างทำเครื่องดนตรีไทย

ชีวิตครอบครัว

ครูเสนห์ ภักตร์ผ่อง ท่านได้อุปสมบทที่วัดอุทัยธารามหรือเรียกอีกชื่อว่า วัดบางกะปิ หลังจากสึกมาแล้วก็สมรสกับนางสาวเปรม ชัยขันบุรณ์ เป็นพนักงานบริษัท คริสตินีแอนด์นิลสัน ประเทศไทย จำกัด ซึ่งอยู่ที่ถนนเพชรบุรี ใกล้บ้านเดิมของท่าน มีธิดา 2 คน ดังนี้

1. นางปริศนา ชัยยันต์บุรณ์ กลับมาใช้นามสกุลมารดา
2. นางสาวปาริชาติ กลิ่นปรุง

เมื่อปี 2542 มีการสร้างถนนเส้นใหม่ ปัจจุบันคือ ถนน RCA (Royal City Avenue) สุขุมวิท 39 ตัดผ่านบริเวณบ้านของคุณครูที่ถนนเพชรบุรี คุณครูจึงมาซื้อบ้านของน้องสาวที่ซอย ลาซาล 22 ซึ่งเป็นบ้านที่ท่านอาศัยอยู่จนทุกวันนี้ ครูได้เล่าถึงบ้านหลังนี้ว่า

ภาพที่ 25 ภาพบ้านครูเสน่ห์ ภักตร์ผ่อง

“บ้านหลังนี้ลุงมาซื้อต่อจากน้องสาวของแฟน แต่ลุงชอบบ้านเก่ามากกว่า มีที่ทำงานอะไรก็สะดวก สมัยก่อนหลานลุงยังแห่ลุงเลย เวลาลุงเปิดฝาท้องที่แช่ไม้ ไข่ บอกว่าลุงดองหน่อไม้เหรอ แต่ก็ไม่มีใครว่า เพราะเป็นญาติกัน ถ้าเป็นบ้านนี้ คง ทำไม่ได้เพราะกลิ่นมันแรงมาก”

เนื่องจากลูกๆ ของคุณครูเป็นผู้หญิง จึงมิได้สืบทอดวิชาช่างจากท่าน จะมีบ้างก็เพียงช่วยงาน เล็กๆ น้อยๆ ที่พอทำได้ ครูเล่าต่ออีกว่า

“ลูกคนเล็กชอบช่วยลุงขัดหนัง แต่ลุงก็ไม่ได้ให้ช่วยอะไรมากเพราะเขา เป็นผู้หญิง โดยมากลูกลุงเค้าจะดูแลแฟนลุงเวลาไม่สบาย”

ทั้งสองท่านก็ได้เล่าเรียนจบการศึกษาในระดับปริญญาในสาขาอื่นที่ไม่ใช่สาขาทาง ดนตรี และมีการงานที่มั่นคงทุกคน คุณปริศนา ทำงานที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย ถนน รัชดาภิเษก ภายหลังย้ายไปทำงานที่ศูนย์วัฒนธรรม ที่จังหวัดสงขลา ได้แต่งงานและตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ นั้น ส่วนคุณปาริชาติ เคยทำงานในบริษัทเอกชน และเมื่อภรรยาของคุณครูไม่สบาย จึงลาออกมา ดูแลคุณแม่ที่บ้าน คุณครูยังเล่าอีกว่า ถึงลูกจะไม่ได้สืบทอดวิชาช่างแต่ก็รักคนตรีกันทุกคน ลูกคนเล็ก ยังชอบตีจิมให้คุณครูฟังที่บ้านอยู่เสมอ

ภาพที่ 26 ภาพคุณครูเสนห้ ภัทตร์ฟ่องและบุตรสาวเมื่อยังเด็ก

ภาพที่ 27 ภาพคุณครูเสนห้ ภัทตร์ฟ่อง กำลังขึ้นหน้าตะโพนมอญ

รางวัลที่ได้รับ

ภาพที่ 28 ภาพคุณครูเสน่ห์ ภัคตร์พ่อง ได้รับการยกย่องให้เป็นผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรมของ ภาคกลาง (กรุงเทพมหานคร) สาขา การช่างศิลปะและการช่างฝีมือจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย โดยได้รับโล่ประกาศเชิดชูเกียรติคุณ จากพระหัตถ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีนับเป็นเกียรติสูงสุดที่คุณครูปลาทบปลื้มในพระกรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น (ที่มาของภาพ ได้รับความอนุเคราะห์จากครูเสน่ห์ ภัคตร์พ่อง)

นอกจากนี้ คุณครูยังได้รับโล่เกียรติคุณจากท่านอธิการบดี และได้รับการยกย่องจากมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต โดยทางมหาวิทยาลัยได้จัดงานและจัดนิทรรศการ “เสน่ห์เสียงดนตรี” ซึ่งจัดแสดงเครื่องดนตรีที่คุณครูเป็นผู้ประดิษฐ์ และยกย่องให้ครูเป็นบุคคลดีเด่น และเป็นช่างฝีมือในการทำเครื่องดนตรีไทย ภายในงานได้เชิญนักดนตรีของกรมศิลปากรซึ่งเป็นผู้นิยมใช้เครื่องดนตรีของคุณครูไปบรรเลง และมีการสัมภาษณ์ครูสมพงษ์ นุชพิจารณ์ ผู้อำนวยการด้านเครื่องหนังไทย แห่งกรมศิลปากรเกี่ยวกับกลองของคุณครูเสน่ห์ ภัคตร์พ่อง ครูสมพงษ์ได้ให้คำนิยามว่ากลองสกุลช่างครูเสน่ห์ ภัคตร์พ่องเป็นกลองที่ได้สัดส่วนเหมาะสมและคุณภาพเสียงอันไพเราะ ตัวท่านเองได้ใช้บรรเลงอยู่เป็นประจำ ในงานนี้ ครูแจ้ง คล้ายสีทอง ศิลปินแห่งชาติ ได้เป็นผู้ขับเสภายกย่องฝีมือครูอีกด้วย

ภาพที่ 29 ภาพคุณครูเสน่ห์ ภักตร์ผ่อง รับโล่จากอธิการบดี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

ภาพที่ 30 ภาพนักดนตรีจาก กรมศิลปากร(ครูสมพงษ์ นุชพิจารณ์ ตีตะโพน) บรรเลงดนตรี ประกอบการขับบทเสภา เชิดชูเกียรติครูเสน่ห์ โดย ครูแจ๊จ คล้ายสีทอง

ภาพที่ 31 ครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง การสาธิตวิธีการทำหนังสือกลองแขกประกอบการ
สัมภาษณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
และมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต
(ที่มาของภาพ ได้รับความอนุเคราะห์จากครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง)

ความภาคภูมิใจและทัศนคติ

คุณครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง ได้สั่งสมประสบการณ์ในการทำเครื่องดนตรีไทยมาเป็นเวลากว่า 30 ปี นอกจากจะมีความสามารถในเชิงช่างแล้ว ยังมีแนวคิดในการดำรงชีวิต คุณครูเล่าว่า

“ลุงผ่านชีวิตการเป็นช่าง ผ่านร้อนผ่านหนาวมามาก เคยได้รับทั้งรางวัล และคำนิยมจากผู้คนมากมาย รวมถึงในทางตรงข้ามก็เคยมีคนดูถูกว่าร้าย ซึ่งลุงก็เข้าใจว่าเป็นธรรมดาของโลก ลุงไม่ได้ยึดถือหรือเสียใจอะไรมากนัก ลุงรู้สึกเฉยๆ แต่ในจรรยาบรรณความเป็นช่าง ลุงจะยึดมั่นในความซื่อสัตย์ ไม่เคยผิดคำพูด ไม่ว่าจะร้ายใคร”

โดยปกติ คุณครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง จะทำบุญใส่บาตรเป็นกิจวัตร บางครั้งมีผู้มาว่าจ้างให้ขึ้นกลองถวายวัด หรือมัสยิดในศาสนาอิสลาม หรือครูไปทำบุญแล้วพบว่าที่วัดนี้กลองชำรุด ท่านจะทำกลองให้วัดหรือมัสยิดโดยไม่คิดค่าตอบแทน โดยถือเป็นการทำนุบำรุงศาสนา ครูเล่าว่า

ภาพที่ 32 คุณแม่แจ่ม ภักตร์ผ่อง กำลังอธิษฐานบุญ
ก่อนที่ครูเสนห์นำกลองและระฆังไปถวายให้วัด

“เราต้องประพฤติตนเป็นคนดี เพราะสมัยนี้นักดนตรีมักมองช่างเป็นผู้ต่ำต้อย บางคนเรียกขานแทนนามช่างอย่างไม่ให้เกียรติ ลับหลังเขาเรียกไอ้ก็มี แต่เราอย่าทำให้เขาดูถูกเราได้ ลุงสร้างชื่อเสียงด้วยฝีมือตนเอง ใ้ความพยายามอย่างหนักมาตลอดชีวิต และไม่เคยคิดจะเอาชื่อเสียงที่สร้างมาทำลายด้วยการเห็นแก่อามิสและสิ่งชั่วๆใดๆ”

ดังนั้นเราจะพบว่า ครูไม่เคยโกหกเพื่อทำให้ได้เปรียบใครในทางการค้า และไม่เคยนังานที่ทำไปส่งใครตามร้าน มีแต่คนมาให้ทำถึงบ้าน และท่านก็ทำตามลำดับก่อนหลัง ไม่ลัดคิว ครูเป็นผู้ที่มีความเกรงใจผู้อื่น จะไม่ทำให้ต้องคอยนาน หากมีงานล้นมือ บางที่ครูยังเคยบอกให้ผู้โทรไปทำกับช่างอื่นๆ โดยไม่ปิดบัง ครูเล่าต่ออีกว่า

“เรื่องเหลาฝืนระนาดหรือทำกลองนี้ ลุงไม่ปิดบังใครเพราะลุงจะเหลาระนาดเวลาว่างจากงานทำกลอง ทำกลองมากกว่าคิ้วยาวต้องจดลำดับลงในสมุด ลุงไม่ชอบให้ใครต้องคอยนานๆ เวลามีคนมาถามหาฝืนระนาด บางทีลุงก็แนะนำให้ไปหาตาดลัดที่บางกอบัว เห็นว่าฝีมือคล้ายกัน ลูกค้านั้นไปเล่าให้ทางโน้นฟังว่าลุงแนะนำมา ตาดลัดเขาก็แปลกใจว่าทำไมลุงไม่กันลูกค้าไว้ ตาดลัดถึงได้รักนิยลลุงมาก”

ความสุขของครูที่มีมากกว่าเงินทองทรัพย์สิน คือ การที่ท่านได้เห็นนักดนตรีไทยผู้มีฝีมือ นำเครื่องดนตรีที่ท่านทำไปบรรเลง ครูเล่าว่า

“ช่างที่ดีจะต้องสร้างเครื่องที่มีคุณภาพให้นักดนตรีได้ใช้ของดีและเราจะไม่แบ่งพรรคแบ่งพวก ใครไม่ถูกกันลุงไม่รู้ด้วย แต่พอมาย่านลุงทุกคนเป็นมิตรกับลุงทั้งนั้น บางครั้งมีนักดนตรีผู้มีชื่อเสียงมาที่บ้าน มากมมือไหว้ขอให้ลุงขึ้นกลองให้ นี่ต่างหากเป็นความภาคภูมิใจของช่าง”

จากแนวคิดและแนวปฏิบัติของท่าน เป็นเหตุผลที่ทำให้ท่านเน้นในคุณภาพของงานทุกชิ้น ในขณะที่ช่างส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตไปเป็นแบบใช้เครื่องทุ่นแรง เพื่อให้เร็ว ขายได้มาก โดยไม่นึกถึงคุณภาพ ครูย้ำอีกว่าชื่อเสียงเป็นสิ่งสำคัญกว่าเงินทองและกินไม่หมด ครูภูมิใจที่ได้สืบทอดฝีมือจากคุณพ่อของครูมาจนทุกวันนี้

บั้นปลายชีวิต

ปัจจุบัน ในวัย 75 ปี คุณครูเสน่ห์ ภัคตร์ฟอง ยังมีสุขภาพที่แข็งแรงตามสมควร ก็มีได้เจ็บป่วย หากเพียงแต่ที่เคยทำงานที่ค่อนข้างหนักมาตลอด จนประสบความสำเร็จเป็นช่างผู้มีชื่อเสียง ท่านจึงดำเนินชีวิตในช่วงสูงวัยอย่างเรียบง่าย สมถะ โดยตื่นนอนแต่เช้าประมาณตีห้า สวดมนต์ทุกเช้า ทำกิจวัตรเดินออกกำลังกายที่สนามข้างบ้าน รับประทานอาหารเพียงวันละสองมื้อ และมีความสุขกับการทำงานเบาๆ เช่น ทำไม้ตีระนาด หรือเหลาฝืน เพียงวันละ สองถึงสามชั่วโมง คุณครูเล่าว่า

“ลุงทำแก๊ซิ่งไปพอเพลินๆ กันเฉา ฟังวิทยุเขาว่า คนแก่ถ้าอยู่เฉยๆเดียวจะเป็นอัลไซเมอร์ ต้องหาอะไรทำเข้าไว้ ลุงชอบฟังวิทยุรายการสุขภาพ เขาบอกให้กินเห็ดสามชนิด กินแทนเห็ดหลินจือได้เอามาต้มชดน้ำ เพราะลุงเป็นเก๊าท์ ต้องหากินสมุนไพร แต่ตอนนี้ดีกว่าเมื่อสองปีที่แล้ว หมอที่โรงพยาบาลกรุงเทพจะให้ผ่าเปลี่ยนกระดูกต้นขา แต่ลุงไม่ยอม นื่องลุงผ่าแบบที่ว่ามาแยกว่าก่อนผ่า ลุงใช้ชีวิตเดินเข้าๆทุกวัน เดี่ยวนี้ดีขึ้นกว่าเดิมเยอะแล้ว”

ภาพที่ 33 ภาพคุณครูเสน่ห์ ภัคตร์ฟองกับมมส่วนตัวของท่าน

ในวันหยุดเสาร์อาทิตย์ ครูมักไปเดินออกกำลังที่สวนหลวง ร.9 และไปทำบุญตามวัดต่างๆ เป็นประจำ เช่นวัดบางพลีใหญ่ วัดบางนา วัดอโศการาม ครูจะไหว้พระก่อนนอนทุกวัน ห้องพระที่บ้านครู จะบูชา พระ บูชารูปคุณพ่อคุณแม่ และรูปพ่อแก่ คุณครูบอกกับผู้วิจัยว่า

“บูชาพระก่อน แล้วไหว้พ่อแม่ แล้วจึงไหว้ครู”

จากคำสัมภาษณ์ของครูเสนห์ในบทนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าท่านเป็นปัจเจกบุคคลที่มีความสามารถ และมีความเข้าใจในสุนทรียแห่งดนตรี เพราะเป็นช่างที่เคยเป็นนักดนตรีมาก่อน มีทักษะฝีมือช่างที่ได้รับการถ่ายทอดจากบิดาซึ่งเป็นช่างทำกลองผู้มีชื่อเสียงในอดีต และได้ยึดมั่นอุดมการณ์ที่จะผลิตเครื่องดนตรีที่มีคุณภาพ โดยมีจรรยาบรรณในความเป็นช่างสูง คือซื่อสัตย์ รักษาคำพูดและไม่เอาเปรียบ ครูเสนห์ ภัคตร์ผ่องเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ดำรงชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ มีใจใส่ในการกุศล โดยทำบุญอยู่เป็นประจำ และมีความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา โดยเฉพาะการไม่ยึดมั่นถือมั่นใน ลาภยศเงินทอง หากคิดได้ว่าทุกสรรพสิ่งมีความเป็นไปคือมีเจริญก็ย่อมมีเสื่อมลงได้ เป็นธรรมดา อันเป็นแบบอย่างที่ดีของช่างที่หาได้ยากในปัจจุบัน

2.4 บทสัมภาษณ์นักดนตรีที่ได้ใช้กลองแขกของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง

คุณครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง เป็นผู้มีชื่อเสียงในวงการดนตรีไทย สืบเนื่องจากข้อมูลที่ครูเล่าจากประวัติของท่าน พบว่ามีครูอาวุโสหลายท่านได้เคยใช้กลองของครูเสนห์ และชื่นชมในคุณภาพ หากเป็นที่น่าเสียดายที่บางท่านได้เสียชีวิตไปแล้ว ผู้วิจัยจึงค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมโดยการสัมภาษณ์นักดนตรีที่เคยใช้กลองแขกของท่าน โดยเลือกสัมภาษณ์แต่ศิลปินผู้ชำนาญการด้านเครื่องหนังไทย เกี่ยวกับคุณลักษณะแห่งกลองแขกของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง และได้พบข้อมูลหลายเรื่องที่มีประโยชน์ ต่องานวิจัย ซึ่งตรงกับความเป็นมาและปัญหาของงานวิจัยที่ได้อธิบายไว้ในบทนำ เช่น วิธีการบรรเลง หรือลักษณะทางกายภาพของกลองแขกที่เปลี่ยนแปลงไป ดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลต่อไปนี้

1. อาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์ ครูียงคศิลป์นออาวุโสแห่งกองการสังคีต กรมศิลปากร ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษวิชาปฏิบัติเครื่องหนังที่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และที่คณะศิลปกรรมศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครูได้กล่าวถึงกลองแขกของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง ที่เคยได้ใช้บรรเลงว่า

“ครูเคยตีกลองของครูเสนห์ ครั้งแรกที่บ้านของพ่อตา คือครูทองใบ เรืองนนท์ เป็นกลองที่เสียงดังมาก ขนาดพีก้อยที่หยาย คนเครื่องหนังบ้านครูีย ประณีตยังชอบตีกลองคู่นี้ ที่บ้านพ่อเขามีวงดนตรีประกอบละคร ใช้กลอง

ครูเสน่ห์ทั้งหมด กลองของเขาใช้ทนเพราะทำขอบสูง สาวได้หลายรอบไม่ต้องกลัวว่าหน้ากลองจะยุบสั้นขอบ และการใส่ลิ้มที่หน้ารุ่มของกลองตัวเมีย ทำให้เสียงกลองทุ้มต่ำดีไม่ดึงเวลาที่มือไปกระทบกับขอบกลอง อีกเรื่องคือครูของผม ครูพริ้ง กาญจนผลิน ครูพริ้ง คนตรีรสและครูโชติ ดุริยประณีต ท่านสอนว่า การตีกลองแขกโดยทั่วไปเช่นบรรเลงเพลงเถาหรือสระหม่า หน้าด้านจะต้องคิดนิ้ว และมีประกบเสียง เพื่อให้ดังพอเหมาะ อันนี้จะตรงกับลักษณะเสียงกลองของครูเสน่ห์ ที่หน้าด้านตรงยาว เว้นแต่ตีหน้าทับนางหงส์ และสระหม่าแขกเท่านั้น ที่ต้องการให้เสียงดังจึงใช้ฝ่ามือตีเพื่อให้ดังทันกับหน้ากลองอีกด้านซึ่งใช้ไม้ตี และต้องเลือกกลองที่หน้ารุ่มใหญ่เพื่อเวลาตีด้วยไม้แล้วไม่พลาดโคนขอบกลอง”

จากคำสัมภาษณ์ของอาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์ พบว่าครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่อง มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในหมู่นักดนตรีไทย และกลองแขกของท่านมีลักษณะเด่นคือ เสียงดังพอเหมาะ มีอายุการใช้งานยาวนานเนื่องจากกรรมวิธีการทำขอบให้สูง การยึดลิ้มทำให้เสียงกลองทุ้มต่ำสม่ำเสมอ และมีเสียงตรงที่หน้าด้าน เป็นลักษณะที่ตรงกับความต้องการของผู้บรรเลง

ภาพที่ 34 อาจารย์บุญช่วย แสงอนันต์ สาธิตการตีนิ้ว

2. อาจารย์สมชาย ดุริยประณีต ข้าราชการบำนาญ สังกัดกองดุริยางค์ทหารบก นักดนตรีไทยอาวุโสผู้เชี่ยวชาญด้านฆ้องวงใหญ่และเครื่องหนังแห่งบ้านดุริยประณีต ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่อง ความว่า

“สมัยก่อนนักดนตรีที่บ้านครูจะสนิทกันมากกับพี่เหน่ ไปขึ้นหน้ากลอง และทำเครื่องดนตรีกันอยู่ประจำ เพราะที่วงจะใช้แต่ของเขา ตั้งแต่รุ่นครูสุข ก็ไปหาครูม้อยพ่อของพี่เหน่ ส่วนตัวครูม้อยจะไปพร้อมหม่อมคู่ กลองฝีมือของ

พี่เห่นที่บ้านคุริยประณีตมีเหลืออยู่คู่นั้น ลักษณะหน้าใหญ่และป้อมคูก้าย กลองมลายูใช้มานานแล้วจนเดี๋ยวนี้ก็ยังอยู่ ทนมากยิ่งเก่ายิ่งดังถึงหนังชำแล้วก็ ยิ่งดังดี พวกตะโพน กลองทำครูขึ้นที่บ้านที่เห่นทั้งหมด ที่บ้านคุริยประณีต จะให้ความสำคัญกับเครื่องหนังมาก ต้องใช้ของดี เวลาประชันถึงได้เปรียบวงอื่น เล่นให้ดียิ่งไง ถ้ากลองไม่ดังมันก็หมดท่าเท่านั้น”

จากคำสัมภาษณ์ของครูสมชาย คุริยประณีต พบว่าครูเสน่ห์ ภัคตร์พ่อง มีความสัมพันธ์กับ บ้านคุริยประณีต ซึ่งเป็นสำนักดนตรีใหญ่ มีชื่อเสียงมายาวนานตั้งแต่สมัยที่คุณพ่อของครูเสน่ห์ทำ กลอง สืบต่อมาจนปัจจุบัน และครูสมชายได้ชื่นชมว่ากลองแขกของครูเสน่ห์ มีคุณลักษณะคือเสียงดัง และใช้ทนทานถึงหน้าซำก็ไม่ขาดง่าย เป็นแนวคิดของศิลปินที่เห็นว่ากลองเป็นเครื่องดนตรีสำคัญที่เพิ่มอรรถรสในวงดนตรี

ภาพที่ 35 ครูสมชาย คุริยประณีต

3. นายสุรพงษ์ โรหิตาจล คุริยางคศิลปินระดับชำนาญการ กองการสังคีต กรมศิลปากร เป็นบุตรชายของครูสมพงษ์ โรหิตาจล ได้กล่าวถึงประสบการณ์ที่ได้เคยใช้กลองแขกของครูเสน่ห์ ภัคตร์พ่องว่า

“ผมเคยตีกลองของลุงเห่นตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2524 ตอนที่ลุงพ่อยังมี ชีวิตท่านก็ใช้อยู่ประจำ พ่อผมตีกลองคู่กับครูเล็ก (ครูสมพงษ์ นุชพิจารณ์) สมัยนั้นกลองแขกที่ใช้ในกองการสังคีตนี้ก็เป็นฝีมือลุงเห่น เป็นลักษณะ โบราณ หน้าหนาแกร่ง ฝีมือละเอียด ที่สำคัญคือใช้ทนบางคู่อายุใช้งาน 10 ถึง

15 ปีก็มี ขนาดหนังคู่วิวเป็นรอยก็ไม่พียง ยิ่งซ้ำมากตอนใกล้ขาดยิ่งดังมาก แต่หน้าด้านของเขาจะดังครางและเสียงไม่สูงมาก มีสำเนียงกลองที่เรียกว่าหนังเหนียวเวลาตีนี้ว่า ต่างจากกลองสมัยนี้ที่หน้าด้านเล็กและเสียงสั้น ที่นี้พอตอนหลังเห็นว่าลุงเขาเลิกทำเลยไปใช้กลองของช่างคนอื่น จนเดี๋ยวนี้ที่นี้ไม่มีแล้ว ถ้าจะมีก็ที่บ้านครูสมชาย ทับพร หรือบ้านป้าพาทย์แถวปากเกร็ดจะมีเพราะใช้กลองลุงเหนียวมาก”

จากคำสัมภาษณ์ของนายสุรพงษ์ โรหิตาจดพบว่า กลองแขกของครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่อง เป็นที่นิยมใช้บรรเลงในกองการสังคีต กรมศิลปากร สืบต่อกันมาจากศิลปินรุ่นก่อนที่เสียชีวิตไปแล้ว มาจนรุ่นปัจจุบัน มีคุณลักษณะคือ ฝีมือประณีต สวยงาม อายุใช้งานยาวนาน เสียงดี และพบว่าปัจจุบันเป็นของหายากและจะมีสะสมอยู่ตามบ้านป้าพาทย์รุ่นเก่าเท่านั้น

ภาพที่ 36 ผู้วิจัยสัมภาษณ์นายสุรพงษ์ โรหิตาจด

4. นายนิเวศน์ ฤาวิชา ครูียงคศิลป์ในระดับชำนาญการ กองการสังคีต กรมศิลปากรได้อธิบายเกี่ยวกับขอบกลองและหน้ากลองของครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่องว่า

“กลองครูเสน่ห์ ขอบจะมีรูปทรงและขนาดพอเหมาะ มีผลเวลาตีไปนานๆจะไม่เมื่อยและไม่ดูคไหล่ ต่างจากช่างอื่นที่มักทำขอบใหญ่ป้าน หรือเบาะไม่กอดกับหุ่นกลอง เสียงไม่ตื้นขนาดนวดแล้วก็ยังไม่ค่อยลงเสียงต่ำ ซึ่งช่างที่เข้าใจจะมีวิธีการทำหนังโดยไว้ใจตรงกลางหน้าตัวเมียให้หนังหนาจะกั๊ววนเพราะคล้ายลักษณะคอกกล้าโพงเครื่องเสียง โบราณเขามีวิธีการทำหนังให้นุ่ม

เอาเครื่องแกงมาหมักหนึ่งทิ้งไว้ ก่อนจะขึ้นน้ำกลอง โดยส่วนตัวแล้วผมชอบ กลองลูงเหนือที่มีลักษณะตรงกับที่คนตีกลองต้องการ ”

จากคำสัมภาษณ์นายนิเวศน์ ฤาวิชาพบว่า กลองแขกของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง มีคุณลักษณะ คือรูปทรงของขอบกลองพอเหมาะ ดีสบายมือไม่คูดไหล่ และมีกรรมวิธีทำหนังหน้ารุ่มตัวเมียให้ นุ่ม โดยกรรมวิธีแบบโบราณ เพื่อให้เสียงทุ้มต่ำตรงกับความต้องการของผู้บรรเลง

ภาพที่ 37 นายนิเวศน์ ฤาวิชา

5. อาจารย์เทิม สมานมิตร อาจารย์พิเศษสอน วิชา ปฏิบัติเครื่องหนังไทย ภาควิชา ศิลปนิเทศ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน ได้ให้สัมภาษณ์เรื่องกลองแขก ของครูเสนห์ ภัคตร์ผ่องว่า

“ตั้งแต่ตอนเด็กเริ่มหัดดนตรีกับคณะลิเกแถวบ้านที่อำเภออุทัยนี้ แล้ว รู้สึกชอบตีกลอง สังเกตว่าพวกผมไปขึ้นกลองกับครุ่ม้อยพ่อพีเห่น ใครๆที่นี้ก็ ไปกันทั้งนั้นที่อยู่ช่ายังไม่มีช่างทำกลอง พอโตหน่อยผมไปเรียนกับครูช่อที่บ้านท่านครูหลวงประดิษฐฯก็เห็นในบ้านท่านครูใช้กลองครุ่ม้อย พอครุ่ม้อยเลิก ทำพีเห่นเขาก็ทำต่อจากพ่อ จนเดี๋ยวนี้ผมสอนที่เกษตรก็ยังไปขึ้นตะ โพนหรือ อะไรกันอยู่เรื่อย คือตั้งแต่เด็กจนทุกวันนี้ ลักษณะกลองแขกบ้านนี้หน้าด้านมี ครางเป็นหนังหนัง แล้วที่สำคัญคือเสียงตัวผู้ตัวเมียกำลังพอดีไม่สูงหรือต่ำ เกินไป เดี่ยวนี้มีช่างทำกลองที่อยู่ช่ายหลายคน อย่างไปนี้ก็ของหลานครูตั้งเวียน แต่ยังไม่ถูกใจเหมือนของพีเห่น”

จากคำสัมภาษณ์ของอาจารย์เทิม สมานมิตร พบว่าในอดีตช่างทำกลองแขกยังมีไม่มากดังในปัจจุบัน และกลองแขกของครูหม้อย ภัคตร์ผ่อง เป็นที่นิยมทั้งในต่างจังหวัด และสำนักดนตรีบ้านท่านครูหลวงประดิษฐไพเราะ คุณลักษณะของกลองแขกครูเสน่ห์ คือมีระดับของเสียงที่สูงต่ำ กำลังพอดี และมีเสียงครางที่หน้าต่า นต่างจากกลองของช่างอื่นๆในปัจจุบัน

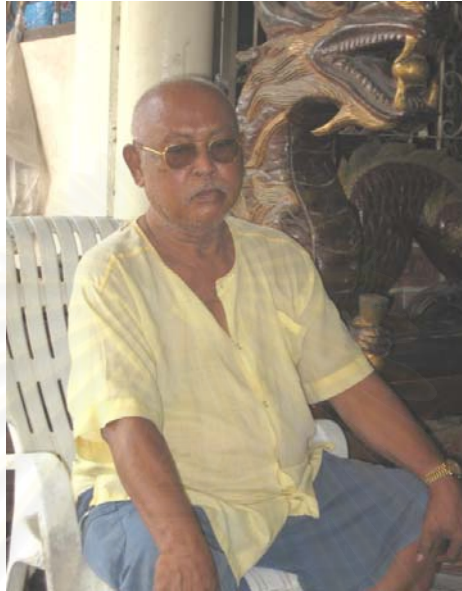
ภาพที่ 38 อาจารย์เทิม สมานมิตร

6. ครูสังเวียน พงษ์ดนตรี เจ้าของคณะปีพาทย์ประจำที่วัดสะแก อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันมีโรงงานผลิตและจำหน่ายเครื่องดนตรีไทยที่บ้าน เล่าถึงประสบการณ์เกี่ยวกับครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่องว่า

“ เมื่อผมอายุ 14 ปี ตามปลัดฟ่อย ทองอิมไปเรียนที่บ้านครูหลวงประดิษฐฯ สมัยนั้นมีช่างทำกลอง 3 คน คนหนึ่งชื่ออู๋ อยู่วัดราชนัดดา แล้วก็ตาหงวนที่นางเลิ้ง อีกคนก็ลุงม้อย ที่รู้จักช่างหลายคนเพราะท่านครูใช้ให้ไปขึ้นกลองก็เห็นทุกบ้าน ทีนี้สองคนนั้นเขาก็ทำสวยแต่เสียงยังไม่ถูกใจผมต้องเสียงอย่างบ้านลุงม้อยของเขามัน ประิ่งตุ้ม เพราะดีจริงๆ กลองคู่ต้องเสียงอย่างนี้ ต่อมาผมไปทำปีพาทย์ที่วัดมักกะสันบ้านเก่าของลุงม้อย จำได้ว่าได้ไผ่ซื้อตาพวงแกไม่ค่อยเป็นเครื่อง ผมก็ไปนั่งดูที่เห็นขึ้นกลอง เขาทำเหมือนพ่อ ก็ใช้ของเขามาจนตอนหลังผมกลับมาบ้านทำเครื่องดนตรีขาย ทำฝืนระนาด ต่อรอง ผมก็ทำกลองแขกขายได้ คู่ที่เห็นนี้ก็ซื้อมาจากที่เห็น หุ่นสมัยก่อนเขาจะอ้วนป้อมแบบนี้ จนมีคนมาหัดกับผมหลายคน ใ้หนักที่นครหลวงนี่ก็ลูกศิษย์ คนนี้หัวดีเห็นอะไรครั้งเดียวก็จำไปทำได้ ก็หัดทำตามที่เห็นทั้งนั้น ”

จากคำสัมภาษณ์ของครูสังเวียน พงษ์ดนตรี พบข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับช่างกลองแขกในอดีต อีก 2 ท่าน คือช่างอู๋ และช่างหงวน ซึ่งเป็นช่างมีชื่อเสียงในการทำกลอง หากแต่ครูสังเวียน

ได้ให้ความเห็นว่าการเลือกกลองแขกนอกจากความสวยงามของรูปลักษณ์ ควรคำนึงถึงคุณภาพเสียงเป็นปัจจัยหลัก และท่านเป็นนักดนตรีอีกผู้หนึ่งที่ได้ใช้กลองของครูเสนต์ ภัคตร์พ่องมาเป็นเวลานานคุณลักษณะที่ดีคือเสียงไพเราะตรงตามลักษณะเสียงกลองแขกและมีอายุการใช้งานยาวนาน

ภาพที่ 39 ครูสังเวียน พงษ์ดนตรี

ภาพที่ 40 กลองแขกฝีมือครูเสนต์ที่บ้านครูสังเวียน

ยังมีนักดนตรีอีกหลายท่าน เช่น บ้านครูทองใบ เรืองนนท์ นักดนตรีจากกรมศิลปากร ครูดนตรีไทยจากสถาบันการศึกษาต่างๆ วงดนตรีไทยทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดอีกมากมายหลายท่านที่ได้ใช้เครื่องดนตรีของคุณครู รวมถึงการที่คุณครูได้อนุญาตให้นักศึกษาจากสถาบันต่างๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มาสัมภาษณ์ที่บ้านเพื่อทำรายงานการวิจัยต่างๆอีกด้วย

2.5 พิธีกรรมและความเชื่อก่อนทำกลอง

คุณครูเสนห์ ภักตร์พ่อง ได้กล่าวถึงความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำกลอง ซึ่งช่วงส่วนใหญ่จะถือเป็นแนวปฏิบัติ สำหรับตัวท่านนั้น จะสวดมนต์ไหว้พระ ไหว้ครูเป็นประจำทุกเช้า และก่อนนอน การไหว้ครูตอนเช้าถือเป็นการขอพรจากครูเพื่อให้เกิดมงคลก่อนเริ่มทำงาน และครูเสนห์จะทำพิธีคำนับครูที่บ้านเป็นประจำปีละ 1 ครั้ง โดยจัดทำบุญเลี้ยงพระและจัดสำรับอาหารคาวหวานตามสมควรแก่ฐานะ ซึ่งทำกันเองในครอบครัว มิได้เชิญแขกมาร่วมงาน ครูให้เหตุผลว่า การทำบุญหรือพิธีกรรมนั้น ควรยึดวิถีทางที่ทำแล้วเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตัวและทำให้เกิดความสบายใจด้วย ท่านจึงจัดพิธีอย่างเรียบง่ายเป็นหลัก ถือเป็นการทำบุญให้ครูบาอาจารย์ รวมถึงคุณพ่อของท่าน ซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดวิชาช่างทำเครื่องดนตรีให้ท่านด้วยตนเอง การทำพิธีนี้ยังถือเป็นการขอขมาลาโทษ ในกรณีที่เราได้ทำผิดพลาดล่วงเกินครูบาอาจารย์ในการทำงานโดยมิได้ตั้งใจ เพราะการทำเครื่องดนตรีไทย บางครั้งก็มีการพลั้งเผลอ ก้าวข้ามอุปกรณ์ หรือในกรณีสุควิสัยต่างๆ แต่ท่านจะไม่ก้าวข้ามเครื่องดนตรีที่ทำเสร็จแล้ว หรืออยู่ในสภาพพร้อมใช้งานแล้วเป็นอันขาด นอกจากการทำบุญประจำปีแล้ว ครูเสนห์จะทำกลองบริจาคตามวัดอยู่เสมอ หรือหากมีผู้มาว่าจ้างให้ทำกลองให้วัดหรือมัชยิดในศาสนาอิสลาม ครูก็จะทำให้โดยไม่คิดเงิน ถือเป็นการทำบุญ

ภาพที่ 41 ภาพการตั้งโต๊ะหมู่บูชาตะโพน

ความเชื่ออีกประเภทหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องเครื่องมือช่างและเรื่องไม้ โดยเฉพาะไม้ชิงชันและไม้พะยูน ที่นิยมนำมาทำกลอง มีความเชื่อว่า เครื่องมือช่างเป็นของสูง เป็นของมีคุณไว้ประกอบอาชีพ ส่วนไม้ชิงชัน พะยูนสองชนิดนี้เป็นไม้สูงศักดิ์หรือพญาไม้ และช่างจะไม่ก้าวข้ามเป็นอันขาด เพื่อความเจริญในอาชีพของช่าง

พิธีกรรมสำคัญที่สุดของคุณครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่อง คือการทำพิธีรับมอบสืบทอดการทำกลอง เป็นขั้นตอนที่จะกระทำต่อเมื่อผู้เป็นครูมีความต้องการมอบวิชาให้แก่ศิษย์ ในที่นี้หมายถึงตัวผู้วิจัยเอง เมื่อเห็นว่าผู้เป็นศิษย์มีความพร้อมทั้งด้านทักษะความสามารถทางช่าง และมีวุฒิภาวะ รวมถึงความประพฤติเหมาะสม คุณครูเสนห์ ภัคตร์ฟ่องท่านได้กำหนดการทำพิธีในวันพฤหัสบดี โดยให้ผู้วิจัยทำการถือศีลแปดก่อนทำพิธีเจ้ควัน และนำดอกไม้ธูปเทียน ผ้าขาว มาเข้าพิธี เพื่อขออนุญาตให้ทำตะโพนซึ่งถือเป็นครูใหญ่และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อผ่านพิธีแล้ว ครูเสนห์จึงเริ่มดำเนินการสอนและหัดให้ทำตะโพนได้ เพื่อให้ถูกต้องตามแบบอย่างโบราณ และเพื่อความเป็นสิริมงคล

2.6 พันธุ์ไม้ที่ทำกลอง

กลองแขกเป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับความนิยมในวงดนตรีไทยอย่างสูง เนื่องจากเป็นกลองที่มีเสียงไพเราะ และมีรูปลักษณ์อันงดงาม ดังนั้นไม้ที่นำมาทำกลองแขกมักจะถูกคัดสรรเป็นพิเศษ โดยใช้ไม้ที่มีเนื้อแข็ง แน่นและหนัก มีลายไม้ชัดเจนสวยงาม เช่น ไม้มะริด ไม้พะยูน ไม้ชิงชัน ไม้ประดู่ เป็นต้น เพื่อให้ได้หุ่นกลองที่มีน้ำหนักพอเหมาะและมีลวดลายสวยงาม เป็นหน้าตาแก่ผู้เป็นเจ้าของ พันธุ์ไม้ที่นำมาทำกลองแขกมีหลายชนิด แล้วแต่รสนิยมและความต้องการที่แตกต่างกันไปต่อไปจะขอกล่าวถึงข้อมูลทางพฤกษศาสตร์ของพันธุ์ไม้ที่ใช้ทำกลองดังต่อไปนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อพันธุ์ไม้ ชิงชัน ชื่อสามัญ Rosewood ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dalbergia oliveri* Gamble วงศ์ LEGUMINOSAE ชื่ออื่น ชิงชัน ประดู่ชิงชัน (ภาคกลาง), คู่สะแคน (เหนือ)

ชิงชัน เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบสูง 15 – 25 เมตร เปลือกสีน้ำตาลอมเทาอ่อนเป็นแวน ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกเรียงสลับ ใบย่อยเรียงสลับ แผ่นใบรูปรีแกมรูปไข่ โคนใบและปลายใบมน ท้องใบสีจางกว่าหลังใบ ดอกขนาดเล็ก สีขาวแกมม่วง ผลเป็นฝักแบน รูปหอก หัวท้ายแหลม ขยายพันธุ์ เพาะเมล็ด สภาพที่เหมาะสม ดินทุกชนิด เป็นไม้กลางแจ้ง ต้องการน้ำปานกลาง ถิ่นกำเนิด ป่าดิบแล้ง และป่าเบญจพรรณทั่วไป ยกเว้นภาคใต้ ไม้ชิงชัน นิยมนำมาใช้ทำเครื่องดนตรี

ภาพที่ 42 ไม้ชิงชัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ชื่อพันธุ์ไม้ พะยูง ชื่อสามัญ Siamese Rosewood ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dalbergia cochinchinensis* Pierre วงศ์ LEGUMINOSAE ชื่ออื่น กระยง กระยุง (เขมร-สุรินทร์), ขะยุง (อุบลราชธานี), แดงจีน (ปราจีนบุรี), ประดู่ตม (จันทบุรี), ประดู่ลาย (ชลบุรี), ประดู่เสน (ตราด), พะยูง (ทั่วไป), พะยูงไหม (สระบุรี)

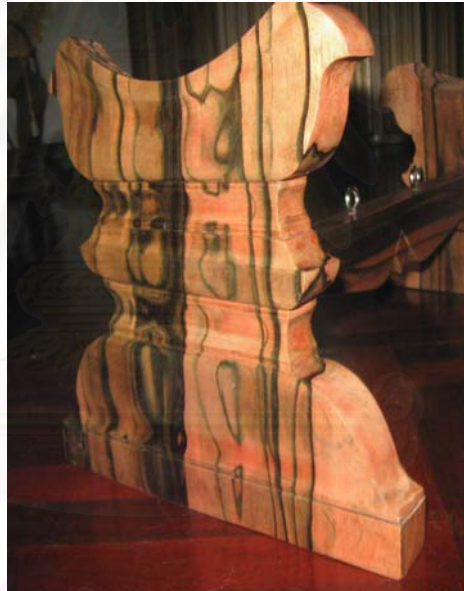
พะยูง เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบสูง 15 – 20 เมตร เปลือกสีเทาเรียบ เรือนยอดทรงกลมหรือรูปไข่ เนื้อไม้สีน้ำตาลอ่อน แก่นสีแดงอมม่วงถึงสีเลือดหมูแก่ มีริ้วดำ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกสองชั้นเรียงสลับ ปลายใบแหลม โคนใบสอบ หลังใบสีเขียวเข้ม ท้องใบสีจาง ลักษณะคล้ายใบประดู่ ดอกขนาดเล็ก สีขาว กลิ่นหอมอ่อน ออกรวมกันเป็นช่อตามง่ามใบและตามปลายกิ่ง ออกดอกช่วงเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม ผลเป็นฝักรูปขอบขนานแบบบาง ตรงบริเวณที่หุ้มเมล็ด เมล็ดรูปไตสีน้ำตาลเข้ม ขยายพันธุ์ เพาะเมล็ด สภาพที่เหมาะสม ดินทุกชนิด ทนแล้ง ถิ่นกำเนิด ป่าดิบแล้งและป่าเบญจพรรณชื้น ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออก ไม้พะยูง นิยมนำมาใช้ทำเครื่องเรือนและเครื่องดนตรี

ภาพที่ 43 ไม้พะยูง

ชื่อพันธุ์ไม้ มะริด ชื่อวิทยาศาสตร์ *Oroxylum indicum* (L.) Kurz ถิ่นกำเนิด Asia วงศ์ EBENACEAE ชื่ออื่น ตับเต่า (ประจวบคีรีขันธ์) สกุลเดียวกับตะโกนา หรือมะเกลือ

มะริดเป็นไม้ยืนต้น เปลือกสีดำอมน้ำตาล ใบเรียวยาวใหญ่คล้ายต้นท้อ มีผลกลม สีชมพู ขยายพันธุ์โดยเพาะจากผลสุก ชอบขึ้นในป่าดิบชื้น พบมากในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ บริเวณอำเภอทับสะแก อำเภอบางสะพานและบริเวณชายแดนไทย-พม่า

ภาพที่ 44 ไม้มะริด

ชื่อพันธุ์ไม้ สาทร ชื่อสามัญ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Millettia leucantha* Kurz วงศ์ LEGUMINOSAE
ชื่ออื่น กระเจาะ จะเจาะ (ภาคเหนือ), กระพี้เขาควาย (ประจวบคีรีขันธ์), กระเซาะ (ภาคกลาง), จะแมบ
คำแมบ (เชียงใหม่), สาทร (ภาคเหนือ)

สาทร เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบ สูง 18 – 19 เมตร เรือนยอดเป็นพุ่มทึบ กิ่งอ่อนข้างกลมหรือ
ทรงกระบอก ใบเป็นใบประกอบเรียงสลับ ใบย่อยติดเป็นคู่ตรงกันข้าม 3 – 5 คู่ ปลายสุดเป็นใบเดี่ยว
แผ่นใบย่อยรูปรี ปลายใบแหลม โคนใบมน ใบและยอดอ่อนมีขนยาว ออกดอกเป็นช่อตามง่ามใบและ
ปลายกิ่ง สีขาว รูปดอกถั่ว สีชมพูอ่อน ออกดอกช่วงเดือนมีนาคม-พฤษภาคม ผล เป็นฝักแบนคล้ายฝัก
มิด ขยายพันธุ์ โดยการเพาะเมล็ด สภาพที่เหมาะสม สภาพดินร่วน แสงแดดจัด ต้องการน้ำและ
ความชื้นมาก ถิ่นกำเนิด ป่าเบญจพรรณใกล้แหล่งน้ำทั่วไป ไม้สาทร มีเนื้อไม้แข็งจึงนิยมใช้ในการ
ก่อสร้าง และทำเครื่องเรือน

ภาพที่ 45 ไม้สาทร

ชื่อพันธุ์ไม้ **ประดู่ป่า** ชื่อสามัญ Bermese Ebony ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pterocarpus macrocarpus* Kurz วงศ์ PAPILLIONACEAE ชื่ออื่น จิต้อก (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน), ฉะนอง (เชียงใหม่), คู่ คู่ป่า (ภาคเหนือ), ตะเลอ เตอะเลอ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน), ประดู่ ประดู่ป่า (ภาคกลาง) ประดู่ ประดู่เสน (ราชบุรี, สระบุรี)

ประดู่ป่า เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ สูง 15 – 25 เมตร เปลือกต้นสีน้ำตาลดำแตกเป็นสะเก็ด เปลือกในมีน้ำเลี้ยงสีแดง เนื้อไม้สีขาวอมเหลือง แก่นสีน้ำตาลแกมแดง เรือนยอดเป็นพุ่มกลมทึบ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกเรียงสลับ ใบย่อยรูปไข่ขอบขนาน ปลายใบเป็นติ่ง โคนใบมน ออกดอกเป็นช่อที่ซอกใบ รูปดอกถั่ว กลีบดอกสีเหลืองอ่อนกลิ่นหอม ผลแก่เป็นปีกแบนๆ มีขนาดใหญ่กว่า ประดู่บ้าน และมีขนปกคลุมทั่วไป ขยายพันธุ์ โดยการเพาะเมล็ด สภาพที่เหมาะสม ดินร่วน ทนแล้ง ต้องการน้ำปานกลาง ถิ่นกำเนิด ป่าเบญจพรรณชื้นและป่าดิบแล้งทั่วไป ไม้ประดู่ป่า เนื้อไม้แข็งแรง ทนทาน นิยมใช้ทำเสา ทำพื้น ต่อเรือ และทำเครื่องดนตรี

ภาพที่ 46 ไม้ประดู่

ชื่อพันธุ์ไม้ จี้เหล็กบ้าน ชื่อสามัญ Thai Copper Pod ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cassia siamea* Lank. วงศ์ LEGUMINOSAE ชื่ออื่น จี้เหล็กแก่น (ราชบุรี), จี้เหล็กหลวง (ภาคเหนือ), จี้เหล็กใหญ่ (ภาคกลาง), จี้เหล็กบ้าน (ลำปาง), ผักจี้ (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน), มะจี้ทะเลพะโคะ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน), ยะหา (มลายู-ปัตตานี)

จี้เหล็กบ้าน เป็นไม้ยืนต้น เปลือกสีเทาอมน้ำตาลแตกตามยาวเป็นร่อง ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกเรียงสลับกัน ออกดอกเป็นช่อสีเหลืองที่ปลายกิ่ง ฝักแบนสีน้ำตาล ขยายพันธุ์ โดยการเพาะเมล็ด และตอนกิ่ง สภาพที่เหมาะสม ดินทุกชนิด ทนแล้ง ต้องการน้ำปานกลาง ถิ่นกำเนิด ป่าเบญจพรรณขึ้นทั่วประเทศ เช่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี และชุมพร จี้เหล็กบ้าน มีสรรพคุณสมุนไพร ใบรับประทานเป็นยาระบายอ่อน รากใช้แก้ไข้ บำรุงธาตุ แก้โรคเหน็บชา

ภาพที่ 47 ไม้จี้เหล็ก

ชื่อพันธุ์ไม้ สะเดา ชื่อสามัญ Neem Tree ชื่อวิทยาศาสตร์ *Azadirachta indica* A. Juss. (*var. siamensis* Valetton) วงศ์ MELIACEAE ชื่ออื่น กะเดา (ภาคใต้), จะตัง (ส่วย), สะเดา (ภาคกลาง), สะเลียม (ภาคเหนือ), สะเดาบ้าน (ทั่วไป)

สะเดา เป็นไม้ยืนต้นผลัดใบสูง 20 เมตร เปลือกสีเทาอมน้ำตาล เรือนยอดเป็นพุ่มกลมทึบ ใบเป็นใบประกอบแบบขนนก ออกสลับ ใบย่อยเรียวยาวแหลม โคนใบเบี้ยว ขอบใบจักไม่เป็นระเบียบ ดอกสีขาวนวล ออกเป็นช่อใหญ่ตามปลายกิ่ง กลีบดอก 5 กลีบ เกสรเพศผู้ 10 อัน โคนก้านดอกติดกันเป็นหลอด ออกดอกเดือนธันวาคม-มกราคม ผลเป็นผลสดกลมรี ผิวบาง มีเนื้อนุ่ม ผลแก่สีเหลือง ขยายพันธุ์ เพาะเมล็ด สภาพที่เหมาะสม ดินทุกชนิด เป็นไม้กลางแจ้ง ถิ่นกำเนิด ป่าเบญจพรรณ ค่อนข้างแล้งและป่าแดง ไม้สะเดาเป็นไม้เนื้อแข็งจึงนิยมใช้สร้างบ้าน

ภาพที่ 48 ไม้สะเดา

ชื่อพันธุ์ไม้ จามจรี ชื่อสามัญ Rain Tree, East Indian Walnut, Monkey Pod ชื่อวิทยาศาสตร์ Samanea saman (Jacq.) Merr. วงศ์ LEGUMINOSAE ชื่ออื่น ก้ามกราม ก้ามกุ้ง ก้ามปู จามจรี (ภาคกลาง), ลัง สารสา ลำสา (ภาคเหนือ), ตู้ดตุ้ (ตาก), เส่คู่ เส่คู่ (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน)

จามจรี เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่สูง 10 – 20 เมตร แผ่พุ่มกว้างคล้ายร่ม เป็นแบบขนนกสองชั้นออกสลับ เปลือกต้นสีน้ำตาลเป็นเกล็ดโตแข็งสีเขียวเข้ม ใบเป็นใบประกอบแบบขนนกคล้ายใบแค ปลายใบมนแกนกลางใบประกอบและก้านใบประกอบแยกแขนงตรงข้ามกัน บนแขนงมีใบย่อยรูปไข่หรือรูปรี หรือคล้ายรูปสี่เหลี่ยมขนมเป็ยกปุ่น ปลายใบมน ขอบใบเรียบ หลังใบเกลี้ยง ออกดอกเป็นรวมเป็นกระจุก สีชมพูอ่อน โคนดอกสีขาว ออกตามง่ามใบใกล้ปลายกิ่ง วงนอกช่อดอกมีขนาดเล็กกว่าดอกวงใน ดอกวงนอกมีก้านสั้น ดอกวงในไม่มีก้าน ส่วนบนมีขนหนาแน่น ปลายหลอดกลีบดอกแยกเป็น 5 แฉก ออกดอกช่วงเดือนสิงหาคม-กุมภาพันธ์ ผลเป็นฝักแบนยาว ฝักอ่อนสีเขียว ฝักแก่สีน้ำตาล เนื้อในนุ่มสีดำ รสหวาน เมล็ดสีน้ำตาลเข้ม ขยายพันธุ์ เพาะเมล็ด สภาพที่เหมาะสม ดินทุกชนิด เป็นไม้กลางแจ้ง ถิ่นกำเนิด อเมริกาใต้เขตร้อน ต้นจามจรีนอกจากปลูกเพื่อเป็นไม้ประดับแล้วยังมีประโยชน์คือ ต้นใช้เลี้ยงครั้ง ไม้ทำเครื่องเรือน

ภาพที่ 49 ไม้จามจรี

ข้อมูลเรื่องพันธุ์ไม้จาก www.at-bangkok.com/event/ratchapurk/dl.doc

2.7 สัตส่วน ขนาด และเสียงของกลองแขก

กลองแขกเป็นเครื่องดนตรีที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก จึงทำให้มีการผลิตและจำหน่ายกันอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันมีช่างทำกลองแขกมากมาย ต่างก็มีกรรมวิธีการผลิตกันไปต่างๆ รวมถึงขนาดและสัดส่วนของกลองแขกแต่ละที่ย่อมมีความแตกต่างกัน ดังนั้นผู้วิจัยจึงขออธิบายถึงสัดส่วน และองค์ประกอบของกลองแขก แบบของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ มีดังต่อไปนี้

1. หุ่นกลอง ครูเสนต์ ภัคตร์พ่องจะนิยมทำกลองแขกด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่นพะยูง ชิงชัน ประคู้ เป็นหลัก ส่วนไม้อื่นเช่น สะเดา ขนุน ที่เป็นไม้ที่มีเนื้อนิ่มและน้ำหนักเบา จะทำเฉพาะที่มีคนสั่ง นำท่อนไม้มากลึงและคว้านให้มีรูปร่างยาวเป็นทรงกระบอกความยาว 24 นิ้ว ปากกลองหน้าใหญ่กว้าง 8.5 นิ้วเรียกว่า หน้ารุ่ม หน้าเล็กกว้าง 7.5 นิ้วเรียกว่า หน้าต่าน หุ่นกลองจะมีความป่องของกระพุ้ง 10.5 นิ้วโดยนับจากปากหน้ารุ่มลงมา 8 นิ้ว อันเป็นเอกลักษณ์ของครูเสนต์ ภัคตร์พ่องคือ กระสวนที่ไม่ป่องมาก เมื่อขึ้นหน้ากลองแล้วจะดูสมส่วน ต่างจากสัดส่วนที่ใช้กันในปัจจุบัน ที่จะดูป่องเกินทรงจนหัวกลม เนื่องจากช่างส่วนใหญ่เข้าใจว่าความป่องจะช่วยให้กลองดังขึ้น แต่ครูเสนต์ขออธิบายว่า ความกังวานของเสียงขึ้นอยู่กับกรรมวิธีการแต่งหน้าหน้ากลอง มิใช่ความป่องของหุ่นกลอง

ภาพที่ 50 หุ่นกลอง

2. ขอบกลอง ทำด้วยไม้ไผ่ขุด พันทับด้วยหวาย แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้เส้นพลาสติกแข็ง แทน โดยจักเป็นเส้นเล็กๆ พันหุ้มขอบไม้ไผ่ที่ขุดไว้ ขอบหน้าใหญ่กว้าง 9 นิ้ว หน้าเล็ก 8 นิ้ว พันหุ้ม ขอบด้วยหนังวัวทั้ง 4 หน้า เมื่อหุ้มหนังแล้วเรียกว่าหน้ากลอง โดยเน้นให้ขอบกระชับกับปากของ หุ่นกลองไม้เบะอ้า อันเป็นกรรมวิธีที่เป็นภูมิปัญญาของครูเสนต์ เพราะขอบกลองที่กอดกระชับกับ หุ่นกลอง จะช่วยให้เสียงกลองดังกังวานแน่นขึ้น

ภาพที่ 51 ขอบกลอง

3. หนังเรียด ทำจากหนังควายที่มีความหนาประมาณ 2-3 มิลลิเมตร นำมาตัดเป็นเส้น ความกว้าง 4 หุน ความยาว 12 เมตร โดยกรรมวิธีโบราณ คือใช้มีดตัดด้วยมือ ต่างจากการใช้เครื่อง ชักเรียดที่ช่างส่วนใหญ่ใช้ในปัจจุบัน และเอกลักษณ์ของครูเสนต์คือหนังเรียดที่เส้นไม้โตมากทำให้ สาวเร่งเสียงได้ง่ายและรักษาหน้ากลองไม่ให้ขาดเร็ว โดยเฉพาะหน้าด้านที่ใช้หนังบางจะมีอายุการ ใช้งานยาวนานขึ้น

ภาพที่ 52 หนังเรียด

4. หูซ้อง คือส่วนของการผูกปมหนังช่วงต้นและปลายโดยการนำหนังเรียดที่เหลือมาขดแล้วผูกเข้ากับห่วงเหล็กอันนับเป็นเอกลักษณ์ของกลองแขกครูเสนต์ เพื่อความสวยงามในการเก็บหนัง ในขณะที่กลองแขกของช่างอื่นมักใช้กรรมวิธีผูกหนังเป็นปมแทนการใช้ห่วง การขดหนังเข้าในหูซ้องขึ้นอยู่กับหนังที่เหลือจากการสาวกลองแล้ว แต่ไม่ควรให้ยาวจนเกินไป ประมาณไม่เกิน 2 ฟุต เมื่อม้วนเก็บเป็นวงกลมจะดูสวยงามไม่กรุงรัง

ภาพที่ 53 หูซ้อง

เสียงของกลองแขก

กลองแขกเป็นเครื่องดนตรีที่ต้องใช้ผู้บรรเลง 2 คน ตีสอดรับประสานกันโดยทั้งคู่จำเป็นจะต้องทำการฝึกซ้อมกันจนมีความเข้าใจ เรียกได้ว่าต้องรู้จักกันจนสามารถบรรเลงสอดรับกันให้เกิดความไพเราะสนุกสนาน มีกรรมวิธีการสอดสายขัดล่อกันเป็นเส้นที่นำชมอย่างยิ่ง จนมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า กลองคู่ ประกอบด้วย กลองแขกตัวผู้ และกลองแขกตัวเมีย ในบทนี้ ผู้วิจัยขออธิบายถึงเสียงและวิธีการบรรเลงกลองแขกที่จะทำให้เกิดเสียงต่างๆดังต่อไปนี้

กลองแขกตัวผู้

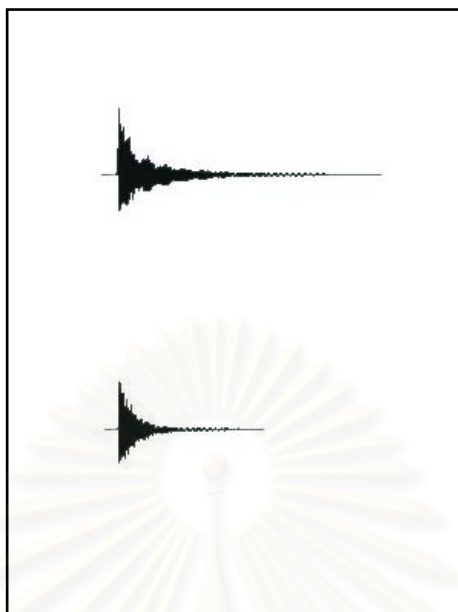
1. เสียงคิง ตีหน้ารุ่มโดยตีแล้วเปิดมือออกทันที
2. เสียงหนัง ตีหน้าด้านซิดขอบกลองด้านล่างโดยใช้นิ้วชี้เพียงนิ้วเดียว
3. เสียงเหน่ง ตีหน้าด้านซิดขอบกลองด้านบนโดยใช้นิ้วชี้เพียงนิ้วเดียว
4. เสียงจ๊ะ ตีหน้ารุ่มโดยใช้นิ้วมือและครึ่งหนึ่งของฝ่ามือตี
5. เสียงปะ ตีหน้ารุ่มโดยใช้นิ้วมือและ 3 / 4 ของฝ่ามือตีปิดมือ

กลองแขกตัวเมีย

1. เสียงทั้ง ตีหน้ารู่ยโดยตีเปิดมือเต็มฝ่ามือ
2. เสียงหนึ่ง ตีเหมือนกลองแขกตัวผู้
3. เสียงหนึ่ง ตีเหมือนกลองแขกตัวผู้
4. เสียงจ๊ะ ตีหน้ารู่ยเหมือนเสียงทั้ง แต่ปิดมือ
5. เสียงตะ ตีหน้ารู่ย เปิดมือแล้วปิดมือประกบหน้ากลองทันที
6. เสียงถาด ตีทั้งสองหน้าพร้อมกัน โดยตีหน้ารู่ยเช่นเดียวกับการตีเสียงทั้งแต่ตีประกบมือหน้าด้านตีเหมือนหน้ารู่ยและประกบมือเช่นเดียวกัน
7. เสียงป๊ะ ตีหน้าคู่ยโดยตีแล้วกดมือไว้กับหน้ากลอง(มนัส ขาวปลื้ม,2541:77.)

จะสังเกตได้ว่ากลองแขกมีเสียงต่างๆมากมาย เนื่องจากการบรรเลงนอกจากจะตีประกอบจังหวะเป็นหน้าทับต่างๆในวงดนตรีแล้ว การบรรเลงกลองแขกประกอบกับปี่ชวาในการแสดงหรือที่เรียกว่าสระหม่านั้นมีกรรมวิธีการสร้างเสียงต่างๆเพิ่มขึ้นหลายเสียง ดังนั้นนักดนตรีจะต้องคัดสรรกลองแขกที่มีเสียงครบและถูกต้องคังกังวานชัดเจน เพื่อช่วยในการบรรเลงด้วย กลองแขกของครูเสน่ห์ ภัคศรีฟ่อง นับว่ามีคุณลักษณะของเสียงต่างๆอยู่ครบ เมื่อผู้วิจัยได้วิเคราะห์จากการสัมภาษณ์นักดนตรีในบทที่ผ่านมาแล้ว พบข้อมูลว่ากลองแขกของครูเสน่ห์ มีเสียงดังและครางยาวก้องกังวาน ดังนั้นเพื่อเป็นการยืนยันข้อมูลคำสัมภาษณ์ จึงได้ทำการบันทึกเสียงกลองแขกของครูเสน่ห์ และแสดงเป็นรูปคลื่นความสั่นสะเทือนของเสียง เปรียบเทียบกับกลองแขกของช่างอื่นที่เก็บตัวอย่างจากหมู่บ้านท่ากลองที่อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง พบความแตกต่างของคุณภาพเสียงกลองดังรูปต่อไปนี้

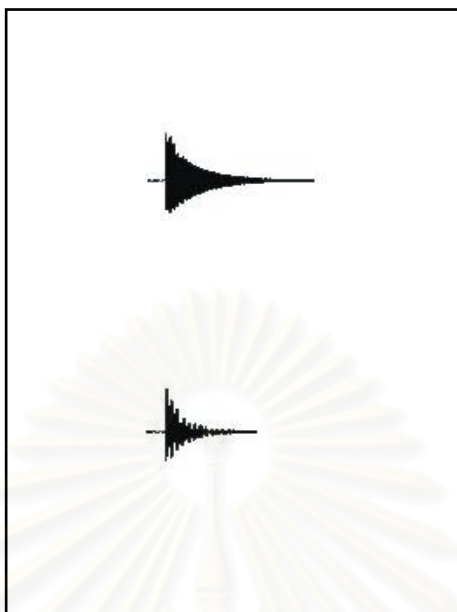
สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

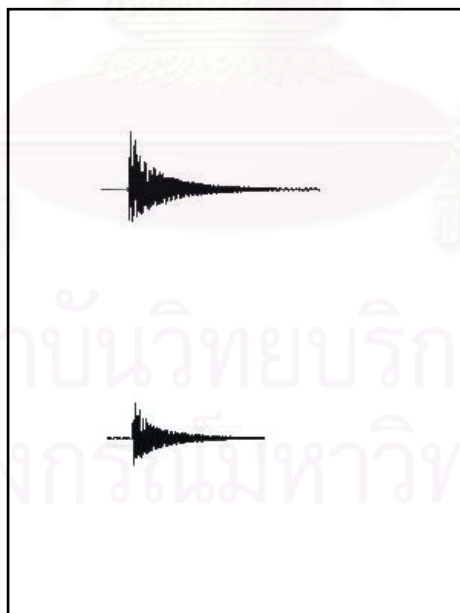
ภาพที่ 54 คลื่นเสียงหน้าदानตัวผู้ของครุเสนท์ (บน)
คลื่นเสียงหน้าदानตัวผู้กลองป่าโมก (ล่าง)

ภาพที่ 55 คลื่นเสียงหน้าदानตัวเมียของครุเสนท์ (บน)
คลื่นเสียงหน้าदानตัวเมียกลองป่าโมก (ล่าง)

ภาพที่ 56 คลื่นเสียงหน้ารู้ยตัวของครูเสนท์ (บน)
คลื่นเสียงหน้ารู้ยตัวผู้ทดลองป่าโมก (ล่าง)

ภาพที่ 57 คลื่นเสียงหน้ารู้ยตัวเมียของครูเสนท์ (บน)
คลื่นเสียงหน้ารู้ยตัวเมียทดลองป่าโมก (ล่าง)

เมื่อสังเกตจากทั้ง 4 ภาพ เป็นการแสดงคลื่นเสียงที่วัดจากการตีกลองหน้าต่านในภาพที่ 54 และ 55 โดยใช้ไม้วัดขบกลองเป็นเสียงที่เรียกว่า หนึ่ง เหน่ง ของกลองตัวผู้และกลองตัวเมีย ตามลำดับ พบว่ากลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง มีความหนาแน่นและความยาวของคลื่นมากกว่า กลองของช่างอีกท่านหนึ่ง และภาพที่ 56 และ 57 เป็นการแสดงคลื่นเสียงที่วัดจากการตีกลองหน้า รุ่ยโดยตีเต็มมือ เป็นเสียงดังของกลองตัวผู้ และเสียงทั้งของกลองตัวเมีย พบว่ากลองแขกของ ครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง มีความหนาแน่นและความยาวของคลื่นมากกว่ากลองของช่างอีกท่านหนึ่ง เช่นเดียวกัน แสดงว่ากลองของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง มีเสียงดังและกังวานยาว เป็นการชี้ให้เห็นว่าคำ สัมภาษณ์ของครูคนตรีและศิลปินหลายท่านในบทที่ผ่านมามีความน่าเชื่อถือ ตามกรรมวิธีการ ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ในวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่

1. ข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รับทราบจากการถ่ายทอดของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง เกี่ยวกับคุณลักษณะ ของกลองแขกของท่าน
2. ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักดนตรีที่เคยใช้กลองของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง เป็นคำนิยามที่ แสดงถึงคุณลักษณะกลองของครูเสนต์
3. ข้อมูลจากการทดสอบคุณภาพของเสียงกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง โดยการวัดค่า ของคลื่นเสียง เปรียบเทียบกับกลองของช่างอื่นๆ

2.8 ช่างกลองแขก

งานวิจัยเล่มนี้ มีวัตถุประสงค์หลักคือศึกษากกรรมวิธีและเอกลักษณ์ของการทำกลองแขกของ คุณครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง อันเป็นภูมิปัญญาการทำมือแบบโบราณ ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่า การเก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ ช่างทำกลองแขกท่านอื่น ที่มีกรรมวิธีการผลิตแตกต่างกับครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง น่าจะ เป็นบริบทและแนวทางอันเป็นประโยชน์ หากผู้สนใจท่านอื่นจะได้นำไปศึกษาเพิ่มเติมต่อไป และ ผู้วิจัยได้มีโอกาสทำการเก็บข้อมูลภาคสนามในหัวข้อการสำรวจข้อมูลช่างและธุรกิจการทำกลองใน หมู่บ้านเอกราช อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทองในขณะที่ทำการศึกษาปริญญาโทที่จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย จากการสัมภาษณ์ พบว่ามีช่างทำกลองที่มีฝีมือเป็นที่ยอมรับในย่านนั้น คือนายสุวรรณ โปธิปิน (ช่างป็อก) จึงได้ทำการสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลเพื่อแสดงถึงกรรมวิธีของช่างทำกลองที่ ต่างจากแบบของครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง หากแต่มิได้วิเคราะห์เจาะลึกเช่นเดียวกับข้อมูลเนื้อหาของครู เสนต์ เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาพอสังเขปดังข้อมูลต่อไปนี้

ภาพที่ 58 นายสุวรรณ์ โภธิปิน

นายสุวรรณ์ โภธิปิน เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2499 อายุ 52 ปี เป็นบุตรของนายสวิง โภธิปิน กับนางเจือ โภธิปิน (นามสกุลเดิม ภูประดิษฐ์) มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน 8 คนได้แก่

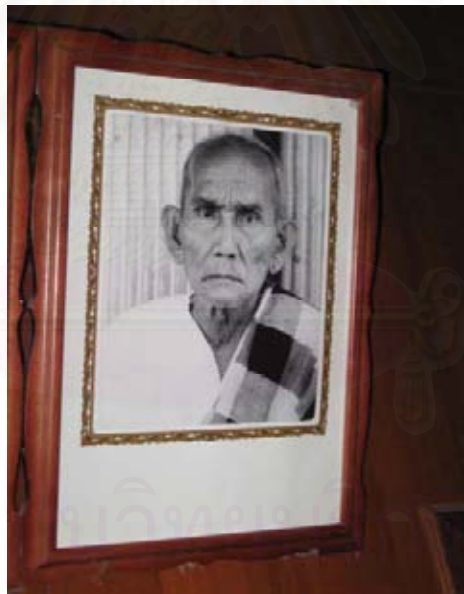
1. นายสวัสดิ์ โภธิปิน
2. นายสังเวียน โภธิปิน (เสียชีวิต)
3. นางฉวีวรรณ ผอบทอง
4. นายสุวรรณ์ โภธิปิน
5. นางสมจิตร เพชรหิน
6. นายประจวบ โภธิปิน
7. นางสมใจ (ไม่ทราบนามสกุล) โภธิปิน
8. นายบรรจบ โภธิปิน

นายสุวรรณ์ โภธิปิน เป็นชาวจังหวัดอ่างทองโดยกำเนิด จบการศึกษาชั้นประถม 7 ที่โรงเรียนวัดโบสถ์วรดิษฐ์ เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มได้สมรสกับนางนิภา โภธิปิน มีบุตรสาว 2 คนได้แก่

1. นางสาว สุนิสา โภธิปิน
2. นางสาวธีรรัตน์ โภธิปิน

โดยมีภูมิลำเนาที่บ้านเอกราช ตำบลปากน้ำ อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง อันเป็นแหล่งย่านทำกลองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทยในปัจจุบัน ช่างสุวรรณ์ได้เล่าว่า

“คุณแม่เป็นลูกสาวคนเล็กของคุณตาเพิ่ม ภูประดิษฐ์ ผู้เป็นนายวงปีพาทย์ ที่มีชื่อเสียงในย่านนี้ คุณตาได้ตระเวนแสดงดนตรีไทยร่วมกับคณะลิเกไปในพื้นที่ต่างๆ ทั่วไป ทำให้ท่านมีประสบการณ์ และได้เห็นเครื่องดนตรีลักษณะดีจากหลายแห่ง จนเกิดความต้องการที่จะลองสร้างเครื่องดนตรีไว้ใช้ในวงของตนจนในที่สุดท่านได้ลองทำระนาด และกลองใช้เอง จนเกิดความชำนาญ ต่อมาจึงได้ผลิตกลองออกจำหน่าย จนมีชื่อเสียงได้รับการยอมรับในหมู่นักดนตรี ภายหลังจึงเลิกกิจการวงปีพาทย์ หันมาผลิตและจำหน่ายกลองเป็นอาชีพหลัก บรรดานักดนตรีในวงทุกคนที่ได้เคยเป็นลูกมือช่วยทำกลองอยู่เดิมนั้น ล้วนหันมาประกอบอาชีพทำกลองกันทั้งหมด รวมทั้งคุณพ่อของผม ซึ่งเป็นบุตรเขยของคุณตาเพิ่ม และเป็นคนตีกลองในวงปีพาทย์ จึงได้หัดทำและสืบต่อกันจนแพร่หลาย และแยกครอบครัวกันออกมาจนกลายมาเป็นหมู่บ้านทำกลองทุกวันนี้”

ภาพที่ 59 นายเพิ่ม ภูประดิษฐ์

ช่วงสุวรรณเริ่มหัดทำกลองต่อจากคุณพ่อ คือ นายสวิง โทธิปิน ซึ่งเป็นเขยและศิษย์ของนายเพิ่ม ภูประดิษฐ์ ผู้ริเริ่มกิจการทำกลองที่บ้านป่าโมก เดิมคุณพ่อเป็นช่างปลูกบ้าน ต่อเรือ ภายหลังเมื่อมาเป็นนักดนตรีในวงของคุณตาจึงได้ทำารระนาดและร้านฆ้องวง และทำกลองตามลำดับ จนลูกทุกคนได้หัดทำต่อจากพ่อและยึดเป็นอาชีพได้ ตัวช่วงสุวรรณเริ่มหัดทำกลองโดยใช้ขวานถากรูปหุ่นกลอง ประมาณ 1 ปี และหัดกลึงหุ่นโดยใช้เครื่องจักรไฟฟ้า เมื่อชำนาญแล้ว

จึงหันมาขึ้นหน้ากลอง เริ่มจากกลองร่ำวง กลองยาว กลองตุ๊ก กลองทัด ตะโพน กลองคอก (เปิงมาง) และสุดท้ายจึงทำกลองแขกซึ่งยากที่สุด เพราะกลองแขกมีวัสดุและขั้นตอนกรรมวิธี ซับซ้อนกว่ากลองชนิดอื่น

กรรมวิธีการทำกลองแขกของช่างสุวรรณี เป็นกรรมวิธีสมัยใหม่ ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกลึง หุ่นด้วยเครื่องกลึงไฟฟ้า การตัดหนังเรียดด้วยเครื่องชักเรียดมอเตอร์ไฟฟ้า การทำขอบกลองด้วยไม้ กลึงประกบด้วยเหล็กเส้นแบนที่นำมาขุดเป็นวงกลม สำหรับขั้นตอนที่ยากที่สุดของกลองแขกคือ การทำหนังหน้า โดยเฉพาะตัวเมียจะยากเป็นพิเศษ เพื่อให้ได้เสียงที่ทุ้มต่ำตามความนิยม สำหรับ ช่างงานและอุปกรณ์ทางช่างที่พอบันทึกภาพได้ดังรูปต่อไปนี้

ภาพที่ 60 ลักษณะหน้ากลองแขกหน้าด่านของช่างสุวรรณี

ภาพที่ 61 ลักษณะหน้ากลองแขกหน้ารุ่มของช่างสุวรรณี

ภาพที่ 62 เครื่องตัดหนังเรียดของช่างสุวรรณีย์

ภาพที่ 63 เฟืองทดรอบและสายพานส่วนประกอบของเครื่องชักเรียด

ภาพที่ 64 หนังสี่ขนาดต่างๆที่ตัดด้วยเครื่อง

นายสุวรรณได้ให้ข้อคิดว่า ปัจจุบันช่างรุ่นใหม่มักไม่ค่อยใส่ใจในรายละเอียดของงานฝีมือ ส่วนตัวรู้สึกเสียดายจึงได้สืบทอดงานช่างต่อจากคุณพ่อคือนายสวิง โภธิปินซึ่งสืบสกุลช่างทำกลองมาจากตาเพิ่ม ภูประคิษฐ์ ผู้ริเริ่มกิจการทำกลองในตำบลนี้ โดยช่างสุวรรณใช้เวลาจนถึงสี่สิบปี สร้างชื่อเสียงจนเป็นที่นิยมในปัจจุบัน โดยยึดปัจจัยหลัก 2 ประการคือ คุณภาพของงานฝีมือที่ดี และความซื่อสัตย์ตรงไปตรงมาต่อลูกค้าเป็นหลัก แม้ว่าสินค้าของตนจะมีราคาที่ค่อนข้างสูงกว่าร้านอื่นในละแวกนี้ ปัจจุบันจะมีร้านค้าเครื่องดนตรีไทยในกรุงเทพฯและนักดนตรีอาชีพ ตลอดจนสถานศึกษาต่างๆมาว่าจ้างให้ทำกลองอยู่เสมอ

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 65 กลองแขกฝีมือช่างสุวรรณ

ภาพที่ 66 หุ่นกลองแขกที่ใช้วิธีการทำสีและลวดลาย

จากการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่า นายสุวรรณ โปธิปิน เป็นช่างกลองแขกที่มีฝีมือ ของหมู่บ้านทำกลอง ตำบล เกรราช อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง การทำกลองแขกของช่างสุวรรณ เป็นวิธีสมัยใหม่ที่ใช้เครื่องจักรทูนแรงมาประกอบ มีการใช้วัสดุที่แตกต่างจากครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง เช่น ขอบกลองทำด้วยไม้เนื้อแข็งกลึงประกบกับวงเหล็ก การตัดหนังเรียดด้วยเครื่องจักร เรียดมอเตอร์ไฟฟ้า สัดส่วนหุ่นกลองของช่างสุวรรณที่มีลักษณะป้องกันกระฟุ้งมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 12 นิ้ว ซึ่งใหญ่กว่ากระสวนของครูเสนห์ 2 นิ้ว ลักษณะทางกายภาพที่แตกต่างเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของกลองแขกในปัจจุบันตามความนิยมของผู้บรรเลง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

การเตรียมอุปกรณ์

3.1 อุปกรณ์ทางช่างที่ใช้ในการทำกลอง

กรรมวิธีการทำกลองแขกที่ผู้วิจัยได้ศึกษาจากครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง และลงมือปฏิบัติจริงด้วยตนเองนั้น เริ่มจากการคัดสรรวัตถุดิบ และอุปกรณ์เครื่องมือช่างในการทำกลองในกรณีศึกษาการทำขอบกลอง การตัดหนังเรียดและการขึ้นเสียง โดยยกเว้นการทำหุ่นกลองซึ่งปัจจุบันจะใช้เครื่องจักรไฟฟ้า ที่ครูเสนต์จะนำไม้ทำหุ่นกลองไปจ้างให้ช่างที่หมู่บ้านทำกลองในจังหวัดอ่างทองทำการกลึงและคว้านหุ่น ดังนั้นอุปกรณ์ทางช่างที่จะอธิบายต่อไปนี้จะไม่รวมอุปกรณ์การกลึงและคว้านหุ่นกลอง ซึ่งจะอธิบายขั้นตอนในหัวข้อต่อไป เครื่องมือช่างในการทำกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง มีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 67 กระดานตากหนัง

- กระดานตากหนัง ใช้ตากหนังที่จะทำหน้ากลองหรือทำหนังเรียด

ภาพที่ 68 มีดจ๊กตอก

- มีดจ๊กตอก ใช้จ๊กไม้ไฟทำขอบกลอง

ภาพที่ 69 มีดตัดหนัง

- มีดตัดหนัง ใช้ตัดหนังเรียดให้เป็นเส้น และตัดแต่งหนังได้ตามขนาด

ภาพที่ 70 มีดอีโต้

- มีดอีโต้ ใช้ผ่าไม้ไผ่ให้เป็นเส้นเพื่อทำขอบกลอง

ภาพที่ 71 บั้ง

- บั้ง ใช้แทงแต่งข้อไม้ไผ่ให้บางเท่ากันก่อนขุดเป็นขอบกลอง

ภาพที่ 72 ตะไบ

- ตะไบ ใช้แต่งขอบกลองที่ขูดแล้วให้เรียบสวย

ภาพที่ 73 เหล็กทำขอบ

- เหล็กทำขอบ ใช้ทำเป็นวงกลมเพื่อขุดไม้ไผ่เป็นขอบกลอง

ภาพที่ 74 เหล็กม้วนหนัง

- เหล็กม้วนหนัง ใช้ทำเป็นวงกลมเพื่อคั่นหนังให้กระชั้นขอบกลองเวลาม้วนเข้าขอบกลอง

ภาพที่ 75 เหล็กตอกรู

- เหล็กตอกรู ใช้ตอกทำรูที่หน้ากลองเพื่อร้อยหนังเรียงเวลาขึ้นหน้ากลอง

ภาพที่ 76 ค้อนเล็ก

- ค้อนเล็ก ใช้ตอกตะปูตัวเล็กเพื่อยึดไม้ไผ่ที่ขดเป็นขอบกลอง

ภาพที่ 77 ค้อนใหญ่

- ค้อนใหญ่ ใช้ตอกหนักรวมเวลาไม้เข้าขอบกลอง

ภาพที่ 78 หัวค้อนปอนด์

- หัวค้อนปอนด์ ใช้ตอกหน้ากลองให้เท่ากันเวลาขึ้นหน้ากลอง และใช้วางทับให้หนังห้อยเวลาเข้าน้ำก่อนขึ้นหน้ากลอง

ภาพที่ 79 ตะปู 1 นิ้ว

- ตะปู 1 นิ้ว , ตะปูเข็ม ใช้ตอกไม้ไผ่เวลาขอบกลอง

ภาพที่ 80 ปากกาบีบไม้

- ปากกาบีบไม้ ใช้บีบไม้ใฝ่ขอบกลองให้สนิทแน่น

ภาพที่ 81 กาวร้อน

- กาวร้อน ใช้หยอดและบีบขอบกลองไม้ใฝ่จับให้ขอบกลองแน่นสนิท

ภาพที่ 82 ยารัก

- ยารัก ใช้ทาเคลือบหนังขอบกล่องให้ดำสวยและทนทาน

ภาพที่ 83 ไม้ปากเปิด

- ไม้ปากเปิด ใช้ยึดเก็บชายหนังเวลาม้วนขอบ

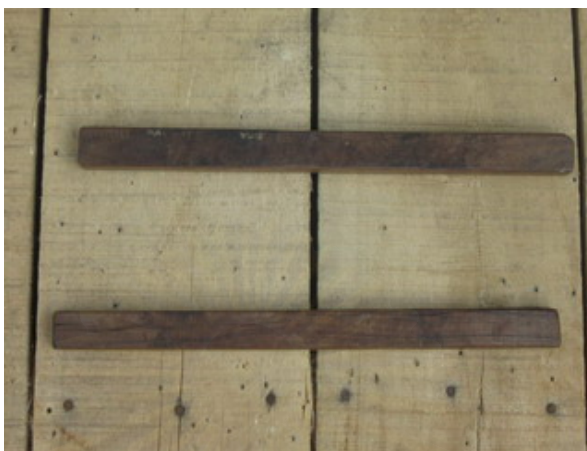
ภาพที่ 84 ไม้ยัดลิ้ม

- ไม้ยัดลิ้ม ใช้ตอกยัดลิ้มหน้ากลองตัวเมียเพื่อให้ได้เสียงที่ต้องการ

ภาพที่ 85 ไม้เบ็กรู

- ไม้เบ็กรู ใช้ตอกขยายรูหน้ากลองเพื่อร้อยหนังเรียด

ภาพที่ 86 ไม้ประกบหัวท้าย

- ไม้ประกบหัวท้าย ใช้ประกบหน้ากลองสองด้านเพื่อรั้งกับหุ่นเวลาขึ้นหน้ากลอง

ภาพที่ 87 กระดาษทราย

- กระดาษทราย ใช้ขัดหุ่นกลองให้เรียบก่อนทาเคลือบ และใช้ขัดหนัง

ภาพที่ 88 เชือกฟาง

- เชือกฟาง ใช้พันเหล็กม้วนหนังให้แน่นติดกัน

ภาพที่ 89 กบไสหนัง

- กบไสหนัง ใช้แต่งหนังทำหน้ากลองให้ได้ความบางตามต้องการ

ภาพที่ 90 สิวเล็บมือ

- สิวเล็บมือ ใช้ตอกขอบหุ่นกลองให้เป็นร่องเพื่อร้อยหนังเรียด

ภาพที่ 91 เทียน

- เทียน ใช้ทาหนังเรียดให้ลื่นก่อนขึ้นกลอง

3.2 หุ่นกลอง, วิธีการกลึงหุ่นกลอง, การคว้านหุ่นกลอง

กรรมวิธีการทำกลองแขกเริ่มจากการเตรียมทำหุ่นกลอง ขั้นตอนแรกคือการคัดสรรวัตถุดิบคือ ไม้ที่ใช้ทำกลองแขก มักนิยมเลือกไม้แก่นที่มีเนื้อแข็งและมีน้ำหนัก เมื่อแปรสภาพเป็นหุ่นกลองแล้วจะหนักประมาณ 7 ถึง 9 กิโลกรัม และที่สำคัญควรมีลายไม้สวยงามสะอาดตา หรือมีสีเข้มเพื่อความสวยงามเมื่อทาเคลือบผิวแล้ว สมัยโบราณนิยมใช้ไม้มะริด พะยูง ชิงชัน ประคู้ และกระพี้เขาควาย(บางคนเรียกไม้สาทร) แก่นจีเหล็ก ปัจจุบันไม้ดังกล่าวเริ่มหาได้ยาก จึงใช้ไม้เนื้อแข็งอื่นๆ ที่มีลายสวยงาม เช่น สะเดา จามจุรี เป็นต้น มาแทน ในอดีตการทำหุ่นกลองเป็นงานที่หนักและต้องใช้ความพยายามมาก เพราะเป็นวิธีการทำด้วยมือ ครูสุรินทร์ ภักตร์ฟองเล่าว่า ใช้จักรยานสามล้อถีบแบบเก่ามาดัดแปลงทำเป็นเครื่องกลึง ตัวท่านเป็นคนถีบและคุณพ่อเป็นคนกลึง เป็นขั้นตอนที่ใช้เวลาและฝีมือ เพราะไม้ที่นิยมมักเป็นไม้เนื้อแข็ง ครูสุรินทร์จะเลือกไม้พะยูง ไม้ชิงชัน และไม้ประคู้ เป็นหลัก ด้วยเหตุผลที่ว่าไม้เหล่านี้มีความแข็ง น้ำหนักมาก ไม้บิดเบี้ยวเวลาแห้ง มีความสวยงาม และทำให้เกิดคุณภาพเสียงกลองที่ดี ส่วนไม้ชนิดอื่นที่มีผู้นิยมนำมาจ้างให้ขึ้นหน้ากลอง เช่น สะเดาหรือขนุน ก็ทำตามแต่จะมีผู้จ้าง ปัจจุบันการทำหุ่นกลองมีวิวัฒนาการใช้แทนกลึงและคว้านด้วยเครื่องไฟฟ้า มีความรวดเร็วขึ้นจากเดิมเป็นอันมาก ระยะเวลาที่ครูมีงานมากจึงนำไปจ้างช่างกลึงหุ่นกลองที่บ้านเอกราช อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง อันเป็นแหล่งรวมช่างและธุรกิจการทำกลองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ดังนั้นการทำหุ่นกลองจึงจัดอยู่ในขั้นตอนการเตรียมอุปกรณ์ โดยครูสุรินทร์จะมีแบบของหุ่นกลองที่เรียกว่ากระสวนเป็นเอกลักษณ์ ต่างจากแบบของช่างอื่นในย่านนั้น

ภาพที่ 92 ท่อนไม้ที่จะนำมาทำกลอง

การเตรียมท่อนไม้เพื่อกลึงทำหุ่นท่อนไม้ที่จะนำมาทำหุ่นมีความยาว 28 นิ้ว เส้นผ่าศูนย์กลางกลางใหญ่มากกว่า 12 นิ้วขึ้นไป เพื่อให้กลึงสะดวก ไม้ที่นำมากลึงหุ่นกลองควรเป็นไม้ที่มีแก่น ไม้ควรเป็นไม้ที่มีกระพี้มาก เพราะเมื่อกลึงไม้ที่มีแก่นแล้วจะได้หุ่นกลองที่สวยงามไม่ติดกระพี้ตามความนิยม เมื่อได้ท่อนไม้ที่มีลักษณะตามความต้องการแล้ว ก่อนที่จะนำไม้มากลึงควรตกแต่งทรงของไม้ให้ใกล้เคียงกับขนาดของกลองที่จะกลึงด้วยเลื่อยยนต์หรือขวาน และยังเป็นประโยชน์ในการหาศูนย์เพื่อให้กลึงง่าย เมื่อแต่งไม้แล้วก็นำขึ้นแท่นกลึงตามลำดับ

ภาพที่ 93 เลื่อยยนต์อุปกรณ์ที่ใช้แต่งไม้ก่อนกลึงหุ่นกลอง

ภาพที่ 94 การตัดท่อนไม้ด้วยเลื่อยยนต์ให้ได้ขนาด ก่อนนำขึ้นแท่นกลึง

วิธีการกลึงหุ่นกลอง

เมื่อเราเตรียมท่อนไม้ทำหุ่นกลองและแต่งไม้ได้ตรงตามต้องการแล้ว จึงเริ่มกระบวนการกลึงหุ่นกลอง จากการที่ผู้วิจัยได้สังเกตและบันทึกข้อมูล สามารถแจกแจงเป็นลำดับดังนี้

ขั้นตอนแรกคือการหาจุดศูนย์กลางของไม้ทำโดยนำเหล็กวงเวียนมาจุดหาศูนย์กลางของไม้ โดยวงและขีดให้เห็นจุดศูนย์กลาง

ภาพที่ 95 การใช้วงเวียนวัดหาศูนย์กลาง

ใช้เหล็กสกัดปลายแหลมตอกให้เป็นรูเพื่อเป็นแกนยึดหุ่นกลองเข้ากับเดือยจับของแท่นกลึง ซึ่งโดยมากช่างจะประกอบแท่นกลึงใช้กันเองคือนำมอเตอร์ไฟฟ้ากำลังแรงมาประกอบกับแท่นไม้ ส่วนเฟืองของแท่นกลึงมักนิยมใช้ชุดเฟืองท้ายรถสิบล้อเก่านำมาดัดแปลง ทั้งหมดประกอบเข้าเป็นแท่นกลึงซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของหมู่บ้านทำกลองที่อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง

ภาพที่ 96 การใช้เหล็กตอกจุดศูนย์กลางก่อนกลึง

จากนั้นนำหุ่นกลองขึ้นแทนฮีดแทน โดยใช้แม่แรงคล้องโซ่ที่ผูกท่อนไม้ นำไม้ขึ้นแทนฮีด
ท่อนไม้เข้ากับหัวจับให้แน่น

ภาพที่ 97 การนำท่อนไม้ขึ้นแทนกลึง

ช่างกลึงจะนำท่อนไม้ฮีดเข้ากับเดือยของแทนกลึงโดยอาศัยรูที่ใช้เหล็กแหลมตอกหาระยะ
ศูนย์กลางไว้

ภาพที่ 98 การนำไม้ฮีดกับแทนหัวจับ

เมื่อยึดท่อนไม้แล้วช่างจะลองเปิดเครื่องให้หมุนเพื่อจัดศูนย์กลางไม่ให้ส่ายหรือสะบัดเพื่อความปลอดภัยของช่าง เมื่อหาศูนย์ได้แล้วก่อนกลึงช่างจะทำการไหว้ครูก่อน จากการสัมภาษณ์พบว่าช่างจะทำการไหว้ครูในตอนเช้าทุกวันเป็นกิจวัตร เพื่อเป็นการระลึกถึงครูเป็นสิริมงคล

ภาพที่ 99 การไหว้ครูก่อนกลึง

ภาพที่ 100 มีดกลึงละเอียด (บน) และมีดกลึงหยาบ (ล่าง)

เริ่มกลึงชิ้นแรก โดยช่างจะใช้มีดกลึงหยาบปลายแหลมเปิดผิวของไม้โดยรอบทั้งหมดให้หมด
เปลือกจนกลายเป็นไม้ทรงกลม

ภาพที่ 101 การใช้มีดกลึงหยาบเปิดผิวไม้

จากนั้นช่างจึงใช้มีดกลึงแบบหน้าแบนกลึง แต่งท่อนไม้ให้เป็นทรงที่ต้องการใกล้เคียง
ขนาดหุ่นกลอง

ภาพที่ 102 การกลึงให้ได้ขนาดที่ต้องการ

แล้วจึงนำไม้กระสวนตามแบบที่ต้องการมาวัด ไม้กระสวนนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละช่างมักจะมีรูปทรงต่างกันไป กระสวนของครูเสนห์จะไม่ป่องมากคือกระฟุ้ง 10 นิ้ว ยาว 24 นิ้ว ปากกลองหน้าใหญ่ 8 นิ้วครึ่ง หน้าเล็ก 7 นิ้วครึ่ง

ภาพที่ 103 ไม้กระสวนแบบของครูเสนห์ ภัทตร์พ็อง

ภาพที่ 104 การนำไม้กระสวนวัดเป็นแบบ

เมื่อวัดได้แล้วใช้เหล็กวัดขนาดรอบวงมาจับที่ปากทั้งสองข้างของน้ำกลอง เพื่อดูว่าขนาดของน้ำกลองใกล้เคียงกับขนาดที่ต้องการ ขนาดนี้เป็นกระสวนของคุณครูเสนีย์ ภักตร์พ่อง โดยเฉพาะ

ภาพที่ 105 การใช้เหล็กวัดขนาดขอบปากกลอง

เมื่อวัดขนาดแล้ว ก็ให้ทำเครื่องหมายไว้ แล้วใช้มีดกลึงละเอียดกลึงจนได้ขนาดตามที่ต้องการ แล้ววัดขนาดหุนที่กลึงกับไม้กระสวนอีกครั้งให้ถูกต้อง

ภาพที่ 106 การวัดขนาดกับไม้กระสวนอีกครั้ง

หลังจากนั้น ให้ใช้มีดกลึงปลายแหลมบากตรงปากของกลองทั้ง 2 ข้าง ให้เป็นทรงปากนกแก้ว เพื่อเป็นระยะที่จะนำไปคว้านเนื้อไม้ด้านในออกในขั้นตอนการคว้านหุ่นกลองต่อไป

ภาพที่ 107 การทำปากนกแก้วปากหุ่นกลอง

ใช้กบมือชุดแต่งผิวหุ่นให้เรียบ ก่อนจะขัดผิวให้เรียบ กบมือจะลบรอยที่ผิวไม้ทำให้ดูสวยงามและขัดง่าย

ภาพที่ 108 ใช้กบมือชุดผิวหุ่นให้เรียบ

ขั้นสุดท้ายใช้กระดาดทรายขัดแต่งโดยใช้กระดาดทรายหยาบขัดก่อน แล้วขัดตามด้วย
 กระดาดทรายละเอียดจนผิวเรียบดีแล้ว จึงใช้ใบตองแห้งลูบให้ขึ้นเงา เป็นอันเสร็จขั้นตอนในการ
 กลึงหุ่นกลอง

ภาพที่ 109 การขัดมันด้วยกระดาดทราย

ภาพที่ 110 หุ่นกลองที่กลึงเสร็จแล้ว

ในบทนี้ผู้วิจัยพบว่าสัดส่วนหุ่นกลองแขกของครูเสนห์ ภัคตร์พงษ์มีหน้าต่านที่ไม่เล็กมากทำให้เกิดกระแสเสียง คือความก้องไพเราะ ดังที่ครูมนัส ขาวปลื้มได้อธิบายไว้ในหนังสือแม่ไม้เพลงกลอง เกี่ยวกับระบบเสียงของกลองแขก โดยเฉพาะหน้าต่านสามารถทำได้หลายเสียงที่เรียกว่าหนังเหน่ง คือใช้นิ้วชี้เพียงนิ้วเดียวตีคบริเวณหน้าต่านชิดขอบกลองด้านล่างเป็นเสียง “หนัง” ตีคด้านบนเป็นเสียง “เหน่ง” ซึ่งกรรมวิธีการบรรเลงดังกล่าวครูเสนห์ได้อธิบายว่ากลองที่จะบรรเลงควรมีเสียงของหน้าต่านที่ก้องกังวาน ซึ่งแตกต่างจากหุ่นกลองโดยทั่วไปในปัจจุบัน ที่มีหน้าต่านเล็กกว่า เนื่องจากความนิยมของผู้บรรเลงในปัจจุบันมีความต้องการเสียงกลองที่สูงมากและสั้น โดยมักใช้ฝ่ามือตีทั้งแขน มีวิธีตีคนิ้วแบบโบราณ ทำให้ช่างกลองแขกสมัยใหม่มักทำขอบให้เล็ก และเพิ่มความป่องของกระพุ้งหุ่นบางรายป่องถึง 12 นิ้ว อันเป็นความเข้าใจผิดคิดว่าหุ่นกลองที่ป่องมากจะทำให้กลองดังดี แต่คุณครูเสนห์อธิบายว่า เสียงของกลองที่ไพเราะขึ้นอยู่กับกระแตงหน้าหน้า กลองมิใช่ขึ้นกับความป่องของหุ่นกลอง

การคว้านหุ่นกลอง

การคว้านหุ่นกลองเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะมีผลกับน้ำหนักและเสียงของกลองแขก ช่างผู้คว้านจำเป็นคนละคนกับช่างกลึง ที่มีความชำนาญในการเจาะและแต่งรูปด้านในหุ่นกลอง โดยนำหุ่นกลองที่กลึงเสร็จแล้ว ไปขึ้นแท่นคว้าน การคว้านหุ่นกลองในปัจจุบันมีเครื่องคว้านซึ่งมีองค์ประกอบดังนี้

1. หัวจับสามขา
2. เหล็กกันสะท้าน รองไว้ไม่ให้หุ่นกลองสะบัด เวลาหมุน
3. ใบมีดคว้านในหัวโค้ง
4. ใบมีดเจาะรูปดอก
5. มอเตอร์ไฟฟ้า

ภาพที่ 111 เครื่องคว้านกลอง

กรรมวิธีการคว้านหุ่นชั้นแรก ช่างจะนำหุ่นกลองมาขึ้นแท่นคว้าน และยึดกับหัวจับสามขา

ภาพที่ 112 การจับหุ่นกลองกับหัวจับสามขา

เมื่อนำหุ่นกลองเข้าจับกับเครื่องคว้านและหาศูนย์กลางโดยจัดตำแหน่งศูนย์กลางด้วยการนำเหล็กกันสะท้านมาชิดกับตัวหุ่นแล้วลองใช้มือหมุนดูเพื่อตรวจสอบว่าหุ่นกลองตั้งตรงดีแล้ว

ภาพที่ 113 เหล็กกันสะท้าน

ขั้นตอนต่อไปช่างจะเริ่มเดินเครื่อง และใช้ใบมีดเจาะซึ่งมีลักษณะเหมือนทอกใบพายค่อยๆ เจาะเนื้อไม้ด้านในหุ่นกลองให้เป็นรูที่ละน้อยจนทะลุเป็นโพรง โดยยึดแนวปากนกแก้วที่ช่างกลึง บากไม้ไว้ในตอนแรกเป็นเกณฑ์

ภาพที่ 114 มีดเจาะ

ภาพที่ 115 การเจาะหุ่นกลอง

เมื่อเจาะหุ่นกลองทะเลตรงกลางแล้ว ช่างจะใช้มีดคว้านที่มีลักษณะเหมือนหัวขวานเล็กๆ ค่อยๆปรับ จากโพรงเล็กๆขยายจนเป็นทรงภายในขนานกับความโค้งของทรงหุ่นกลองตามต้องการ

ภาพที่ 116 มีดคว้าน

ภาพที่ 117 การคว้านหุ่นกลอง

ช่างจะค่อยๆคว้านเนื้อใน และลบเสี้ยนไม้ให้เรียบร้อยสวยงาม ซึ่งมีผลให้การสะท้อนของเสียงกลองกังวานดีด้วย จนเห็นว่าเรียบร้อยดีแล้วจึงนำออกจากแท่นคว้าน

ภาพที่ 118 หุ่นกลองที่คว้านได้ที่แล้ว

จากนั้นจึงนำหุ่นกลองที่คว้านแล้วลงมาซึ่งน้ำหนัก หุ่นกลองแคงควรมีน้ำหนักมาตรฐานอยู่ที่ 7 ถึง 9 กิโลกรัมตามความนิยม ถ้านักไปก็จะทำให้เมื่อยเวลานั่งบรรเลงและขนย้ายลำบาก เบาเกินไปก็จะสายสะบัดเวลาตี

ภาพที่ 119 หุ่นกลองที่ได้น้ำหนักและทรงแบบที่ต้องการ

การคว้านหุ่นกลองนับว่าเป็นกรรมวิธีสำคัญที่มีผลต่อเสียงของกลองแขก จึงจำเป็นต้องเลืองช่างคว้านที่มีความสามารถ ยิ่งในกรณีที่ไม้ทำหุ่นกลองมีแผลหรือเป็นรอยร้าว ช่างจะต้องระวังเป็นอย่างยิ่ง ไม่ให้หุ่นกลองแตกออกจากกัน และช่างทำกลองเจ้าของหุ่นจะต้องคอยดูแลกำกับกับการคว้านตลอดเวลาเพื่อให้ได้หุ่นกลองที่มีลักษณะตรงกับกระสวนที่ต้องการ

3.3 การเตรียมไม้ไฟเพื่อทำขอบกลอง

การทำขอบกลองด้วยไม้ไฟเป็นกรรมวิธีแบบโบราณ ที่คุณครูเสน่ห์ ภักตร์ผ่องเรียนรู้โดยการสังเกตจากคุณพ่อ ในอดีตคุณพ่อของท่านจะใช้หวายเส้นนำมาจักและขดเป็นขอบกลอง ซึ่งสามารถทำได้ง่ายเพราะหวายมีความหยุ่นและไม่หักง่าย

ภาพที่ 120 ขอบกลองทำด้วยหวายแบบโบราณ

ต่อมาหวายเป็นวัสดุที่หายาก จึงใช้ไม้ไฟที่มีความแข็งกว่ามาเป็นวัสดุทดแทน กลับได้ขอบกลองที่แข็งแรงทนทานและสามารถยืดหยุ่นปรับสภาพตามหน้ากลองได้ อีกทั้งยังทำให้ขอบและหน้าหน้ากลองสนิทแนบกับหุ่นกลอง เพื่อให้ได้เสียงกลองที่ไพเราะดังแน่นลึก อันเป็นภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของกลองแขกสกุลช่างครูเสน่ห์ ภักตร์ผ่องโดยเฉพาะ ปัจจุบันช่างทำกลองแขกโดยทั่วไปมักจะใช้วัสดุอื่นเช่น ขอบที่ทำจากไม้ก齡 ประคบกับเหล็กวงหรือพลาสติกแทน ทำให้ขอบกลองแะออกซึ่งมีผลกับเสียงกลองแขก ในบทนี้ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงขั้นตอนและกรรมวิธีการทำขอบจากไม้ไฟโดยละเอียดดังต่อไปนี้

การเลือกไม้ทำขอบกลองควรเลือกใช้ไม้ไผ่ป่า หรือ ไม้สีสุก อายุประมาณ 2 น่อง(น่องเป็นศัพท์ทางช่างหมายถึงจำนวนปี คือ 2 ปี) ไม้ควรแก่หรืออ่อนกว่านี้ เพราะไม้อ่อนจะนิ่มอ่อนตัวจนงอไม่ได้รูป ส่วนไม้ที่แก่เกินไปก็จะแข็งจนหัก ไม่สามารถขุดเป็นวงขนาดของขอบกลองได้

ภาพที่ 121 ผู้วิจัยเลือกตัดไม้ไผ่ทำขอบกลอง

ไม้ดังกล่าวไม่ควรหนาจนเกินไป ประมาณ 2-3 หุน ตัดไม้ให้ได้ความยาว 3.50 เมตร

ภาพที่ 122 ไม้ไผ่ป่าที่ตัดมา

จากนั้นนำไม้ไผ่ที่ได้มาผ่าเป็นเส้น กว้างประมาณ 2 นิ้ว โดยใช้มีดอีดัดขนาดใหญ่ เมื่อได้เส้นไม้ไผ่แล้วจึงใช้มีดถากเอาความโค้งงอของไม้ไผ่ด้านบนและด้านล่างออก ทำให้แบนเสมอกันทั้งหมดหนา 2 หุนเพื่อไม่ให้ไม้แตก

ภาพที่ 123 การผ่าไม้ไผ่

ภาพที่ 124 เส้นไม้ไผ่ที่ผ่าแล้ว

ภาพที่ 125 การตกแต่งเส้นไม้ไผ่ด้านใน

ภาพที่ 126 การตกแต่งผิวไม้ไผ่

ภาพที่ 127 การตกแต่งข้างไม้ไผ่

นำไม้ไผ่ที่ผ่านแบนได้ทรงที่ต้องการแล้วมาขดให้เป็นวง จากนั้นนำเชือกมัดให้แน่นแล้ว ตากแดดทิ้งไว้ให้แห้งประมาณ 3 แดด เมื่อแห้งแล้วจึงนำมาเก็บในที่ร่มและแห้ง เพื่อรอที่จะนำมา ทำขอบในขั้นต่อไป

ภาพที่ 128 การขดไม้ไผ่เป็นวง

ภาพที่ 129 ไม้ไผ่ที่ขดเสร็จแล้ว

การเตรียมไม้ไผ่เพื่อทำขอบกลองเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ เพราะขอบกลองมีผลต่อ คุณภาพเสียงของกลองแขก ขอบกลองที่ทำจากไม้ไผ่จะกระชับกับหุ่นกลอง ไม่แะอ้า ต่างจากขอบ กลองที่ทำด้วยไม้กึ่งมัดติดกับเหล็กวง ซึ่งจะไม่สามารถยืดหยุ่นได้ ภูมิปัญญาการทำขอบกลองของ ครูเสนห์ ภักตร์ผ่องนี้ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่หาได้ยากในปัจจุบัน

3.4 การเตรียมทำหนังเรียด, การเตรียมและแต่งหนังม้วนหน้ากลอง

การเตรียมหนัง เริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการคัดสรรวัสดุคือหนัง โดยครูเสนห์จะเลือกใช้หนังวัวในการทำหน้ากลอง และใช้หนังควายทำหนังเรียด ด้วยเหตุผลที่ว่า หนังวัวมีความนุ่ม ให้เสียงกังวานไพเราะ เหมาะที่จะทำเป็นหน้ากลอง ส่วนหนังควาย มีความแข็งแรง ทนทาน ไม่ยืดง่าย เหมาะสำหรับทำหนังเรียด การคัดสรรหนังทำกลอง จะต้องเลือกหนังให้ได้ขนาด และมีลักษณะที่ดี หนังที่ใช้ทำกลองควรมีแห้งสนิทไม่ชื้นหรือขึ้นรา และต้องเป็นหนังแห้งใหม่โดยสังเกตได้จากผิวและขนดูเป็นมันสะอาด หรือดูความใสของหนัง ถ้ามีรอยขาวขุ่นเป็นจ้ำแสดงว่าเป็นหนังที่ไม่แห้งสนิทหรือโดนฝนเวลาตาก ไม่ควรเลือกซื้อมาใช้ เพราะเนื้อในจะนุ่ม ยืดไม่ทนทานต่อแรงดึง จนขาดง่าย และถ้าเป็นหนังเก่ามักจะมีรอยแมลงไชตามผิวเป็นตัวขมวน หรือหมักกัดเป็นรูมีจุดโหว่เล็กๆ ไม่ควรใช้ทำหนังเรียดหรือหนังหน้ากลอง ข้อสำคัญคือหนังเหล่านี้จะต้องได้จากหนังสด นำมาล้างน้ำให้สะอาด

ภาพที่ 130 การแช่หนังเพื่อล้างให้สะอาด

หนังทำกลองเหล่านี้ห้ามใช้หนังแช่เกลือโดยเด็ดขาด เพราะหนังแช่เกลือเวลาแห้งจะแข็งกระด้าง กรอบและขาดง่าย เวลาโดนความชื้นก็จะยืดจนเสียทรง เหมาะสำหรับใช้ในอุตสาหกรรมฟอกหนังเท่านั้น แหล่งผลิตหนังในประเทศไทย ได้แก่จังหวัดเชียงราย แพร่ และเพชรบุรี ซึ่งมักมีพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นผู้ผลิตรายใหญ่ หรือนายหน้าไปเหมามาจำหน่ายอีกต่อหนึ่ง ข้อมูลที่กล่าวมาข้างต้นได้มาจากการไปทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์ผู้ผลิตและค้าส่งหนังรายใหญ่แห่งจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งท่านขอสงวนนามไว้ หากได้กรุณาให้ความอนุเคราะห์อธิบายข้อมูลอย่างละเอียดดังนี้

กรรมวิธีการผลิตหนังที่ใช้ชิ้นหน้ากลองและหนังเรียด เริ่มจากนำหนังวัวหรือควายจากโรงฆ่าหรือจากชาวบ้านที่นำมาขายให้ ที่ล้างน้ำสะอาดแล้ว นำขึ้นวางบนโต๊ะหงายด้านในเพื่อแล่พังผืดออก โดยใช้มีดโค้งสำหรับแล่ ขูดและชำแหละคราบไขมันออกให้สะอาด

ภาพที่ 131 การนำหนังที่ล้างแล้วมาขูดคราบไขมันออกทิ้ง

ภาพที่ 132 ผู้วิจัยเข้าสังเกตกรรมวิธีการขูดหนัง

แล้วนำหนังที่แล่แล้วมาจึงบนเสตึงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ เพื่อจึงชายให้ตั้งทุกด้านโดยใช้ลวดตอกขอบหนังให้เป็นรูเล็กๆ แล้วใช้เชือกดึงเข้ากับโครงไม้เสตึงให้ตั้ง นำไปผึ่งแดดไว้กลางแดดจนหนังแห้งสนิท อาจใช้เวลาหลายวันขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ ไม่ควรทำช่วงที่มีฝนจะทำให้หนังฉุ ไม่มีคุณภาพและขาดง่าย เมื่อเสร็จแล้วจึงนำไปจำหน่ายให้ช่างนำไปทำกลองต่อไป

ภาพที่ 133 นำหนังไปตากแดดโดยอิงกับเสาคิ่งขนาดใหญ่

ภาพที่ 134 หนังที่แห้งแล้วนำมาแขวนเก็บในร่ม

เมื่อช่างทำกลองได้หนังลักษณะตามต้องการแล้ว จึงเริ่มกรรมวิธีเตรียมหนังเรียกโดยการนำหนังควายหรือวัวที่ต้องการมาวัดขนาด โดยทั่วไปจะแบ่งหนังทั้งตัวเป็น 3 ส่วน ส่วนใหญ่จะใช้หนังควายเพราะมีราคาถูกกว่า หนังควายหนักประมาณ 10 - 15 กิโลกรัม ความหนาเฉลี่ยไม่เกิน 1 หุน จะแบ่งได้เป็นหนังเรียกกลองแขก 3 คู่ โดยการตัดด้วยมือไม่ใช่เครื่องจักรเรียก อันเป็นเอกลักษณ์ของคุณครูเสนห์ ภักตร์ผ่อง ซึ่งมีชื่อเสียงคือสาวงามและใช้หนังได้คุ้มกว่า แต่ถ้าเป็นการใช้เครื่องจะต้องตัดหนังเป็นวงกลมก่อนนำเข้าเครื่องหมุนจักรเรียก หนังควายหนึ่งตัวจะทำหนังเรียกได้เพียง 2 คู่ จากนั้น นำหนังที่แบ่งแล้วไปแช่น้ำ 1 คืน รุ่งเช้าจึงนำหนังมาจึงตอกตะปูบนกระดานตากหนัง ตากแดดจนแห้งประมาณ 1-2 วัน แล้วจึงใช้มีดคมๆ ขูดเอาขนออก เพื่อรอการตัดเป็นเส้นต่อไป

ภาพที่ 135 การชิงหนังตากแดดบนกระดาน

การเตรียมและแต่งหนังม้วนหน้ากลอง เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญ และทำให้การทำกลองมีความสะดวกและได้ชิ้นงานที่มีคุณภาพและเสียงกลองที่ไพเราะ โดยหนังที่เตรียมจะต้องเรียบตรงและสะอาด คัดหนังที่ไม่มีรอยตำหนิ จึงจะได้หน้ากลองที่ดี เอกลักษณะที่ทำให้กลองแขกครูเสน่ห์ ภักตร์ฟ่อง มีเสียงกังวานยาว คือการเลือกใช้เฉพาะหนังวัวเท่านั้นมาทำหน้ากลอง ในขณะที่ช่างอื่นมักใช้หนังควาย เนื่องจากมีเสียงสั้นและสูง ตรงกับความนิยมปัจจุบัน และมีราคาถูกลงกว่า เว้นแต่หน้ารู่กลองตัวเมียที่ทุกคนต้องใช้หนังวัวเพื่อให้ดังกังวาน เมื่อเลือกหนังได้ตามต้องการแล้ว จึงเข้าสู่กระบวนการเตรียมหนัง ดังต่อไปนี้

นำหนังวัวทั้งตัวที่ตากแห้งไว้มาตัดเป็นแผ่นวงกลม วัดและตัดให้ได้ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 14 นิ้ว หรือเมื่อเทียบกับขอบที่ทำไว้ แผ่นหนังวัวที่ตัดทำหน้ากลองจะต้องใหญ่กว่าขอบกลองด้านละ 3 นิ้ว จากนั้นนำหนังที่ตัดไปแช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน แล้วนำมาชิงด้วยตะปูไว้ที่กระดานตากหนัง ดึงให้ตึงและเรียบ แล้วตากแดดทิ้งไว้จนแห้ง ประมาณ 1 วันเมื่อสังเกตว่าหนังแห้งสนิทแล้ว จึงใช้ก้อนดิ่งตะปูออก นำแผ่นหนังมาแต่งอีกครั้ง โดยการไลกบให้รอบแผ่นหนังเพื่อทำความสะอาด นำเอาคราบไขมันหรือฟองฟืดออกให้หมดแล้วจึงใช้กบแต่งให้แผ่นหนังเรียบเสมอกัน

ภาพที่ 136 การใช้กบไสแต่งหนังที่ตากแล้ว

บริเวณขอบแผ่นหนังต้องไสให้บางเพื่อให้มันง่าย สำหรับหน้าด้านต้องไสหนังให้บางมาก คือไม่ถึง 1 มิลลิเมตร และบางเสมอกันทั้งแผ่น ส่วนหน้ารุ่มต้องไ้หนากว่า และตรงกลางต้อง “ไว้ใจ” หรือเหลือเนื้อตรงกลางไว้ให้หนากว่าบริเวณอื่นเล็กน้อย เพื่อทำให้กลองมีเสียงดังกังวาน ไพเราะ อันเป็นเอกลักษณ์และกลวิธีพิเศษของครูเสนห์ ภักตร์ผ่อง

ภาพที่ 137 การแต่งหรือไว้ใจให้หนังหน้าตรงกลางเพื่อเสียงดังกังวาน

จากเนื้อหาของข้อมูลเกี่ยวกับการเตรียมอุปกรณ์ทำกลองแขกในบทนี้ สรุปได้ว่าการทำกลองแขกของครูเสนห์ ภักตร์ผ่อง มีการคัดสรรวัสดุที่มีคุณภาพ และมีขั้นตอนการเตรียมการที่ละเอียดซับซ้อนทุกขั้นตอน เป็นเหตุให้กลองแขกฝีมือของครูเสนห์ มีคุณภาพ เป็นที่ต้องการของนักดนตรี และกรรมวิธีต่างๆเหล่านี้ เป็นภูมิปัญญาโบราณที่ต้องใช้ความชำนาญทางช่างสูง อันควรค่าที่จะทำการบันทึกไว้เป็นหลักฐานทางการศึกษาต่อไป

บทที่ 4

เอกลักษณ์กรรมวิธีและขั้นตอนในการทำลองแขกของครูเสน่ห์ ภัคตร์ส่อง

ในบทนี้จะเป็นขั้นตอนการทำลองแขกอย่างละเอียด หลังจากที่เรเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ที่ใช้ทำลองแขกเสร็จแล้ว โดยมีกรรมวิธีดังต่อไปนี้

4.1 การทำขอบลองด้วยไม้ไผ่

ขอบลองแขกที่ทำจากไม้ไผ่ขุด คือภูมิปัญญาโบราณ และเป็นเอกลักษณ์ ของกลองแขก สกุลช่างครูเสน่ห์ ภัคตร์ส่อง นับเป็นขั้นตอนที่หนักและทำยาก มีกรรมวิธีดังนี้

นำไม้ไผ่ขุดที่ตากแห้งแล้วไปแช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน เพื่อให้ไม้ไผ่นิ่ม ง่ายต่อการใช้มีดจักตอก เพื่อให้ได้เส้นบางๆ

ภาพที่ 138 การนำไม้ไผ่ที่ขุดไว้มาแช่น้ำก่อนทำขอบ

รุ่งขึ้นจึงนำไม้ที่แช่ไว้มาตัดเชือกที่ขุดออก และนำมาจกให้บางประมาณ 1 หุน โดยใช้มีดจักตอกขนาดใหญ่ ลักษณะการนั่งต้องใช้เข่าด้านหนึ่งตั้งขึ้นเพื่อเป็นแกนหมุนมีดและในขณะที่จักไม้ นั้นต้องดูความหนาบางของไม้ให้มีความบางที่เสมอกันทั้งเส้น เพราะหากมีความบางไม่เสมอกัน เมื่อนำไม้ไปขุดแล้วจะขดยากคือไม้จะเบี้ยวโก่ง ไม่กลมเสมอกัน ส่วนบริเวณข้อของไม้ไผ่ก็จะใช้รู้ง่างข้อออกให้บางเสมอกันทั้งเส้น

ภาพที่ 139 การจักไม้ไผ่ด้วยมีดจักตอก

ภาพที่ 140 การใช้บั้งแทงข้อไม้ไผ่

เมื่อจักแล้วจึงลองตัดไม้ด้วยหัวเข่าอีกครั้ง เพื่อจะดูว่าตรงส่วนใดบ้างที่ยังหนาอยู่ จากนั้นจึง
แต่งให้บางเท่ากัน แล้วจึงนำไม้ไฟที่จักไว้มาตัดในช่องไม้อีกครั้ง

ภาพที่ 141 การตัดไม้ไฟด้วยเข่า

ภาพที่ 142 การตัดไม้ก่อนขดขอบ

นำหุ่นกลองมาวัดขนาดเพื่อทำขอบ ใช้เหล็กเส้นมาขดมัดกับหุ่นกลอง เพื่อทำเป็น โกรง สำหรับใช้บังคับเส้นไม้ไผ่ที่จะทำขอบโดยให้วงเหล็กใหญ่กว่าหน้ากลอง 1 นิ้ว ใช้เส้นหนังพันยึดกับเหล็กไว้

ภาพที่ 143 การนำเหล็กมัดกับปากกลอง

ภาพที่ 144 การพันเส้นหนังยึดกับเหล็ก

แล้วนำไม้ไผ่ที่จักแล้วมาขดลงในวงเหล็กเส้นที่เตรียมไว้ ขดไม้ไผ่ให้ได้ 4 รอบ โดยขดช่วงปลายของไม้ก่อน เพราะปลายหรือยอดของไม้ไผ่บางและอ่อนกว่าช่วงโคน หากไม่นำปลายไม้ขดก่อน ก็จะไม่สามารถขดไม้ไผ่ให้กลมได้

ภาพที่ 145 การขดไม้ไผ่เข้าขอบ

ภาพที่ 146 ขดไม้ไผ่ซ้อนกันสี่ชั้น

เมื่อขุดไม้ไผ่แล้ว นำไปวัดกับปากกลองเมื่อเห็นว่าขนาดพอเหมาะแล้วจึงใช้ค้อนเล็กและ ตะปู 1 นิ้วตอกตัวไม้ไผ่จากข้างในของขอบที่ขุดออกมาให้รอบจนทั่ว เพื่อไม่ให้ไม้ไผ่คลายตัวหรือ ดัดตัวออก แล้วนำไปวัดขนาดกับหุ่นกลองอีกครั้ง

ภาพที่ 147 การนำขอบมาวัดปากกลอง

ภาพที่ 148 การตอกตะปูด้านในขอบ

เมื่อตอกตะปูด้านในแล้ว นำขอบมาวัดกับปากหุ่นกลอง ตกลงขอบกลองให้ได้ขนาดพอเหมาะคือ ไม้ค้ำหรือหลวมเวลาสวมเข้ากับปากกลอง แล้วจึงตอกตะปูด้านนอกโดยรอบ เสร็จแล้วถอนตะปูด้านในและถอดเหล็กวงที่ขดทับขอบไม้ไผ่ออก ตอกยี่ร้อยตะปูจากทางด้านนอกอีกครั้ง เพื่อให้แน่นมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าขอบไม้ไผ่จะชิดสนิทกันมากขึ้น หากมีบริเวณที่ยังไม่ชิดสนิทดี ก็สามารถนำความร้อนมาหยอด และบีบให้แน่นด้วยปากกาบีบไม้

ภาพที่ 149 การตอกตะปูด้านนอก

ภาพที่ 150 การหยอดกาวให้ขอบสนิทแน่น

ใช้มีดจกตอกเหลาขอบให้เป็นรูปทรงที่ต้องการ คือมีฐานกลมป่อง ปลายด้านบนแหลมเป็นวงลักษณะคล้ายเครื่องสวมศีรษะที่เรียกว่า “รัดเกล้า” ของตัวละคร นำขอบที่จกเข้ารูปแล้วมาตกแต่งด้วยบุ้งและตะไบให้สวยงามอีกครั้งเพื่อให้ขอบไม้ไฟเรียบกลม

ภาพที่ 151 การเหลาแต่งทรงขอบกลอง

ภาพที่ 152 การแทงบุ้งแต่งทรงขอบกลอง

ใช้เส้นพลาสติกพันรอบขอบไม้ไฟที่ขีดไว้ นำมาลองสวมเข้ากับหุ่นกลองด้านที่ต้องการ
สังเกตให้ขอบกลมสนิทกันกับตัวกลอง

ภาพที่ 153 การพันหุ้มขอบด้วยเส้นพลาสติก

ภาพที่ 154 ขอบกลองไม้ไฟที่ทำเสร็จแล้ว

การทำขอบกลองด้วยไม้ไผ่คดเป็นขั้นตอนที่ยากและสำคัญ ครูเสน่ห์ ภักตร์พ่อง อธิบายว่า¹¹² ขอบกลองเป็นองค์ประกอบที่มีผลต่อเสียงกลองแขกมากที่สุด เมื่อเทียบกับกรรมวิธีอื่นเช่นการแต่งหนัง หรือตัดส่วนของหุ่นกลอง ดังนั้นผู้เป็นช่างจะต้องฝึกฝนการทำขอบจนเกิดความชำนาญ จาก การที่ผู้วิจัยได้ฝึกหัดการทำขอบกลองด้วยไม้ไผ่พบว่า ต้องใช้เวลานาน ต้องใช้ความพยายามและความอดทนอย่างมาก จึงเป็นเรื่องที่ยากสำหรับช่างโดยทั่วไป เป็นเหตุให้ช่างหลีกเลี่ยงการทำขอบกลองด้วยไม้ไผ่ ไปใช้วัสดุอื่นแทน เช่น พลาสติกหรือไม้กึ่ง เป็นต้น

4.2 การม้วนหน้ากลอง

การม้วนหน้ากลองมีกรรมวิธีที่ซับซ้อนและเป็นภูมิปัญญาโบราณ นิยมทำในฤดูร้อนหรือฤดูฝน จะทำได้ง่ายเนื่องจากสภาพอากาศที่ไม่แห้งเกินไป หนังจึงมีความหยุ่นม้วนง่ายกว่าหน้าหนาวที่อากาศแห้งจัดทำให้หนังแข็งกระด้าง การม้วนหน้ากลองมีขั้นตอนดังนี้

นำหนังที่เตรียมไว้แล้ว ไปแช่น้ำ 1 คืน เตรียมขดเหล็กเส้นที่ใช้ม้วนหนังพันยึดกับเชือกฟาง โดยมัดให้พอดีกับขอบไม้ไผ่เพื่อใช้เป็นโครงกวดทับหนังให้ติดด้านในขอบ จากนั้นนำแผ่นหนังที่แช่น้ำไว้มาวาง และนำขอบไม้ไผ่วางบนแผ่นหนัง แล้วจึงรวบแผ่นหนังเข้าหุ้มตัวขอบแล้วนำเหล็กเส้นที่ขดไว้วางทับแผ่นหนังไว้ในขอบด้านใน

ภาพที่ 155 การนำขอบไม้ไผ่มาวางบนหนังที่แช่น้ำแล้ว

ภาพที่ 156 การนำขอบหุ้มหนังที่แช่น้ำแล้วกดเหล็กทับไว้

ขั้นตอนต่อไปคือการดึงจัดหนังให้ตึงเรียบ ตัดชายหนังที่ยาวออก ให้เหลือชายไว้เล็กน้อย ประมาณ 1 นิ้ว เพื่อเก็บชายหนังเข้าในขอบให้แน่นขึ้น การเก็บหนังเข้าในขอบนั้น ต้องใช้ไม้ปากเปิด ชัดหนังให้เข้าสนิทเรียบร้อยทั่วทั้งขอบ และจัดหนังที่ยัดไม่ให้ย่นทั่วทั้งขอบเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 157 การใช้มีดตัดชายหนังออก

ภาพที่ 158 การขัดชายหนังเข้าขอบด้วยไม้ปากเปิด

ใช้ก้อนใหญ่ทุบชายหนังที่ยัดจากด้านนอกให้เรียบ นำขอบกลองที่ม้วนหนังเสร็จแล้วไป ตากแดดให้แห้ง ประมาณแดดเดียวจากนั้นจึงทาขอบด้วยยางรักเพื่อความสวยงามและรักษาสภาพหนังให้ทนทาน ทิ้งไว้ในที่ร่มจนรักแห้งเพื่อรอการขึ้นหน้าต่อไป

ภาพที่ 159 หน้ากลองที่ม้วนเสร็จแล้ว

ภาพที่ 160 การทายารักบนหน้ากลองที่แห้งแล้ว

การม้วนหน้ากลองของครูเสนห์ ภักตร์ฝ่อง มีเคล็ดลับที่ทำให้หน้ากลองเรียบสวยโดยการแต่งหน้าขอบที่จะม้วนและยัดชายหน้าให้บางเป็นพิเศษ ทำให้ม้วนง่ายและสวยงาม ซึ่งต้องแช่น้ำให้หน้านิ่มก่อน แล้วจึงทำการม้วน หลังจากนำขอบกลองไปผึ่งแดดให้แห้งแล้วใช้ยางรักแท้ทำให้สวยงาม เพื่อรักษาสภาพของหน้าให้มีความคงทน ในขณะที่ช่างอื่นๆ นิยมใช้สีน้ำมัน สีดำทาแทนเพื่อลดต้นทุนการผลิต เนื่องจากยางรักมีราคาแพง

4.3 การตัดหน้าเรียบด้วยมือ

การตัดหน้าเรียบด้วยมือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่สำคัญของครูเสนห์ ภักตร์ฝ่อง ที่ได้สืบทอดมาจากคุณพ่อ มีกรรมวิธีดังนี้

นำแผ่นหน้าควายที่ตากบนกระดานตากหน้าจนแห้งดีแล้วมาตกแต่งขอบชายหน้าให้เรียบตรง จากนั้นใช้มีดคมๆ ตัดหน้า ให้เป็นเส้น กว้างประมาณ 4 นิ้วแล้ว โดยคอยสังเกตเล็งบริเวณที่หน้าบางหรือมีตำหนิออก ตัดหน้าเป็นเส้นวนไปจนได้หน้าเรียบยาวประมาณ 12 เมตร สำหรับกลอง 1 ใบ

ภาพที่ 161 การตัดหน้าเรียบด้วยมือ

นำหนังที่ตัดแล้วไปจิ้งตากแดดรังให้หนังเหี่ยยตรงประมาณแดดเดียว เมื่อหนังเรียคแห้ง และตรงดีแล้วใช้มีดคมๆ ชูดลบเหลี่ยมตลอดทั้งเส้น นำกระดาศทรายมาขัดให้เรียบและมีความขาว เท่ากันตลอดทั้งเส้น มัดเก็บให้เรียบร้อย

ภาพที่ 162 การขัดหนังเรียคด้วยกระดาศทราย

ภาพที่ 163 หนังเรียคที่เสร็จแล้ว

การตัดหนังเรียคด้วยมีดนับเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้ทักษะฝีมือ และใช้เวลานาน ถ้าเทียบกับการใช้เครื่องจักรเรียคแบบสมัยใหม่ แต่มีข้อดีคือการใช้วัสดุได้คุ้มค่า เพราะการตัดหนังเข้าเครื่องจักรเรียคจะต้องตัดเป็นวงกลมขนาดใหญ่ ทำให้สิ้นเปลือง หนังหนึ่งตัวสามารถทำได้เพียง 2 คู่เท่านั้น แต่การตัดหนังเรียคด้วยมีดไม่จำเป็นต้องทำหนังให้เป็นวงกลม หนังหนึ่งตัวสามารถทำหนังเรียคได้ 3-4 คู่ เพียงแต่แต่งขอบหนังให้เรียบเสมอกัน และสามารถเลียงแผลหนังที่เป็นตำหนิ หรือเลียง

หนังตรงที่บางออกได้ อันเป็นเหตุที่ไม่ต้องตัดหนังเส้นใหญ่เพราะไม่มีตำหนิจนขาดง่าย ทำให้หนังหน้ากลองมีอายุการใช้งานยาวนานขึ้นอันเป็นภูมิปัญญาและกรรมวิธีการผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ของครูเสนห์ ภักตร์ผ่อง

4.4 การขึ้นกลองแขก

การขึ้นกลองแขกนิยมทำในตอนเช้าตรู่ของวันใหม่ โดยนำหนังหน้ากลองด้านใหญ่ทั้งตัวผู้และตัวเมีย มาแช่น้ำให้นิ่ม 1 คืน โดยใช้หัวค้อนปอนด์วางทับหน้ากลองและหยอดน้ำที่หน้ากลองให้นิ่ม การขึ้นหน้ากลองตอนเช้าตรู่เพื่อจะได้มีเวลาตากกลองที่ขึ้นแล้วให้อยู่ตัวแห้งสนิททั้งวัน โดยมีวิธีการดังนี้

นำหุ่นกลองวัดระยะตรงขอบหน้าทั้งด้านเล็กและใหญ่ แบ่งระยะให้เท่ากัน 10 ช่องแล้วใช้สิ่วเล็บมือตอกเป็นร่องเพื่อให้รอยหนังเรียกได้สะดวก นำไม้ประกะบมารองหน้ากลองด้านเล็กไว้

ภาพที่ 164 การใช้สิ่วเล็บมือบากช่องไม้ปากหุ่นกลอง

ภาพที่ 165 การประกบไม้ก่อนขึ้นหน้ากลอง

ยกหุ่นกลองขึ้นวางทับหน้ากลองด้านเล็กแล้ววางหน้ากลองด้านใหญ่ทับหุ่นกลอง นำไม้
ประกบวางทับหน้ากลองด้านใหญ่อีกที

ภาพที่ 166 การนำหน้ากลองด้านใหญ่วางด้านบน

ภาพที่ 167 การนำไม้ประกบหน้ากลองด้านบน

นำหนังตีเกลียวหรือเชือกจำนวน 4 เส้นนำมาโยงกับไม้ประกบหน้ากลองที่แช่น้ำ เพื่อร้งหน้ากลองเข้ากับหุ่นกลอง และ ใช้ไม้ไผ่เล็ก ชันชะเนาะให้เกลียวหนังที่ขดตึงร้งหน้ากลองให้แน่น

ภาพที่ 168 การร้อยเชือกเพื่อชันชะเนาะ

ภาพที่ 169 การใช้ไม้ขันชะเนาะ

เมื่อประกบหน้ากลองเข้ากับหุ่น โคนขันชะเนาะแล้ว ใช้ค้อนใหญ่ตอกบนไม้ประกบเพื่อปรับให้น้ำกลองตรง แล้วจึงใช้เหล็กแหลมตอกที่หน้ากลองด้านใหญ่ตรงบริเวณที่จะผูกหูซ้อง

ภาพที่ 170 การใช้ค้อนตอกหน้ากลองให้ตั้งตรง

ภาพที่ 171 การตอกเหล็กเพื่อร้อยหนังเรียด

ตีไม้ไผ่แหลมเบ็กรตามเพื่อให้รูกว้าง นำหนังเรียดที่เตรียมไว้ทาเทียนให้ลื่นและสอดหนังเรียดเข้ากับหน้ารูดจากทางด้านล่างแล้วผูกเข้ากับห่วงเหล็กทำเป็นปมให้สวยงาม

ภาพที่ 172 การตอกไม้เบ็กรให้รูกว้าง

ภาพที่ 173 การร้อยหนังเพื่อผูกปม

เมื่อร้อยหนังจากใต้ขอบคลองแล้วจึงผูกหนังเข้ากับห่วงเหล็กทำเป็นปมที่เรียกว่าหูช่อง ต่อจากนั้นจึงกลับเอาหุ้नกลงด้านเล็กขึ้น แล้วตอกหนังหน้าต่านด้วยเหล็ก แล้วร้อยหนังเรียง ทำวิธีเดียวกับหน้ารูด้านใหญ่ ทำสลับกันไปรอบตัวหุ้จนครบ 10 เรียด

ภาพที่ 174 การผูกปมหรือหูช่อง

ภาพที่ 175 การกลับหน้ากลองเพื่อร้อยหนังให้รอบกลอง

ผูกหนังเรียดที่เหลือเข้ากับหูซ้อง เก็บปลายม้วนเป็นวงกลมให้เรียบร้อย นำหัวค้อนปอนด์ ตอกเพื่อแต่งหน้ากลองอีกครั้งให้เสมอกัน

ภาพที่ 176 การผูกเก็บหนังเรียด

ภาพที่ 177 การใช้หัวค้อนปอนด์ปรับหน้ากลอง

นำกลองที่ขึ้นหน้าเสร็จแล้ว ไปฝั่งแดดไว้ให้แห้ง แล้วขัดหน้ากลองด้วยกระดาษทรายจนเรียบ รอการสวาทให้ตั้งอีกครั้งในวันรุ่งขึ้น

ภาพที่ 178 การใช้กระดาษทรายขัดหน้ากลอง

ภาพที่ 179 กลองแขกที่ขึ้นเสร็จแล้วรอการสาวให้ตั้ง

การขึ้นกลองแขกของครูเสนห์ ภักตร์พ่อง มีเอกลักษณ์ต่างจากช่างอื่นๆ คือใช้วัสดุและกรรมวิธีแบบโบราณซึ่งทำยาก ในปัจจุบันช่างทั่วไปจะใช้วิธีสมัยใหม่โดยใช้แม่แรงทำจากเหล็กเส้น เป็นสี่มุมมายึดหุ่นกลองจับกับขอบกลอง แล้วใช้หัวเกลียวขันประกบก่อนร้อยหนังเรียด

4.5 การสาวกลองแขก

การสาวกลองคือการดึงหนังเรียดที่เป็นสายโยงเร่งเสียงให้ตั้ง เพื่อให้เสียงกลองไพเราะมีกรรมวิธีดังนี้

กลองแขก 1 ลูกจะมีหนังเรียดทั้งหมด 10 เส้น เราจะนับเส้นที่อยู่ตรงหว่างที่ผูกหูซ้องเป็นเรียดที่หนึ่ง แล้วนับย้อนกลับไป 5 เส้น หรือครึ่งรอบ แล้วจึงเริ่มสาวจากเส้นที่ 5 มาจนครบถึงหว่างหรือหูซ้องก่อน การสาวกลองในรอบแรกนั้นไม่ต้องออกแรงสาวมาก สาวเพียงแค่นี้ให้ตั้งขึ้นเพื่อไม่ให้หน้าเอียงเท่านั้น จากนั้นจึงเริ่มสาวทั้งลูกเต็ม 1 รอบ แล้วสาวซ้ำอีกรอบให้ตั้งดี

ภาพที่ 180 การสาวกลองแขก

แล้วผูกรัดอกเพื่อให้กลองตึงอีกทีเป็นขั้นสุดท้าย เอกลักษณ์ของรัดอกกลองแขกครูเสนห์ คือการใช้หนังเรียดเส้นเล็กขนาดหนังเรียดตะโพน คือกว้าง 3 หุน ยาว 3 เมตร มาทำเส้นรัดอก จะดูสวยงามกว่าการใช้เส้นหนังที่เหลือจากการสาวกลองพันเป็นรัดอกแบบที่ช่างโดยทั่วไปใช้กัน โดยคุณครูเสนห์ ภัคตร์ผ่อง อธิบายถึงการสาวกลองโดยสาวเพื่อครั้งรอบก่อนเพื่อกันไม่ให้หน้ากลองที่สาวเอียง เพราะจะเป็นผลให้หน้ากลองขาดในที่สุด ลักษณะ การสาวกลองจะเป็นแบบทวนเข็มนาฬิกา การสาวกลองที่ถูกรวิธีจะทำให้อายุการใช้งานของกลองยาวนานขึ้น

ภาพที่ 181 การผูกรัดอก

เมื่อสาวกลองเสร็จแล้วให้ทำการแต่งเสียงกลองตัวเมียโดยการขัดลิ้มที่ทำจากหนังเส้นหนา นำมาตัดเป็นชิ้น ใช้ก่อนตอกบริเวณขอบหน้ารุ่มของกลองแขกตัวเมีย เพื่อให้มีเสียงต่ำตามความนิยม

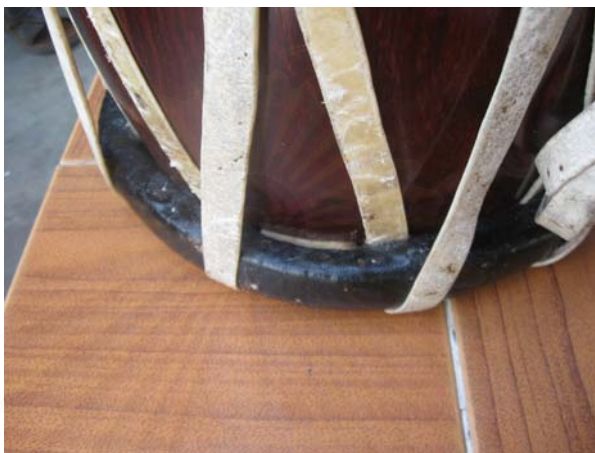

ภาพที่ 182 อุปกรณ์ที่ใช้ในการขัดลิ้ม

ภาพที่ 183 การตอกลิ้มหน้ารุ่มของกลองแขกตัวเมีย

การขัดลิ่มทำให้น้ำกลองตัวเมียมีเสียงต่ำ จากที่ลิ่มกดทับให้ขอบแน่นไม่สามารถรั้งให้ตึงได้ ต่างจากกลองตัวผู้ที่ไม่ต้องขัดลิ่มเพราะต้องการให้น้ำกลองตึงและมีเสียงสูง

ภาพที่ 184 กลองแขกที่ขัดลิ่มแล้ว

ภาพที่ 185 กลองแขกที่เสร็จสมบูรณ์

ผู้วิจัยพบว่าการทำงานกลองแขกเป็นงานที่หนักและยาก กว่าจะมีทักษะและทำได้สวยงามเช่นนี้ ต้องใช้เวลาและความพยายามอย่างมากในการฝึกหัด เป็นเวลากว่า 8 ปี จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่ยากจะหาผู้สืบทอดฝีมือการทำงานกลองแขกต่อจากครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง อันที่จริงท่านเป็นครูผู้มีความกรุณาต่อศิษย์เป็นอย่างยิ่ง การที่ท่านได้พยายามถ่ายทอดเคล็ดลับวิชาเหล่านี้ ต้องใช้ความอดทนต่อผู้วิจัย ที่ไม่มีทักษะการใช้เครื่องมือทางช่างมาก่อน ท่านต้องเสียสละเวลาในการประกอบอาชีพ โดยไม่เคยเรียกร้องค่าตอบแทนใดใด ดังนั้นจึงเป็นภาระหน้าที่ของผู้วิจัยที่จะสืบสานภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้เพื่อถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไปในอนาคต

4.6 เอกลักษณะของกลองแขกครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง

การทำงานกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง ที่ผู้วิจัยได้อธิบายไว้ในบทต่างๆที่ผ่านมาแล้วนั้น มีขั้นตอนกรรมวิธีที่ละเอียด จากการสัมภาษณ์ครูเสนต์ และศิลปินผู้เชี่ยวชาญใช้กลองแขกของท่าน ผู้วิจัยได้พบคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะต่างๆ เพื่อให้ผู้อ่านได้ทำความเข้าใจง่ายขึ้น ในบทนี้จึงจะสรุปเป็นหัวข้อเพื่อให้ทราบถึงเอกลักษณ์อย่างชัดเจนดังนี้

1. ครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องคัดสรรวัสดุที่ใช้ทำกลองอย่างพิถีพิถัน และใส่ใจทุกรายละเอียด เช่น หุ่นกลองที่ทำจากไม้เนื้อแข็งที่มีลวดลายสวยงาม หนังดิบที่ใช้ทำกลอง ไม้ไผ่ทำขอบกลองซึ่งเป็นวัสดุจากธรรมชาติ เพื่อให้ได้กลองที่มีคุณภาพ
2. ครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องเลือกใช้อุปกรณ์เครื่องมือช่างที่มีคุณภาพสูง เพื่อให้ได้ผลผลิตของชิ้นงานที่ดี
3. กรรมวิธีการทำกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องเป็นภูมิปัญญาการทำด้วยมือแบบโบราณทุกขั้นตอน
4. กลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องมีรูปทรงสมส่วนสวยงามพอเหมาะ ไม่ผอมหรืออ้วนเกินไป
5. กลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องมีความทนทาน อายุใช้งานยาวนาน โดยเฉพาะหน้ากลองถึงมีรอยชำรุดก็ไม่ขาดง่ายยิ่งใช้นานไปก็ยิ่งดี เพราะเลือกใช้หนังที่มีความหนา ต่างกับช่างส่วนใหญ่ที่มักเลือกหนังบาง เพื่อต้องการให้เสียงดังเร็ว แต่หน้ากลองจะไม่ทนขาดง่าย
6. กลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องมีเสียงที่ไพเราะดังกังวาน ถูกต้องตามความนิยมทุกเสียง
7. ครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องคัดหนังเรียดด้วยมือไม่ใช้เครื่องจักร ทำให้ได้หนังเรียดที่มีคุณภาพ เส้นไม่โตมาก และไม่มีตำหนิ ทำให้สวยและทน สาวเร่งเสียงได้ง่าย เป็นการใช้น้ำได้คุ้มค่ากว่าตัดด้วยเครื่อง

8. ครูเสน่ห์ ภัคตร์ผ่องเลือกใช้นั่งว้าวทำน้ำกลองเท่านั้น เพราะมีความนุ่มทำให้เกิดเสียงกังวาน ในขณะที่ช่างทั่วไปจะใช้นั่งควายมาปะปน ยกเว้นหน้ารุ่มกลองตัวเมียที่ต้องทำด้วยนั่งว้าว เนื่องจากนั่งควายมีราคาถูกลงกว่า และนั่งควายจะแข็งกระด้างทำให้เสียงกลองสั้น ตามความนิยมในปัจจุบัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเล่มนี้เป็นการศึกษาระบบวิธีการทำกลองแขกของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องซึ่งเป็นช่างทำกลองผู้มีความสามารถและมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับในวงการดนตรีไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติการสร้างกลองแขก การสืบทอดงานฝีมือ ศึกษาวิเคราะห์ผลงานและบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำกลองแขก ของครูเสนต์อย่างละเอียด ผลจากการศึกษาพบประเด็นต่างๆ ดังนี้

จากการศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับกรรมวิธีในการสร้างกลองแขกพบว่า กลองแขกเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องประกอบจังหวะที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศ เป็นกลองที่ได้รับความนิยมและมีบทบาทสำคัญในวงดนตรีไทย ด้วยรูปลักษณะที่สวยงามและเสียงอันไพเราะ

จากการศึกษาประวัติและสายสกุลช่างของครูเสนต์ ภัคตร์ผ่องพบว่า ครูเสนต์เป็นนักดนตรีไทยและช่างที่ได้สืบทอดฝีมือการทำกลองแขกจากคุณพ่อ คือ นายชาญ ภัคตร์ผ่องซึ่งเป็นช่างผู้มีชื่อเสียงและเป็นผู้ริเริ่มทำกลองโดยอาศัยทักษะฝีมือช่างผนวกกับความเข้าใจในสุนทรียรสทางเสียงด้วยตนเอง ครูเสนต์ ได้ฝึกหัดทำเครื่องดนตรีสืบทอดจากบิดาด้วยอุทิศตนในการผลิตผลงานที่มีคุณภาพ โดยดำรงชีวิตเรียบง่ายสมถะ มีวัตรปฏิบัติที่ดีและมีจรรยาบรรณในอาชีพช่าง ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบต่อผลงาน รวมถึงมีการผลิตคิดค้นกรรมวิธีทางช่างต่างๆ อยู่เสมอ อันเป็นประโยชน์และเป็นที่ยอมรับแพร่หลายในหมู่นักดนตรีไทยที่นิยมใช้กลองแขกคุณภาพ

จากคำสัมภาษณ์ของนักดนตรีที่รู้จักและเคยใช้กลองของครูเสนต์ ผู้วิจัยพบประเด็นต่างๆ ที่บ่งบอกถึงคุณลักษณะกลองแขกฝีมือครูเสนต์ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า เป็นกลองที่มีลักษณะรูปทรงและเสียงถูกต้องตามแบบโบราณ เป็นที่ชื่นชมของนักดนตรีผู้มีฝีมือหลายท่านทั้งผู้ที่ยังมีชีวิต และได้เสียชีวิตไปแล้ว ตั้งแต่ต้นคนดนตรีรุ่นอดีตเช่นครูพริ้ง คนตรีรส ครูมิ ทรัพย์เย็น ครูสมพงษ์ นุชพิจารณ์ ครูสมพงษ์ โรหิตาจล ล่วงมาจนถึงศิลปินอาวุโสในปัจจุบัน เช่น ครูบุญช่วย แสงอนันต์ ครูเทิม สมานมิตร ครูสมชาย ดุริยประณีต คำนิยมต่างๆ จากทุกท่านเหล่านี้ย่อมชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของกลองแขกครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง อันเป็นแนวทางการยืนยันข้อมูลอีกด้านหนึ่ง เพื่อให้เห็นถึงคุณลักษณะของชิ้นงานอย่างเด่นชัดเป็นรูปธรรม

จากการศึกษาบริบททางพิธีกรรมความเชื่อในการทำกลอง พบว่าสอดคล้องกับการปฏิบัติตนของครูเสนต์ แสดงถึงความสมถะ เคารพในพิธีกรรม และกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ ส่วนบริบทอื่นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ไม้ทำกลอง พบว่ากลองแขก ทำจากไม้เนื้อแข็งหลายชนิด ที่มีในประเทศ มักเป็นไม้หายาก และมีราคาสูง ปัจจุบันจึงมักใช้ไม้ที่มีลวดลายสวยงามที่มีราคาถูกลงและหาได้ง่ายเป็นวัสดุทดแทน รูปทรงของกลองแขกครูเสนต์ ภัคตร์ผ่อง มีเอกลักษณ์ที่ได้รูปพอเหมาะสวยงาม ไม่ป่อง

จนเกินสมควร ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามแสดงข้อมูลอันชี้ให้เห็นถึงเอกลักษณ์ความปลั่งของกลองแขกครู เสน่ห์อันปรากฏอยู่ในงานวิจัยเล่มนี้แล้วอย่างละเอียด โดยอธิบายขั้นตอนวิธีการพร้อมกับระบุ เอกลักษณ์ที่ต่างจากช่างทั่วไป เช่น การใช้ไม้ไผ่ทำขอบกลอง การใช้หวงโลหะทำเป็นหูช้อง การ นำหนังเรียดตะโพมมาทำรัศมี รวมถึงกลวิธีพิเศษต่างๆในการทำกลองที่ระบุไว้ในแต่ละบทอย่าง ละเอียด

จากการสัมภาษณ์ช่างกลองแขกผู้มีลักษณะงานในแบบสมัยใหม่มาประกอบเป็นข้อมูล เพิ่มเติม พบว่ากรรมวิธีการผลิตกลองแขกในปัจจุบัน ได้เปลี่ยนแปลงไปจากวิธีแบบดั้งเดิมของครู เสน่ห์ ภัคศรีผ่อง ทั้งวัสดุที่ใช้ทำขอบกลอง การตัดหนังเรียดด้วยเครื่องจักรมอเตอร์ไฟฟ้า ขั้นตอน ต่างๆเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาการทำกลองแขกแบบโบราณกำลังจะหมดไป เป็นปัญหาที่ ผู้วิจัยต้องการนำเสนอในงานวิจัยเล่มนี้

การศึกษาขั้นตอนการเตรียมอุปกรณ์ในการทำกลองแขก ผู้วิจัยพบว่าขั้นตอนการทำงานของ ครูเสน่ห์ มีความละเอียดพิถีพิถันทุกระยะ เริ่มจากการคัดสรรวัสดุที่ดี การเลือกใช้เครื่องมือช่าง ที่มีคุณภาพ การเตรียมความพร้อมเป็นขั้นตามลำดับ อันได้แก่ การเตรียมหุ่นกลอง การเตรียมไม้ ไผ่ทำขอบกลอง การเตรียมหนังเรียดและหนังทำหน้ากลอง ทุกขั้นตอนล้วนมีรายละเอียดและ กรรมวิธีอันเป็นเอกลักษณ์ของครูเสน่ห์ ภัคศรีผ่องซึ่งยากที่จะหาช่างฝีมือลักษณะนี้ได้ในบรรดาช่าง อื่นทั่วไป และการทำงานลักษณะนี้จะต้องใช้ความสามารถและทักษะฝีมือทางช่างอย่างสูง

สำหรับกรรมวิธีในการทำกลองแขก ผู้วิจัยพบว่ามี 5 ขั้นตอนคือ การทำขอบกลองด้วยไม้ ไผ่ การม้วนหน้ากลอง การตัดหนังเรียด การขึ้นกลอง และการสาวกลอง อันเป็นภูมิปัญญาการทำ ฝีมือโดยตลอด ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่ การทำขอบและการม้วนหน้ากลอง เอกลักษณ์ของกลองแขก ครูเสน่ห์ ภัคศรีผ่อง มีดังนี้

1. รูปทรงสวยงามได้สัดส่วนพอเหมาะ
2. เสียงดังกังวานทุกเสียงถูกต้องตามความนิยม
3. ทนทานไม่ขาดง่ายมีอายุการใช้งานยาวนาน

จากการศึกษาผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับผู้สนใจการค้นคว้าดังต่อไปนี้

1. ปัจจุบันเกิดความเข้าใจและความนิยมเกี่ยวกับรูปลักษณะของกลองแขก กรรมวิธีในการ บรรเลง ความพึงใจในอรรถรสของเสียงกลอง ที่ต่างไปจากเดิม โดยพิสูจน์ได้จากข้อมูลสัมภาษณ์ ครูที่สูงอายุ ที่มีความเห็นต่างจากนักดนตรีไทยรุ่นใหม่ ผู้วิจัยเห็นว่าควรจัดการสัมมนา เพื่อแสดง ความคิด หรือเสนอแนะแนวทางอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อนักดนตรี

2. งานวิจัยนี้เป็นการศึกษากรรมวิธีการทำกลองแขกของศิลปินต้นแบบเพียงคนเดียว ควรมี การศึกษาเพิ่มเติมกับช่างคนอื่นๆ เพื่อข้อมูลที่หลากหลาย และกรรมวิธีการผลิตของช่างที่ต่างกัน อันจะเกิดองค์ความรู้เพิ่มขึ้น ดังมีรายชื่อนามช่างที่พอรวบรวมได้ดังนี้

- ช่างชอบ อำเภอ ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี
- ช่างล้วน อำเภอ บางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ช่างสมพงษ์ อำเภอ กระทุ่มแบน จังหวัดนครปฐม
- ช่างหนู อำเภอ นครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ช่างสมคิด พึ่งพา อำเภอ ป่าโมก จังหวัดอ่างทอง
- ช่างเอนก ซอยเบริ่ง อำเภอ สำโรงเหนือ จังหวัดสมุทรปราการ

หรือดูรายชื่อจากเว็บไซต์ www.dontrithai.com หรือ www.thaikids.com เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจ

3. ปัจจุบันไม้เนื้อแข็งที่นำมาทำกลองหายาก ควรมีการค้นคว้าทดลองเพื่อหาวัสดุอื่นทดแทนในอนาคต เช่น เซรามิก หรือใยสังเคราะห์อื่นๆ เป็นต้น

4. จากการสำรวจ และเก็บข้อมูลที่หมู่บ้านทำกลอง จังหวัดอ่างทอง ผู้วิจัยพบว่าเกิดปัญหาต่างๆ เช่น การขาดแคลนหนังดิบที่จะนำมาทำกลอง การขาดไม้อันเป็นวัสดุสำคัญ เป็นอุปสรรคในการผลิต ปัญหาราคาสินค้าตกต่ำ ปัญหากลไกการตลาด ต่างๆ อันเป็นปัญหาสำคัญของธุรกิจการผลิตกลองในปัจจุบัน ควรได้รับการดูแลช่วยเหลือจากภาครัฐเป็นอย่างยิ่ง

5. ควรมีหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ให้ความสนับสนุนจัดอบรมช่างเพื่อเพิ่มพูนความรู้ในการใช้เครื่องมือหรือการใช้ทรัพยากรให้ได้ผลคุ้มค่าและประหยัด อันจะเป็นผลดีแก่สังคมต่อไปในระยะยาว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์. (ม.ป.ท.), 2483.

ชนิด อยู่โพธิ์. เครื่องดนตรีไทยที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพหลวงไพเราะเสียงซอ. กรุงเทพมหานคร: (ม.ป.ท.), 2510.

มนตรี ตราโมท. ประวัติดนตรีไทย 1 เอกสารประกอบการเรียนวิชาประวัติดนตรี 1.

กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

มนัส ขาวปลื้ม. แม่ไม้เพลงกลอง. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์พรินต์ติ้งเซนเตอร์, 2541.

นิทัศน์ แปลงรัตน์. กรรมวิธีในการทำกลองแขก. กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2533.

นิเวศน์ ฤาวิชา. ข้าราชการกองการสังคีต กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2552.

บุญช่วย แสงอนันต์. ข้าราชการกองการสังคีต กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2552.

เทิม สมานมิตร. อาจารย์พิเศษ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. สัมภาษณ์, 28 มีนาคม 2552.

สมชาย คุริยประณีต. ข้าราชการบำนาญ กองดุริยางค์ทหารบก. สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2552.

สมาน น้อยนิตย์. อาจารย์พิเศษ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2551.

สังเวียน พงษ์คนตรี. ช่างทำเครื่องดนตรีไทย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. สัมภาษณ์, 29 มีนาคม 2552.

สุรพงศ์ โรหิตาจร. ข้าราชการกองการสังคีต กรมศิลปากร. สัมภาษณ์, 26 มีนาคม 2552.

สุวรรณ โปธิปิน. ช่างทำกลองแขก อ่างทอง. สัมภาษณ์, 21 กุมภาพันธ์ 2552.

เสน่ห์ ภักตร์ส่อง. ช่างทำกลองแขก กรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์, 27 กันยายน 2551.

อนุমানราชชน. ศาสตราจารย์ พระยา. รวมเรื่องศิลปะและการบันเทิง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2533.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ – นามสกุล	นายภูมิใจ รื่นเริง
วัน เดือน ปีเกิด	10 กันยายน 2509
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
ภูมิลำเนาเดิม	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	- สำเร็จการศึกษา ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากโรงเรียน สาธิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน - ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีไทย ภาควิชา ศิลปนิเทศ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ประวัติการทำงาน	- พ.ศ. 2532-2534 ไทยทีวีสีช่อง 3 - พ.ศ. 2534-2543 ธนาคารกสิกรไทย - พ.ศ. 2543-2550 ผลิตเครื่องดนตรีไทย (ระนาดและกลองแขก ตามแบบกระสวนครูเสนต์ ภัคตร์พ่อง ที่บ้านจนถึงปัจจุบัน) - พ.ศ. 2550 ถึงปัจจุบัน รับราชการตำแหน่งพนักงานอาจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, อาจารย์พิเศษ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้	267 ซอยอ่อนนุช 66 ถนนสุขุมวิท 77 แขวง สวนหลวง เขต สวนหลวง กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์	02-721-0739, 086-338-5304